

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสาร ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาองค์ประกอบในการสำเร็จการศึกษาตามหลักสูตรและสำเร็จการศึกษาล่าช้ากว่าที่หลักสูตรกำหนด ตลอดจนหาแนวทางเร่งรัดการสำเร็จการศึกษาตามหลักสูตรของนักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ทั้งนี้เพื่อเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย โดยนำเสนอตามลำดับหัวข้อดังนี้

1. นักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา
คุณสมบัติของนักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา
2. อาจารย์ในระดับบัณฑิตศึกษา
  - 2.1 อาจารย์ผู้สอน
  - 2.2 อาจารย์ที่ปรึกษาทั่วไป
  - 2.3 อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์
3. กระบวนการจัดการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา
  - 3.1 การบริหารงานของคณะกรรมการบัณฑิตศึกษาประจำคณะ
  - 3.2 การบริหารงานของภาควิชา
  - 3.3 การจัดการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา
  - 3.4 หลักสูตรระดับบัณฑิตศึกษา
  - 3.5 การเรียนการสอนระดับบัณฑิตศึกษา
  - 3.6 การบริการแหล่งค้นคว้าทางวิชาการ
4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
5. กรอบแนวคิดรวบยอด

นักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา

นงเยาว์ ชัยเสรี (2529, หน้า 5) ได้กล่าวว่าการศึกษาระดับปริญญาโทมีจุดมุ่งหมายที่จะสร้างคนที่เหมาะสมตามแบบที่สังคมต้องการ ภารกิจของสถาบันอุดมศึกษาคือการผลิตบัณฑิตให้แก่สังคม ในขณะที่ผ่านมากการศึกษาระดับอุดมศึกษามีการขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวางในด้านปริมาณมากกว่าคุณภาพ สิ่งที่สถาบันอุดมศึกษาควรคำนึงถึงความคู่ไปกับปริมาณการผลิตคือคุณภาพของบัณฑิต บัณฑิตจะมีคุณภาพเพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับประสิทธิภาพของกระบวนการผลิตทุกขั้นตอน ตั้งแต่การรับเข้าศึกษาจนสำเร็จการศึกษา เหมือนดังที่ สุนทรทก พรหมบุญ (2540, หน้า 11) ได้กล่าวถึงคุณภาพของบัณฑิต เริ่มตั้งแต่ Input คือคุณภาพของคนที่เข้ามาเรียน ถ้ามีคุณภาพพื้นฐานดีก็ดีไปแล้วกว่าครึ่ง ถ้าหากคัดคนที่มีความเหมาะสมเข้ามาก็เป็นส่วนหนึ่งของการประกันคุณภาพ ซึ่งสอดคล้องกับ อุทัย ดุลยเกษม (2540, หน้า 19) ที่กล่าวว่า การคัดเลือกใครเข้ามาศึกษาต่อ คุณสมบัติของผู้ที่ได้รับการคัดเลือกเข้ามาต้องเฝ้าดี ต้องมีวินัยในเรื่องของการแสวงหาความรู้ เป็นต้น

คุณสมบัตินักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา

การรับนักศึกษาระดับปริญญาโทของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ส่วนใหญ่จะใช้วิธีการสอบคัดเลือก ช่วงประมาณเดือนมีนาคมของทุก ๆ ปี โดยกำหนดคุณสมบัติของผู้เข้าศึกษาไว้ การรับนักศึกษาเข้าศึกษาต่อระดับปริญญาโทจะรับประมาณ 10-20 คน ต่อสาขาวิชา บางครั้งมีปัญหาผู้สอบแข่งขันได้ไม่ถึงเกณฑ์มาตรฐาน ถ้ารับไว้ก็ต่ำกว่าเกณฑ์มาตรฐาน ถ้าคำนึงถึงจำนวนที่รับก็จะมีปัญหาด้านการศึกษาของนักศึกษา แต่ถ้ารับไว้ตามเกณฑ์มาตรฐานผู้สอบแข่งขันได้ ก็จะมีจำนวนน้อยทำให้มีปัญหารื่องบประมาณไม่เพียงพอ ซึ่งสอดคล้องกับความเห็นของ ปราณี กุลละวณิชย์ (2540, หน้า 41) ได้กล่าวถึงการคัดเลือกนักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษาว่า การสอบคัดเลือกนิสิตในระดับบัณฑิตศึกษายังไม่อยู่ในขั้นที่น่าพอใจเพราะการสอบเข้าระดับบัณฑิตศึกษาอยู่ในความดูแลของภาควิชาหรือสาขาวิชา และปัญหาสำคัญก็คือการที่สาขาวิชาไม่สามารถคัดเลือกผู้มีคุณสมบัติที่ต้องการได้ บางครั้งจึงจำเป็นต้องเลือกผู้มีคุณสมบัติต่ำกว่าที่กำหนด ด้วยหวังว่าจะสามารถแก้ไขและปรับความสามารถของนิสิต/นักศึกษาได้ เท่าที่ผ่านมากการแก้ไขทำได้ไม่สิ้นนัก และผลการเรียนระดับบัณฑิตศึกษาในบางสาขาวิชาของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยยังไม่เป็นที่น่าพอใจ อาจเป็นไปได้ว่าการคัดเลือกนิสิต/นักศึกษาเข้าศึกษาต่อในระดับบัณฑิตศึกษานั้น ต้องแก้ไขได้โดยการเพิ่มหลักสูตร

แบบตรีศอโท เพื่อทำให้นิสิต/นักศึกษาที่มีศักยภาพในระดับปริญญาตรีสนใจที่จะเรียนต่อ ทำให้นิสิต/นักศึกษาที่มีคุณภาพเข้าเรียนในหลักสูตรระดับบัณฑิตศึกษา

เช่นเดียวกันกับการสรุปผลการสัมมนา เรื่องกลยุทธ์การพัฒนาและส่งเสริมคุณภาพบัณฑิตศึกษา ของสำนักงานบัณฑิตศึกษา (2541, หน้า 7-8) ซึ่งสรุปได้ดังนี้

กลยุทธ์การคัดเลือกบุคคลเพื่อเข้าศึกษาต่อในระดับบัณฑิตศึกษามี 3 ประเด็นหลัก คือ

1. กำหนดกลุ่มเป้าหมายในการคัดเลือกบุคคลเพื่อเข้าศึกษา ซึ่งคณะ และภาควิชาควรพิจารณาในการคัดเลือกบุคคลเพื่อเข้าศึกษาต่อ ซึ่งอาจแบ่งได้เป็น 3 กลุ่ม คือ

1.1 กลุ่มคนรุ่นใหม่ (young generation) คือ นิสิตปริญญาตรีที่จบการศึกษาจาก คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และคาดหวังจะให้สืบสานคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยเป็นผู้ที่ได้เกียรตินิยมอันดับ 1 แต่ต้องเป็นบุคคลที่เป็นที่ยอมรับในสาขาวิชา มีบุคลิกลักษณะและพฤติกรรมที่เหมาะสม

1.2 กลุ่มผู้มีประสบการณ์และตำแหน่งหน้าที่ คือ ผู้ที่มีประสบการณ์และตำแหน่งหน้าที่ และต้องการศึกษาต่อในระดับบัณฑิตศึกษาเพื่อเพิ่มคุณวุฒิในสาขาที่รับผิดชอบในสายงานของตนโดยตรง

1.3 บุคคลทั่วไป ได้แก่ ผู้สนใจทั่วไป ซึ่งอาจพิจารณาโครงการพิเศษ สาขาวิชา ขาดแคลน เช่น สาขาคณิตศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ศึกษา เป็นต้น

ซึ่งบุคคลแต่ละกลุ่มดังกล่าวนี้คงจะต้องใช้วิธีการคัดเลือกที่แตกต่างกันไป เพื่อให้เหมาะสมกับคุณสมบัติที่นั้น ๆ

2. วิธีการคัดเลือกและกระบวนการคัดเลือก

2.1 วิธีการคัดเลือก กลุ่มได้พิจารณาถึงกระบวนการคัดเลือกและเสนอว่า

2.1.1 กระบวนการคัดเลือกนั้นควรจะเป็นการคัดเลือก (screening) มากกว่าที่จะเป็นการทดสอบ (testing) เพียงอย่างเดียว ทั้งนี้ให้พิจารณาจากคุณสมบัติของผู้สมัครแต่ละรายว่าอยู่ในกลุ่มใด มีคุณสมบัติพิเศษเพิ่มเติมมากกว่าบุคคลอื่น ซึ่งอาจทดแทนการทดสอบ วิชาร่วมได้ และให้การทดสอบเป็นเพียงส่วนหนึ่งของการคัดเลือกเท่านั้น

2.1.2 จัดให้มีการรับสมัครตลอดปี มีการเปิดรับสมัครตลอดปี และกำหนดให้มีการพิจารณาปีละ 2 ครั้ง ทั้งนี้ให้มีการประมาณการค่าใช้จ่ายในการสมัครที่ครอบคลุมค่าใช้จ่ายในการสอบคัดเลือกทุกขั้นตอน

2.1.3 การจัดตั้งหน่วยงานรับผิดชอบ การสมัครสืบเนื่องจากข้อ 2.1.1 และ 2.1.2 จึงสมควรที่จะมีหน่วยงานที่รับผิดชอบประสานงานกับภาควิชา/สาขาวิชาในการรับสมัครตลอดปี และเป็นแหล่งข้อมูลที่สำคัญเพื่อการสอบถาม

2.1.4 ควรให้มีการประชาสัมพันธ์กับกลุ่มเป้าหมายโดยตรง ในการประชาสัมพันธ์นั้นนอกจากจะมีการใช้เอกสารแล้วอาจใช้ internet ในการประชาสัมพันธ์ได้อีกด้วย

3. การสร้างสิ่งจูงใจผู้สมัครเรียน

คณะ อาจสร้างสิ่งจูงใจในการสมัครเรียน โดยกำหนดให้มีการประกาศให้ทุนการศึกษา โดยทุนที่จัดให้เน้นครอบคลุมค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ทั้งหมด เช่น ค่าลงทะเบียน ค่าหอพัก เป็นต้น

สำหรับบัณฑิตของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ที่ได้รับการพิจารณาเข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ในระดับบัณฑิตศึกษานั้น งานประกันคุณภาพการศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (2541, หน้า 27-28) ได้สรุปแนวปฏิบัติในการควบคุมคุณภาพดังนี้

1. มหาวิทยาลัยมีการกำหนดคุณสมบัติบัณฑิตที่พึงประสงค์ ดังนี้
  - 1.1 มีความรู้ ความสามารถทางวิชาการและวิชาชีพ
  - 1.2 มีทักษะในการเรียนรู้ การคิด วิเคราะห์ สังเคราะห์และแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบ
  - 1.3 มีทักษะทางภาษา สามารถในการติดต่อสื่อสารและถ่ายทอดความรู้ภาษาไทยและต่างประเทศ อย่างน้อย 1 ภาษา
  - 1.4 มีทักษะในการสืบค้นข้อมูล และใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่
  - 1.5 ใฝ่รู้ ศึกษาอย่างต่อเนื่อง และสามารถในการเรียนรู้ตลอดชีวิต
  - 1.6 รู้จักตนเอง มีมนุษยสัมพันธ์ ปรับตนเองเข้ากับสิ่งแวดล้อมได้
  - 1.7 มีภาวะผู้นำ
  - 1.8 มีคุณธรรม จริยธรรม
  - 1.9 มีความรับผิดชอบต่อสังคม

2. มหาวิทยาลัยและคณะ มีการกำหนดคุณสมบัติและเงื่อนไขการเข้าเป็นนักศึกษาในระดับบัณฑิตศึกษาให้เป็นไปตามคุณสมบัติที่กำหนดโดยแต่ละสาขาวิชา
3. มหาวิทยาลัย คณะ มีระบบการคัดเลือกนักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษาที่มีประสิทธิภาพ มีความเป็นธรรมและโปร่งใสโดยวิธีการสอบคัดเลือก
4. มหาวิทยาลัย คณะ มีการดำเนินการเพื่อคัดเลือกและให้ทุนการศึกษา และ/หรือ ทุนวิจัยแก่นักเรียนที่เรียนดี ความประพฤติดี มีความสามารถพิเศษ
5. มหาวิทยาลัย คณะ มีการจัดปฐมนิเทศให้แก่นักศึกษาให้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับมหาวิทยาลัย คณะ หลักสูตร แผนกำหนดการศึกษา การลงทะเบียน กิจกรรมนักศึกษา อาจารย์ที่ปรึกษา และพันธกิจของนักศึกษา รวมทั้งมีการเตรียมความพร้อมสำหรับการเรียนในระดับอุดมศึกษา
6. คณะ จัดอาจารย์ที่ปรึกษาให้แก่นักศึกษา ตั้งแต่เริ่มเข้าเป็นนักศึกษา โดยมหาวิทยาลัย คณะ มีการประชุมอาจารย์ที่ปรึกษา เป็นระยะ เกี่ยวกับบทบาทและหน้าที่ของอาจารย์ที่ปรึกษา และแนวทางในการให้คำปรึกษา เพื่อให้ให้นักศึกษาสำเร็จการศึกษาตามระยะเวลาและมีคุณภาพชีวิตที่ดี
7. คณะ มีมาตรการในการติดตามและพัฒนาการเรียนของนักศึกษา และมีการดำเนินการให้นักศึกษาเรียนสำเร็จหลักสูตรภายในระยะเวลาที่กำหนดของหลักสูตร และมีคุณสมบัติตามที่กำหนด
8. มหาวิทยาลัย คณะ อาจารย์ที่ปรึกษา มีระบบการตรวจสอบการสำเร็จการศึกษาของนักศึกษา
9. คณะ จัดปัจฉิมนิเทศเพื่อเตรียมความพร้อมของนักศึกษา สำหรับการปฏิบัติงานและการศึกษาต่อ และเพื่อสร้างความรู้สึที่ดีต่อสถาบัน
10. คณะ มีการติดตามการทำงานและความก้าวหน้าของบัณฑิต
พร้อมกันนี้มหาวิทยาลัยมีการกำหนดพันธกิจนักศึกษา ดังนี้
  1. การเรียนตามหลักสูตร
  2. การร่วมในกิจกรรมเสริมหลักสูตร
  3. การร่วมในกิจกรรมของมหาวิทยาลัยและคณะ

4. การมีประสบการณ์ทางวิชาการร่วมกับอาจารย์
5. การพบอาจารย์ที่ปรึกษาเป็นระยะ

อาจารย์ในระดับบัณฑิตศึกษา

อาจารย์ผู้สอน

ตามข้อบังคับมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ว่าด้วยการแต่งตั้งอาจารย์ในบัณฑิตวิทยาลัย พ.ศ. 2541 บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (2542, หน้า 66-67) ได้กล่าวถึงคุณสมบัติของอาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัยดังต่อไปนี้

หลักสูตรปริญญาโท

อาจารย์ผู้สอนกระบวนวิชา อาจารย์ที่ปรึกษาทั่วไป อาจารย์ผู้สอบวิทยานิพนธ์ อาจารย์ที่ปรึกษาการค้นคว้าแบบอิสระ และอาจารย์ผู้สอบการค้นคว้าแบบอิสระ ต้องมีคุณสมบัติดังนี้

- (1) เป็นผู้ได้รับปริญญา เอกหรือเทียบเท่าในสาขาวิชานั้นหรือสาขาวิชาที่สัมพันธ์กันหรือ
- (2) เป็นผู้ได้รับปริญญาโทหรือเทียบเท่าและมีผลงานวิจัย หรือผลงานการค้นคว้าทางวิชาการซึ่งอยู่ในเกณฑ์ดี และได้รับการรับรองจากคณะกรรมการบริหารหลักสูตรบัณฑิตศึกษาประจำสาขาวิชาแล้วเพิ่มเติมนอกเหนือจากงานวิจัยที่เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาเพื่อรับปริญญา หรือ
- (3) เป็นผู้ดำรงตำแหน่งทางวิชาการไม่ต่ำกว่าผู้ช่วยศาสตราจารย์ หรือ
- (4) เป็นผู้มีความรู้ ความชำนาญในวิชาการหรือวิชาชีพ โดยประเมินจากผลการค้นคว้าทางวิชาการ หรือมีผลงานปรากฏเป็นที่ยอมรับนับถือในวงวิชาการหรือวิชาชีพโดยทั่วไปที่คณะกรรมการบริหารหลักสูตรบัณฑิตศึกษาประจำสาขาวิชารับรองและคณะกรรมการบัณฑิตศึกษาประจำคณะให้ความเห็นชอบ

อาจารย์ในสถาบันอุดมศึกษาต้องปฏิบัติภารกิจในด้านการสอน การวิจัย การบริการวิชาการ และการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม ดังที่ วิจิตร วรุตบางกูร (อ้างใน กาญจนา สันติพัฒน์ชัย สุกาวดี ตำแหน่งรองศาสตราจารย์ ตามไท นิชดา สารถวัลย์แพทย์ และเบญจพร ทิพย์ผลาลกุล, 2541, หน้า 25) กล่าวไว้ว่า การปฏิบัติงานด้านการสอน เป็นการแสดงความรู้ ข้อมูลและความคิดที่เกี่ยวกับวิชานั้น ๆ โดยการบรรยาย อภิปราย ใ้ทำงานและรายงาน สาริตและการทดลองในห้อง

ปฏิบัติการ การจัดประสบการณ์ที่เกี่ยวข้อง การให้คำปรึกษาโดยตรง ต่อนิสิต ฯลฯ ดังนั้นกิจกรรมที่อาจารย์จะต้องปฏิบัติจึงเป็นเรื่องการเรียนการสอนโดยตรง และยังต้องให้คำปรึกษาแนะนำนักศึกษาทั้งในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการเรียนการสอนและด้านส่วนตัวของนักศึกษาอีกด้วย

การปฏิบัติงานด้านการวิจัย เป็นการแสวงหาและค้นคว้าความรู้ใหม่ ๆ เทคนิควิธีการใหม่ ๆ เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ต่อการพัฒนาการเรียนการสอนของอาจารย์ ทั้งนี้ จะรวมถึงงานวิชาการหรืองานสร้างสรรค์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการเขียน การผลิตหนังสือ ตำรา เอกสาร วิชาการ บทความตีพิมพ์ในวารสาร บทความเพื่อการประชุมทางวิชาการ รวมถึงผลงานอื่น ๆ ที่ต้องใช้เป็นส่วนหนึ่งเพื่อประกอบงานสอนและงานวิชาการ

การปฏิบัติงานด้านการบริการวิชาการ จะครอบคลุมงานบริการวิชาการภายในภาคควิชา คณะวิชา คณะกรรมการของมหาวิทยาลัย สภามหาวิทยาลัย และบริการให้แก่องค์กรภายนอกมหาวิทยาลัยด้วย ลักษณะการบริการอาจจะมีตั้งแต่การเป็นคณะกรรมการ การมีส่วนร่วมในการจัดประชุม สัมมนา การประชุมสำคัญ ๆ ทางวิชาการ การประชุมปฏิบัติการ การออกรายการวิทยุหรือโทรทัศน์ การบริการในชุมชน การร่วมจัดหาทุน ฯลฯ เป็นต้น สำหรับงานบริการวิชาการของสถาบันอุดมศึกษาที่มีชื่อมหาวิทยาลัย เช่น วิทยาลัยในสังกัดหน่วยงานต่าง ๆ จะเป็นบริการที่ให้แก่องค์กรภายนอกสถาบัน ลักษณะการบริการนอกจากที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว จะเป็นงานบริการด้านวิชาชีพที่ให้แก่ประชาชนในชุมชนด้วย

การปฏิบัติงานด้านการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม การปฏิบัติงานด้านนี้จะเป็นการทำหน้าที่ในภาพรวมโดยสถาบันการศึกษา ดังแนวคิดของ ไพบูร์ย์ สินลาร์ตัน (2537, หน้า 8-11) ได้กล่าวถึงการปฏิบัติงานของอาจารย์มหาวิทยาลัยในเรื่องภาระหน้าที่ด้านนี้ว่า ด้านทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมนั้นไม่ควรจะมอบหมายให้เป็นหน้าที่ของคณะมนุษยศาสตร์แต่เพียงคณะเดียว ควรจะเป็นความรับผิดชอบในระบบรวมทั้งมหาวิทยาลัย นอกจากนี้ยังได้เสนอบทบาทและภาระหน้าที่ของอาจารย์มหาวิทยาลัยตามอุดมคติว่า น่าจะมีบทบาทในลักษณะใหญ่ ๆ ในเชิงแนวคิดพื้นฐาน คือ

ประการแรก บทบาทในเชิงอนุรักษ์ (conservative role) หมายความว่า อาจารย์ทำหน้าที่ในฐานะที่เป็นผู้รักษาและถ่ายทอดวัฒนธรรมของเราไว้ คือทำหน้าที่คล้ายกับ ๆ เป็น socialization agent ตามวัฒนธรรมเดิมที่จะดูแลกลมเกลียวให้เขาเป็นคนดีอย่างน้อยใน

ความคิดและความรู้สึกของอาจารย์ หรือตามปรัชญาของมหาวิทยาลัย นอกจากนี้ อาจารย์ยังสอนตามระบบและระเบียบที่มีอยู่ในกระบวนการและขั้นตอนที่วางไว้ เช่น สอนตามหลักสูตรที่กำหนด ไม่จำเป็นต้องแสวงหาอะไรใหม่ ๆ มาสอน หรืออาจารย์จะมีลักษณะเป็นตัวแทนของอาชีพ เช่น อาจารย์สอนทางด้านบริหารธุรกิจ ก็พยายามให้นักศึกษาเป็นนักธุรกิจตามแนวที่ได้มีการกำหนดไว้ ตามจรรยาบรรณของวิชาชีพ ส่วนใหญ่จะเน้นทางด้านการสอน การอบรม การดูแลนักศึกษาให้จบไปแล้วมีงานทำตามสาขาและวิชาชีพของอาจารย์

ประการที่สอง บทบาทในเชิงสร้างสรรค์ (creative role) ซึ่งเป็นสิ่งที่สำคัญในฐานะอาจารย์มหาวิทยาลัยน่าจะมีบทบาทนี้มากกว่าคนอื่น ๆ คือการสอนที่อาจารย์ปรับบทบาทในเชิงอนุรักษ์นิยมให้เป็นเสรีนิยมขึ้น แล้วมีสิ่งที่เป็นแนวคิดใหม่ผสมผสานเข้าไป คือ อาจารย์สอนโดยศึกษาถึงความแตกต่าง ความถนัด และความสนใจของแต่ละคน แล้วพยายามกระตุ้น สนับสนุนให้นักศึกษาแต่ละคนได้พัฒนาการได้ตามธรรมชาติ และลักษณะที่เขาสนใจ และอาจารย์พยายามส่งเสริมให้เขาได้แสวงหาความรู้ในทิศทางที่เป็นตัวของเขาเองให้มากที่สุด วิธีการนี้อาจารย์จะต้องปรับกระบวนการสอนให้เขาได้ไปศึกษาค้นคว้าด้วยตนเองมากขึ้น โดยอาจารย์อาศัยประสบการณ์ที่กว้างไกลและหลากหลายมาชี้แนะให้แก่นักศึกษา เป็นการเปิดโลกทัศน์ของนักศึกษาให้มองเห็นความหลากหลายในสังคมที่เขาจะต้องออกไปเผชิญ หรืออีกลักษณะหนึ่งอาจารย์จะต้องทำหน้าที่ในการแสวงหาความรู้วิชาการใหม่ ๆ โดยการค้นคว้าวิจัยมาสอดแทรกในกระบวนการและวิธีการของอาจารย์ระหว่างการสอน และการอบรมตลอดเวลา และอบรมในลักษณะก้าวหน้า เป็นเสรีนิยม สอนให้ผู้เรียนคิดแสวงหา ไม่ใช่ครอบงำ

ประการที่สาม บทบาทในเชิงก้าวหน้า (radical role) ตามความหมายในภาษาอังกฤษ แปลว่าพวกเปลี่ยนแปลงที่รากเหง้า แต่ในที่นี้หมายความว่า เป็นวิธีการและกระบวนการที่ต้องการให้เห็นการเปลี่ยนแปลงที่มีความหมายมีคุณค่าเกิดขึ้นหมายความว่า อาจารย์ต้องทำหน้าที่ที่มีลักษณะเป็นไปในเชิงของ social concern สูง คือติดตามความเปลี่ยนแปลง ความเป็นไปของธรรมชาติของสังคมในสาขาวิชาที่อาจารย์รับผิดชอบอยู่ แล้วเผยแพร่ข้อมูลที่ดีว่าจะมีประโยชน์เข้าสู่สังคม ก็จะต้องเป็นคนที่จะ introduce change เข้าสู่สังคม สรุปว่าอาจารย์มหาวิทยาลัยจะต้องเป็นคนที่น่าจะคิดในการเปลี่ยนแปลงวิธีการใหม่ ๆ เข้าสู่สังคม อาจารย์จะต้องทำได้ อีกลักษณะหนึ่ง

คือติดตามความเป็นไปภายในและความก้าวหน้าภายนอก แล้วนำกระบวนการทางวิชาการ วิชาชีพ เข้ามาสู่สังคมอาจารย์ จะต้องทำหน้าที่ในลักษณะใดลักษณะหนึ่งที่จะเข้าไปฝังความเป็นธรรมชาติ ความชอบธรรมและความเสมอภาค

นอกจากนี้โดยบทบาทของการเป็นอาจารย์สอน สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งคือการสร้างเสริม พัฒนาเจตคติที่ดี การมีคุณธรรมและจริยธรรมในวิชาชีพให้แก่นักศึกษา อาจารย์จึงจำเป็นต้องปฏิบัติ ตนให้เหมาะสมมีคุณธรรม จริยธรรม ดังที่ ไททฤษฎ์ พงศ์บุตร (2537, หน้า 4-7) ได้กล่าวถึง คุณธรรมที่อาจารย์ทุกคนพึงมีได้แก่

1. การเอาใจใส่ในการสอน
2. ความซื่อสัตย์สุจริต อาจารย์พึงมีความซื่อสัตย์สุจริตในทุก ๆ กรณี ไม่แสวงหาผลประโยชน์โดยมิชอบ
3. ความยุติธรรม อาจารย์พึงมีความยุติธรรมและความเสมอภาคต่อศิษย์ในด้านต่าง ๆ
4. การวางตัวเป็นปวงนิยบุคคล อาจารย์พึงวางตัวให้เหมาะสมกับที่ได้รับการยกย่องว่าเป็น ปวงนิยบุคคล ทั้งจากบรรดาศิษย์ของตนและจากสังคมภายนอก

บทบาทและภาระหน้าที่ดังกล่าว เป็นสิ่งจำเป็นที่ควรพัฒนาให้เกิดขึ้นในอาจารย์ เพื่อจะ ทำให้อาจารย์สามารถปฏิบัติภารกิจต่าง ๆ ในฐานะเป็นอาจารย์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ในทำนองเดียวกันกับ วรนนท์ ศุภพิพัฒน์ (2541, หน้า 167-168) ได้กล่าวถึงคุณลักษณะ ของอาจารย์ในระดับบัณฑิตศึกษา ควรเป็นผู้ที่มีความสามารถด้านวิชาการ มีความรู้ในเนื้อหาวิชาที่ ทำการสอน มีความใฝ่รู้ สนใจติดตามความก้าวหน้าทางวิชาการใหม่ ๆ ต้องก้าวทันโลก มีการ สร้างสรรค์ผลงานทางสาขาวิชาที่สอนอยู่เสมอ และมีความสามารถด้านการสอนโดยมีการวางแผน การสอนอย่างเป็นระบบเพื่อให้ผลการสอนเป็นไปตามจุดมุ่งหมายที่วางไว้ สอนให้ผู้เรียนรู้จักคิด วิเคราะห์ วิวิจารณ์ กล้าแสดงความคิดเห็น รู้จักตั้งโจทย์ ตั้งคำถาม ตั้งเป้าหมาย สนใจกระบวนการ รู้จักใช้เทคนิควิธีการ หรือสื่อการสอนเพื่อให้ผู้เรียนเกิดความสนใจและติดตามการสอนตลอดเวลา สามารถชี้แนะให้ผู้เรียนเองเห็นความสัมพันธ์ของวิชาที่เรียนกับวิชาอื่นที่เกี่ยวข้อง แนะนำให้ผู้เรียน รู้จักแหล่งข้อมูลที่จะค้นคว้าศึกษาเพิ่มเติม และสร้างบรรยากาศของการเรียนให้เป็นโรงเรียนมิใช่ โรงสอน นอกจากนี้อาจารย์ควรเป็นผู้ที่เปี่ยมล้นด้วยคุณธรรม มีศีลธรรม จริยธรรมที่ดี มีจรรยาบรรณ

ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี มีความภาคภูมิใจและศรัทธาในวิชาชีพของตนด้วย หรือการเรียบเรียง
คุณลักษณะของความเป็นครูโดยใช้คำย่อ 7 ตัว จากคำภาษาอังกฤษ Teacher ของ ระวีวรรณ
แสงฉาย (2541, หน้า 192-202) ตามลำดับดังนี้

T = Teach

E = Example

A = Ability

C = Characteristic

H = Health

E = Enthusiasm

R = Responsibility

1. Teach (การสอน)

คุณลักษณะที่ดีข้อแรกของความเป็นครู คือ ครูต้องสอนได้ เพราะงานแรกที่ได้รับ
มอบหมายคือต้องสอน การสอนคือการเรียนรู้ การเรียนรู้หมายถึงการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปใน
ทางที่ดี ในหลักพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์ได้ตรัสถึงเรื่องบุคคลประเภทต่าง ๆ ไว้ในทศก
ซึ่งได้ตรัสไว้ถึงครูอาจารย์ย่อมนุเคราะห์ศิษย์

1. ฝึกฝนแนะนำเป็นคนดี
2. สอนให้เข้าใจแจ่มแจ้ง
3. สอนศิลปวิทยาให้สิ้นเชิง
4. ขกย่องให้ปรากฏในหมู่คณะ
5. สร้างเครื่องค้ำกันนในสารทิศ

อย่างไรก็ตาม การสอนของครูแต่ละคนนั้นขึ้นอยู่กับทักษะและลักษณะของตนเอง
(teaching skill and style) และการสอนนั้นเป็นการนำทักษะหลายด้านมาผสมผสานกัน
การนำเทคนิคมาประกอบการเสริมทักษะในการสอนนั้นจะไม่ช่วยให้การสอนดีขึ้น ดังนั้นในการสอน
ของครูจึงต้องใช้ทักษะหลายด้านร่วมกับประสบการณ์ด้วย ครูต้องสอนเพื่อให้เกิดการเรียนรู้
และต้องมุ่งจัดสรรการเรียนรู้ไปในทิศทางที่ดีและมีคุณธรรมในสังคม บทบาทการสอนของครูจะ
ต้องคำนึงถึงการเรียนรู้ดังนี้

1. สอนเนื้อหาวิชาการตามหลักสูตรในวิชาที่ตนทำหน้าที่
2. สอนการปรับตัวให้เหมาะสมในสังคม
3. สอนให้ศิษย์ได้เติบโต มีความคิดที่มีเหตุผล มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ทั้งนี้เพื่อเป็นสมาชิกที่มีประสิทธิภาพในสังคม

2. Example (เป็นตัวอย่าง)

ศิษย์นั้นจะ "เรียน" จากตัวครู และ "เลียน" จากตัวครู การเป็นตัวอย่างหรือเป็นต้นแบบนั้นเป็นสิ่งที่มิีอิทธิพลมากกว่าการบอกกล่าวเฉย ๆ เพราะว่าการแสดงต้นแบบให้เห็นด้วยสายตาเป็นภาพที่เด็กมองเห็นชัดและง่ายต่อการลอกเลียนแบบ ยิ่งกว่าการรับฟังและบอกเล่าอย่างปกติ

การวางตัวของครูเป็นตัวอย่าง (เยี่ยงอย่าง) แก่ลูกศิษย์ได้มาก แม้ว่าลูกศิษย์จะมีความคิด ความอ่านของตนเองที่ไม่ต้องการเลียนแบบผู้ใหญ่ทุกประการเหมือนเด็กเล็ก แต่ครูคือครูที่ศิษย์พิจารณาว่ามีความหมายสำคัญอยู่มาก ลูกศิษย์จะสนใจมองดูนับแต่การแต่งกาย การประพฤติปฏิบัติของครูเป็นประสบการณ์ให้เขาได้พิจารณา นอกจากนี้การรู้ตัวเองของครู การแนะนำให้ศิษย์ประพฤติตนให้เหมาะสมจำเป็นที่ครูต้องประพฤติตนให้เหมาะสมด้วย เพราะจะได้ทำตัวอย่างให้ศิษย์เห็น และเป็นการแสดงออกถึงความจริงใจที่ยึดปฏิบัติตามที่ครูแนะ ครูควรระลึกไว้ว่าครูนั้นเป็นต้นแบบและเป็นสิ่งที่ศิษย์เลือกยึดถือเป็นมาตรฐานทางจริยธรรมด้วย (choice of moral standard)

3. Ability (ความสามารถ)

ความสามารถอาจแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ ความสามารถทั่วไป (general ability) หมายถึง ความสามารถรวมที่จะทำงานทุก ๆ ทาง ทุก ๆ ด้าน ส่วนความสามารถเฉพาะพิเศษ (specific ability) หมายถึง กำลังที่จะทำการเฉพาะนั้นได้ในทันทีทันใด ในคุณลักษณะของครูข้อนั้นนอกจากครูจะต้องมีความสามารถทั่วไป มีสติปัญญาความสามารถแล้ว ครูจะต้องทราบถึงการเปลี่ยนแปลงใหม่หรือนวัตกรรมทางการศึกษา (innovation in teaching) เพื่อจะช่วยปรับปรุงการเรียนการสอนให้ดียิ่งขึ้น ในการเรียนการสอนก็เช่นเดียวกับการวินิจฉัยและการรักษาโรคทางการแพทย์ ในการเรียนการสอนนั้นครูจะต้องประเมินตัวเอง

ประเมินการสอนและปรับปรุงข้อบกพร่องในสิ่งที่สอน (diagnosis and treatment of course defects) นอกจากครูจะต้องเข้าใจบทบาทความเป็นครูของตนเองแล้ว (teacher's role) ครูควรจะสามารถดังนี้

- 3.1 กำหนดวัตถุประสงค์ของการสอนอย่างชัดเจน (specific of objectives)
- 3.2 การประเมินการเรียนการสอน (assessment)
- 3.3 จิตวิทยาการเรียนรู้ (psychology of learning)
- 3.4 การจัดทำแผนการสอน (lesson planning)
- 3.5 การนำสื่อทัศนูปกรณ์มาช่วยสอน (the application of audio-visual aids)
- 3.6 โปรแกรมการสอนแบบระบบการศึกษา (programmed instruction and the educational system)

4. Characteristic (คุณสมบัติ)

คุณสมบัติที่สำคัญของครู คือ การมีเจตคติที่ดีต่อนักเรียน ต่อวิชาที่สอนและงานที่ตนทำ

5. Health (สุขภาพดี)

คำว่าครูมาจากภาษาบาลี "ครู" แปลว่าหนัก ดังนั้นสุขภาพทางด้านร่างกายจึงเป็นสิ่งสำคัญ แต่ที่สำคัญกว่าคือสุขภาพจิต ครูจึงจำเป็นต้องมีสุขภาพจิตที่ดีด้วย

6. Enthusiasm (ความกระตือรือร้น)

ความกระตือรือร้นของครูนั้นอาจจะเป็นการใฝ่หาความรู้ใส่ตน เพราะจะต้องถือว่าการใฝ่หาความรู้เพื่อปรับปรุงการเรียนการสอนนั้นเป็นกระบวนการอย่างหนึ่งของการพัฒนาตน (Learning to teach is a process of self-development) การเพิ่มพูนความรู้ของครูมีหลายรูปแบบ การประชุมสัมมนา การอบรมระยะสั้น จะทำให้ครูที่ขาดความรู้ในเรื่องที่สอนมีความรู้เพิ่มเติม และทำให้ครูมีความมั่นใจในการสอนมากขึ้นความกระตือรือร้นของครูนั้นไม่ใช่มุ่งเน้นเฉพาะการพัฒนาตัวครูเท่านั้น แต่จะต้องมีความกระตือรือร้นในการพัฒนาการเรียนการสอนด้วย ครูที่สอนมานานอาจจะขาดความกระตือรือร้น ครูจะต้องหาความสดชื่นให้ตัวเองอย่างชงกะตายสอนเพราะคนที่เราสอนจะรู้สึกอย่างนั้นเช่นกัน และขอให้ครูพยายามสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างตัวครูกับลูกศิษย์ด้วย

7. Responsibility (ความรับผิดชอบ)

ครูที่ดีจะต้องมีความรับผิดชอบในหน้าที่ของตน ซึ่งจะสะท้อนถึงการมีสุขภาพจิตที่ดีของครู ลักษณะของผู้ที่มีสุขภาพจิตดีคือ เป็นผู้ที่มีความสามารถและ เต็มใจที่จะรับผิดชอบอย่างเหมาะสมกับอายุ เหมาะสมกับบทบาทหรือตำแหน่งหน้าที่การงาน

สำหรับ อุดุลย์ วิริยเวชกุล (2541, หน้า 53-54) ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับอาจารย์ผู้สอนว่า คุณภาพของอาจารย์นับเป็นปัจจัยโครงสร้างพื้นฐานที่สำคัญที่สุดในการสร้างผลผลิตที่มีคุณภาพตรงตามเป้าหมายและวัตถุประสงค์ คุณภาพของอาจารย์ในที่นี้รวมถึงคุณวุฒิ ประสบการณ์ ความรับผิดชอบต่อหน้าที่ ความมีวัฒนธรรมและอารยธรรม รวมทั้งการอุทิศตนต่อภาระที่รับผิดชอบ มหาวิทยาลัยหรือสถาบันอุดมศึกษาใดมีอาจารย์ที่มีคุณภาพตามความหมายที่ได้กล่าวมานี้จำนวนมาก ๆ ย่อมมีความได้เปรียบในการสร้างผลผลิตตามเป้าหมายและวัตถุประสงค์ ในทางกลับกันหากสถาบันใดไม่มีอาจารย์ที่มีคุณภาพ ผลผลิตที่ออกมาจากสถาบันนั้นก็จะสามารถทำนายได้ว่าจะมีส่วนทำให้ความรู้ความสามารถไม่ถึงระดับที่คาดหวัง

ในระดับบัณฑิตศึกษา องค์กรประกอบคุณภาพอาจารย์จำเป็นจะต้องมีความรู้ความสามารถ และประสบการณ์ด้านการวิจัยเพิ่มขึ้นอีกด้วย โดยเฉพาะอาจารย์ที่มีผลงานวิจัยที่มีคุณภาพเป็นที่ยอมรับ ดังนั้นมหาวิทยาลัยที่มีชื่อเสียงในต่างประเทศส่วนใหญ่จึงใช้ความพยายามทุกรูปแบบที่จะดึงดูดอาจารย์ที่เป็นนักวิจัยที่มีชื่อเสียงมาสู่สถาบันของตน อาจารย์ที่มีคุณสมบัติดังที่กล่าวมานี้จะดึงดูดทั้ง เงินหรือ งานวิจัย และนักศึกษาในระดับบัณฑิตศึกษามาสู่สถาบัน นับเป็นการส่งเสริมชื่อเสียงเกียรติภูมิให้แก่สถาบันอีกโสดหนึ่งด้วย

สำหรับ ทบวงมหาวิทยาลัย (2527, หน้า 181) ได้กล่าวว่า อาจารย์เป็นผู้ที่มีความสำคัญที่สุดในการทำให้หลักสูตรมีประสิทธิภาพ เพราะเป็นผู้ที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพของผลผลิต คือผู้สำเร็จการศึกษาโดยตรง อาจารย์ผู้สอนนอกจากมีความรู้ความสามารถในเนื้อหาวิชาแล้ว จึงต้องมีคุณธรรม จริยธรรม มีความรับผิดชอบและประพฤติตนให้เป็นตัวอย่างที่ดีแก่ศิษย์ด้วย

อาจารย์ในสถาบันอุดมศึกษาต้องปฏิบัติภารกิจในด้าน การสอน การวิจัย การบริการวิชาการ และการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม ซึ่งสอดคล้องกับประกาศ นโยบาย และแนวปฏิบัติในการประกันคุณภาพการศึกษาในระดับอุดมศึกษาของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2541 ของ

งานประกันคุณภาพการศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (2541, หน้า 22-25) เกี่ยวกับอาจารย์
ในมหาวิทยาลัย ซึ่งเป็น 1 ใน 15 ปัจจัยที่มีผลต่อคุณภาพการศึกษา และได้กำหนดแนวปฏิบัติในการ
ควบคุมคุณภาพอาจารย์ ดังนี้

1. คณะมีระบบคัดเลือกและการได้มาของอาจารย์ใหม่ และการรับอาจารย์โอนย้ายที่
ชัดเจนและมีประสิทธิภาพ
2. คณะกำหนดคุณสมบัติอาจารย์ใหม่ และอาจารย์รับโอนย้ายมา ดังนี้
  - 2.1 มีความรู้ ความสามารถ ประสบการณ์ตรงสาขาวิชาที่รับ
  - 2.2 มีวุฒิต่างน้อยปริญญาโท หากได้รับปริญญาตรีต้องมีคะแนนสะสมเฉลี่ยตั้งแต่ 3.5
ขึ้นไป หรือถ้าเป็นสาขาขาดแคลน ต้องมีคะแนนสะสมเฉลี่ย ตั้งแต่ 2.75 ขึ้นไป
  - 2.3 มีคุณธรรม จริยธรรม
  - 2.4 มีบุคลิกภาพที่ดี
  - 2.5 มีทัศนคติที่ดีต่อการเป็นครู และนักวิชาการ
3. คณะมีการกำหนดระยะเวลาทดลองงานของอาจารย์ใหม่ และอาจารย์โอนย้าย 6
เดือน ถึง 1 ปี และมีการประเมินอย่างจริงจัง มีประสิทธิภาพ
4. มหาวิทยาลัยและคณะมีการจัดปฐมนิเทศแก่อาจารย์ใหม่และอาจารย์ที่รับโอนย้ายใน
เรื่องของมหาวิทยาลัย บทบาท หน้าที่และความรับผิดชอบ ในฐานะที่เป็นอาจารย์และสมาชิกของ
มหาวิทยาลัย คณะ ภาควิชา รวมทั้งทักษะของการเป็นครู ได้แก่ การทำแผนการสอน การสอน
แบบต่าง ๆ การผลิตและเลือกใช้สื่อ การวัดและประเมินผล การเป็นอาจารย์ที่ปรึกษา การเขียน
โครงการวิจัย การทำงานเป็นทีม และคุณธรรม จริยธรรมของครู
5. คณะจัดให้มีระบบอาจารย์ที่เลี้ยง (mentor) แก่อาจารย์ใหม่ระหว่างการทดลองงาน
เพื่อให้คำแนะนำในการปฏิบัติตนและการปฏิบัติงาน
6. คณะ ภาควิชา มีการกำหนดพันธกิจ มอบหมายงานและคิณภาระงานให้อาจารย์อย่าง
เหมาะสม
7. มหาวิทยาลัยมีการกำหนดแนวทางการเข้าสู่ตำแหน่งวิชาการระดับต่าง ๆ อย่างชัดเจน

8. มหาวิทยาลัย คณะ มีการสนับสนุนและดำเนินการในการพัฒนากระบวนการค้นคว้าในการคิด วิธีการสอน การวัดและประเมินผล การวิจัย และความก้าวหน้าทางวิชาการของอาจารย์ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น

8.1 การจัดประชุม/สัมมนาประจำปี

8.2 การจัดสรรงบประมาณเพื่อสนับสนุนให้อาจารย์ไปเสนอผลงานวิจัย เข้าร่วมประชุมวิชาการ ส่งบทความตีพิมพ์ในวารสารระดับนานาชาติ จัดพิมพ์ตำรา เอกสารประกอบการเรียนการสอน

8.3 การจัดสรรงบประมาณเพื่อสนับสนุนการทำวิจัย

8.4 การทำโครงการแลกเปลี่ยนทางวิชาการกับสถาบันที่มีชื่อเสียง ทั้งในระดับประเทศและต่างประเทศ

9. คณะ มีแผนพัฒนาอาจารย์ ด้านการเรียนการสอน ด้านการวิจัย ด้านวุฒิและประสบการณ์ทั้งในประเทศและต่างประเทศตามความเหมาะสม โดยมีการทบทวน ปรับแผนและมีการดำเนินการเพื่อให้เป็นไปตามแผนอย่างจริงจัง

10. คณะ ภาควิชามีการประเมินการปฏิบัติงานของอาจารย์ทุกปีในประเด็นต่าง ๆ ได้แก่

10.1 ผลงานที่รับผิดชอบ โดยเฉพาะการสอน การวิจัย

10.2 คุณธรรม จริยธรรม

10.3 ความเป็นครู

ผู้ประเมิน

1. ตนเอง

2. ผู้บังคับบัญชา

3. คณะกรรมการ หรือหน่วยงานอิสระ

11. มหาวิทยาลัย คณะ มีการประกาศเกียรติคุณ ให้รางวัลแก่อาจารย์ที่มีความสามารถในการสอน การวิจัย การบริการวิชาการ หรือผู้ที่นำชื่อเสียงด้านต่าง ๆ สู่มหาวิทยาลัยและคณะ สำหรับพันธกิจของอาจารย์นั้น อาจารย์ต้องมีการะงาน ไม่น้อยกว่า 35 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ โดยจำแนกดังนี้

1. การสอน

1.1 การสอนกระบวนวิชา

(1) มีการกำหนดจำนวนหน่วยชั่วโมงสอนต่อสัปดาห์ในภาคปกติที่เหมาะสม

ระดับปริญญาตรี

อาจารย์ 6-10 หน่วยชั่วโมง

ผู้บริหารระดับต้น 3-6 หน่วยชั่วโมง

ผู้บริหารระดับสูง 1-3 หน่วยชั่วโมง

ระดับบัณฑิตศึกษา

อาจารย์ 3-6 หน่วยชั่วโมง

ผู้บริหารระดับต้น 1-3 หน่วยชั่วโมง

ผู้บริหารระดับสูง 1-3 หน่วยชั่วโมง

ถ้าสอนทั้ง 2 ระดับ ให้นำมารวมคำนวณตามสัดส่วน

ทั้งนี้ นับทุกชั่วโมงที่สอนในมหาวิทยาลัยเชียงใหม่และต้องมีชั่วโมงสอนที่เป็นภาระงานของภาควิชาด้วย

(2) มีวิธีการสอนที่ส่งเสริมการกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดความคิดสร้างสรรค์ และการคิดวิเคราะห์วิจารณ์

(3) มีการจัดทำแผนการสอนประจำวิชา

(4) มีการจัดทำคู่มือการสอน/คู่มือการเรียน/เอกสารประกอบการสอน หรือ เอกสารคำสอนของทุกหัวข้อและมีความทันสมัย

(5) มีการจัดทำหรือเลือกใช้สื่อการสอนที่ทันสมัย และเหมาะสมกับเนื้อหา จำนวนผู้เรียน ระดับผู้เรียน

(6) ใช้นวัตกรรมในการสอนที่เหมาะสมและทันสมัย

(7) มีการมอบหมายงานหรือทดสอบ เพื่อวัดผลการเรียนรู้ของนักศึกษาในทุก กระบวนวิชาตามหลักของการวัดและประเมินผล

(8) มีการประเมินผลการเรียนและร่วมประเมินข้อสอบ

- (9) มีการจัดตารางนัดหมายให้คำปรึกษาทางวิชาการแก่นักศึกษา
- (10) มีการทบทวน ปรับปรุง เนื้อหาสาระของการสอนทุกปี
- (11) มีการประเมินการสอนของตนเองทุกภาคการศึกษา เพื่อนำผลมาปรับปรุง การเรียนการสอน อาจทำการประเมินโดยนักศึกษา เพื่อนร่วมงาน หรือคณะกรรมการ

1.2 วิทยานิพนธ์และการค้นคว้าแบบอิสระ (ถ้ามี)

ประธานกรรมการมีจำนวนชั่วโมงให้คำปรึกษา อย่างน้อย 1 ชั่วโมง/สัปดาห์/ นักศึกษา 1 คนที่ลงทะเบียน กรรมการร่วมมีจำนวนชั่วโมงให้คำปรึกษาอย่างน้อย 1/2 ชั่วโมง/ สัปดาห์/นักศึกษา 1 คนที่ลงทะเบียน

1.3 โครงการ (ถ้ามี)

มีจำนวนชั่วโมงให้คำปรึกษาอย่างน้อย 1 ชั่วโมง/สัปดาห์/นักศึกษา 1 คนที่ลงทะเบียน

2. การวิจัย

2.1 มีการทำวิจัยพื้นฐานหรือวิจัยประยุกต์ ที่สนับสนุนการเรียนการสอน อย่างน้อย 3 ปี ต่อ 1 เรื่อง

2.2 มีการทำวิจัยอย่างต่อเนื่อง

2.3 มีการเผยแพร่ผลงานวิจัยในรูปแบบต่าง ๆ อย่างน้อย 3 ปี ต่อครั้ง

3. การผลิตผลงานทางวิชาการ

มีการผลิตผลงานทางวิชาการในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อประกอบการเรียนการสอน ได้แก่ การตีพิมพ์บทความในสาขาวิชาอย่างน้อย 2 ปี ต่อเรื่อง หรือการแต่ง หรือเรียบเรียงตำรา 5 ปี ต่อเรื่อง หรือการผลิตสิ่งประดิษฐ์งานศิลปะ 5 ปี ต่อชิ้น

4. อาจารย์พิจารณาทำภารกิจอื่นตามความเหมาะสม ดังนี้

4.1 การให้บริการวิชาการ

- (1) ร่วมเป็นกรรมการฝ่ายต่าง ๆ ของคณะ สถาบัน สำนัก มหาวิทยาลัย
- (2) มีการให้บริการวิชาการแก่สังคม เช่น เป็นวิทยากร เป็นที่ปรึกษา ให้บริการวิชาการทางวิชาชีพ เป็นกรรมการจัดประชุมระดับชาติ หรือนานาชาติ เป็นต้น

4.2 การทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

- (1) รู้จัก เข้าใจ และปฏิบัติตนตามวัฒนธรรมไทยและล้านนาอย่างเหมาะสม
- (2) เห็นคุณค่า และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
- (3) ร่วมในกิจกรรมทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม

4.3 การเป็นอาจารย์ที่ปรึกษา

ปฏิบัติหน้าที่เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาของนักศึกษา และจัดเวลาเพื่อพบนักศึกษา
อย่างน้อย 1 ชั่วโมง ต่อนักศึกษา 5 คน ต่อสัปดาห์

4.4 งานอื่น ๆ ที่มหาวิทยาลัย คณะ ภาควิชา มอบหมาย เช่น การเข้าร่วมกิจกรรม
นักศึกษา หรือกรรมการต่าง ๆ

อาจารย์ที่ปรึกษาทั่วไป

อาจารย์ที่ปรึกษามีคุณสมบัติพิเศษเพิ่มเติมนอกเหนือจากการเป็นอาจารย์ในระดับบัณฑิตศึกษา
ซึ่งได้รับความเห็นชอบโดยการคัดเลือกและแต่งตั้งจากคณะกรรมการประจำหลักสูตร เป็นผู้ใกล้ชิด
กับนักศึกษามากที่สุด ดูแลนักศึกษาจนกว่านักศึกษาจะมีอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ซึ่ง วรพันธ์
ศุภกิจพัฒน์ (2541, หน้า 168-170) ได้กล่าวไว้ว่า

1. คุณลักษณะที่ดีของอาจารย์ที่ปรึกษา

ควรเป็นอาจารย์ที่มีความรับผิดชอบสูง มีความจริงใจ เห็นอกเห็นใจผู้อื่น มีความ
เมตตากรุณา ใจกว้างรับฟังความคิดเห็น ไวต่อการรับรู้ มีความสามารถในการแก้ไขปัญหา
มีเหตุผล มีความอดทน เสียสละ และอุทิศเวลาให้กับงาน มีความรอบรู้ ทนต่อเหตุการณ์
มีมนุษยสัมพันธ์ดี มีความประพฤติเหมาะสม ปฏิบัติตนเป็นที่เคารพนับถือสมเป็นแบบอย่างที่ดี เป็นผู้
เปี่ยมล้นด้วยคุณธรรม มีศีลธรรม จริยธรรมและจรรยาบรรณที่ดี

2. หน้าที่ของอาจารย์ที่ปรึกษา

2.1 ให้คำปรึกษา (counseling) และแนะนำ (advising) ดูแลนักศึกษาเกี่ยวกับ
หลักสูตร การเลือกรายวิชา การลงทะเบียนวิชา เรียนให้เป็นไปตามระเบียบข้อบังคับของมหาวิทยาลัย

2.2 ให้การแนะนำวิธีการเรียน การค้นคว้า และติดตามผลการเรียนของนักศึกษา
ตักเตือนเมื่อผลการเรียนต่ำลง

- 2.3 ให้คำปรึกษาแนะนำเพื่อแก้ไขปัญหาอุปสรรคที่ทำให้การเรียนตกต่ำ
  - 2.4 ประสานงานกับอาจารย์ผู้สอนอื่น ๆ เพื่อรับทราบข้อมูลของนักศึกษา
  - 2.5 อำนวยความสะดวกในการติดต่อกองบริการการศึกษา กองกิจการนักศึกษา
  - 2.6 ให้คำปรึกษาเกี่ยวกับปัญหาสุขภาพอนามัย การปรับตัวในสังคมรวมทั้งการคบเพื่อน การพัฒนาบุคลิกภาพ การดูแลด้านความประพฤติ และจริยธรรม ฯลฯ
3. ข้อปฏิบัติของอาจารย์ที่ปรึกษา
- อาจารย์ที่ปรึกษาควรเตรียมตัวเพื่อให้เกิดความพร้อมในการเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาที่ดี ดังนี้
- 3.1 ศึกษารายละเอียดในกลุ่มนักศึกษา
  - 3.2 ศึกษารายละเอียด ระเบียบ ข้อบังคับ ของมหาวิทยาลัย ของหลักสูตรสาขาที่นักศึกษาสังกัด
  - 3.3 ศึกษาทะเบียนประวัติของนักศึกษา
  - 3.4 ศึกษาหาข้อมูลเกี่ยวกับทุนการศึกษา
  - 3.5 ศึกษาหาข้อมูลเกี่ยวกับกิจกรรมนักศึกษา
  - 3.6 ศึกษาข้อมูลการบริการที่มหาวิทยาลัยจัดให้นักศึกษา
  - 3.7 ศึกษาวิธีการและเทคนิคการสร้างสัมพันธภาพ โดยการสร้างบรรยากาศที่เป็นมิตร มีความอบอุ่น เป็นกันเอง ยิ้มแย้ม แจ่มใส มีความใส่ใจ จริงใจ ในการรับฟังปัญหา เข้าใจความรู้สึก ความต้องการของนักศึกษา เป็นที่พึ่งทางใจได้ และให้กำลังใจสำหรับผู้รู้สึกท้อแท้ให้เกิดความมั่นใจ ให้กล้าเผชิญปัญหา พร้อมทั้งจะต่อสู้ พร้อมทั้งจะเข้าใจและเริ่มต้นใหม่
  - 3.8 ทำตารางเวลาเพื่อให้นักศึกษาเข้าพบได้อย่างน้อยสัปดาห์ละครั้ง ครั้งละ 1-2 ชั่วโมง และบันทึกการพบทุกครั้ง
  - 3.9 การนัดพบควรเป็นช่วงก่อนการลงทะเบียนเรียน หรือช่วงมีการเพิ่มและลดวิชาเรียน และหลังการทราบผลสอบทุกครั้ง
  - 3.10 หากมีปัญหาที่ไม่สามารถแก้ไขได้ให้ปรึกษาคณะกรรมการหลักสูตร หรือคณะกรรมการอาจารย์ที่ปรึกษาประจำคณะ หรือคณะกรรมการอาจารย์ที่ปรึกษาประจำมหาวิทยาลัย

เช่นเดียวกันกับกองบริการการศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (2540, หน้า 1-2) ได้กำหนดบทบาทของอาจารย์ที่ปรึกษามหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สรุปได้ดังนี้

1. ด้านวิชาการ ต้องศึกษาหลักสูตร แผนกำหนดการศึกษา ขอบบังคับ ลักษณะวิชา และวิธีการจัดการเรียนการสอนเป็นอย่างดี และต้องให้คำแนะนำ ความคุมดูแล และติดตามผลการเรียนของนักศึกษาให้เป็นไปตามแผนกำหนดการศึกษา หลักสูตรและตามขอบบังคับฯ

2. ด้านวิธีการให้คำปรึกษา ต้องรู้จักนักศึกษาในด้านต่าง ๆ เช่น ลักษณะนิสัยใจคอ ความสามารถในการเรียน สุขภาพ สภาพครอบครัว ให้คำแนะนำ คำปรึกษาทั้งในด้านวิชาการ และปัญหาส่วนตัว สร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับนักศึกษาและต้องบันทึกผลการเรียนและหลักฐานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกันนักศึกษา

3. ด้านอื่น ๆ ควรมีส่วนร่วมในกิจกรรมของนักศึกษา ควรรักษาสีทธิประโยชน์ของนักศึกษา ควรจัดเวลาให้นักศึกษามาพบอย่างสม่ำเสมอ ควรส่งเสริมและให้กำลังใจแก่นักศึกษา ควรให้คำแนะนำเกี่ยวกับการประกอบอาชีพและศึกษาต่อ ควรจัดการพบปะสนทนาระหว่างอาจารย์ที่ปรึกษาด้วยกันเสมอ และควรให้ความเห็นใจในการลาของนักศึกษาในทุกกรณี

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์/การค้นคว้าแบบอิสระ

มีหน้าที่แนะนำ ดูแลการทำวิทยานิพนธ์หรือการค้นคว้าแบบอิสระ โดยคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย เป็นผู้แต่งตั้งจากอาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย

สำหรับ วรรณท์ ศุภพิพัฒน์ (2541, หน้า 171) ได้กล่าวถึงอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ดังนี้

1. คุณลักษณะที่ดีของอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ควรเป็นอาจารย์ที่มีความรับผิดชอบสูง เป็นผู้ทรงคุณวุฒิ ในสาขาวิชา มีความชำนาญเป็นพิเศษ มีประสบการณ์ทางวิชาการสูง มีผลงานทางวิชาการเป็นที่ประจักษ์ มีจิตวิญญาณเป็นนักวิชาการ มีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล มีความไม่ฝืด คึกษาค้นคว้าวิจัยหาความก้าวหน้าอยู่เสมอ และมีความจริงใจในการถ่ายทอดความรู้แก่ศิษย์ มีความตั้งใจจะสร้างบัณฑิตใหม่ ให้มีความสามารถและเชี่ยวชาญในวิทยาการ เพื่อสามารถพัฒนาเป็นอาจารย์ที่ดีต่อไปในอนาคต เป็นผู้ที่ยึดมั่นด้วยคุณธรรม มีศีลธรรม จริยธรรมและจรรยาบรรณที่ดี ประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดี และมีความภาคภูมิใจในอาชีพของตน

2. หน้าที่ของอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

- 2.1 ควบคุม ดูแล ให้คำปรึกษา ให้คำแนะนำแก่นักศึกษาเกี่ยวกับการทำวิจัย
- 2.2 สอนให้นักศึกษาเข้าใจถึงความสำคัญของการทำวิจัย รู้จักหลักการ และการใช้ระเบียบวิธีการวิจัยบริหารจัดการวิจัยให้บรรลุผลตามเป้าหมายที่วางไว้
- 2.3 ฝึกให้นักศึกษารู้จักบริหารเวลาให้เป็น สามารถลงมือทำวิจัยเองได้ โดยเริ่มตั้งแต่การคิดกำหนดหัวข้อเรื่อง การสำรวจติดตามวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง การกำหนดวัตถุประสงค์/ประเด็นที่ต้องการศึกษา การวางแผน การเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์และแปลผลข้อมูลโดยใช้สถิติที่เหมาะสม สามารถอธิบายผลการศึกษาและวิจารณ์ผลการทดลองได้ และสามารถนำข้อมูลมาสรุปนำเสนอในที่ประชุมวิชาการ หรือนำเสนอในรูปแบบของการเขียนเป็นวิทยานิพนธ์ หรือตีพิมพ์ในวารสารทางวิชาการ
- 2.4 อาจารย์ที่ปรึกษาควรเป็นผู้ที่รู้จริง มีความสามารถปฏิบัติการวิจัยได้ด้วยตนเอง มิใช่รู้ว่าหัวข้อที่จะทำแต่ไม่รู้จักเทคนิควิธีการ
- 2.5 ให้คำแนะนำช่วยเหลือดูแลการเลือก หรือการตั้งอาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิเป็นคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ และคณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ โดยเป็นไปตามกฎระเบียบของบัณฑิตวิทยาลัย
- 2.6 พิจารณาให้ความเห็นชอบในการขอสอบวิทยานิพนธ์ของนักศึกษา โดยดูจากปริมาณ และคุณภาพของงานวิจัย
- 2.7 ควบคุมดูแลภาษาและการใช้ถ้อยคำในวิทยานิพนธ์ ตลอดจนรูปแบบให้ถูกต้องตามระเบียบของบัณฑิตวิทยาลัย
- 2.8 ส่งเสริม และสนับสนุนให้นักศึกษาเขียนโครงการวิจัยซึ่งเป็นหัวข้อของการทำวิทยานิพนธ์ เพื่อขอทุนอุดหนุนสนับสนุนการศึกษาวิจัยจากแหล่งทุนภายในและภายนอกประเทศ
- 2.9 ให้ความรู้เกี่ยวกับสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา
- 2.10 ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างของนักวิจัยที่ดี โดยมีการประสานงานทำงานร่วมกับหลายหน่วยงาน หลายองค์กร ทำงานเป็นทีมและควรมีการแสวงหาแหล่งทุนศึกษา วิเคราะห์ วิจัย มีผลงานวิจัยที่ตีพิมพ์อย่างต่อเนื่องในวารสารทางวิชาการทั้งภายในและภายนอกประเทศ

3. ข้อปฏิบัติของอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ควรมีความพร้อมเพื่อเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ที่ดี

3.1 มีคุณสมบัติในการจะเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาการทำวิทยานิพนธ์ตามกฎระเบียบของบัณฑิตวิทยาลัย

3.2 มีเวลาที่จะควบคุม ดูแล ให้คำแนะนำ ปรึกษาวิทยานิพนธ์แก่นักศึกษาได้อย่างเต็มที่

3.3 อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์แต่ละคนไม่ควรมีนักศึกษาในความดูแลทั้งหมดเกิน 5 คน เพื่อจะได้ดูแลเต็มที่ และเป็นการกระจายความรับผิดชอบให้อาจารย์ในหลักสูตรได้ทั่วถึง

3.4 จัดตารางเวลาให้นักศึกษาเข้าพบอย่างน้อยสัปดาห์ละ 1 ครั้ง เพื่อปรึกษาหารือติดตามความก้าวหน้าของการวิจัย

3.5 ควรคุยรายละเอียด หัวข้อโครงการวิจัย วัตถุประสงค์ ขั้นตอน การดำเนินการ รวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล การประมวลผลให้นักศึกษาเข้าใจอย่างชัดเจน

3.6 อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ควรทำตนเป็นแบบอย่างที่ดี โดยต้องมีความกระตือรือร้นในการแสวงหาแหล่งทุนวิจัยจากภายในประเทศ และต่างประเทศ ทั้งจากภาครัฐและเอกชน

3.7 สอนให้นักศึกษารู้จักการเขียนโครงการวิจัย เพื่อขอทุนสนับสนุนการทำวิจัย

3.8 ฝึกให้นักศึกษารู้จักการใช้เทคนิควิธีการอย่างถูกต้อง โดยการถ่ายทอดวิทยายุทธด้วยความเต็มใจ

3.9 อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ควรลงมือปฏิบัติทำการทดลองได้เอง โดยทำร่วมไปกับนักศึกษาในช่วงเริ่มต้นมิใช่เป็นแค่ออกคำสั่งหรือให้นักวิจัย นักวิทยาศาสตร์เป็นผู้สอนงานด้านปฏิบัติการแก่นักศึกษา ทั้งนี้เพื่อเสริมสร้างบรรยากาศการทำวิจัยให้นักเรียนรมย์ สร้างแรงจูงใจและให้กำลังใจในการติดตามผลงานต่อไป

3.10 สอนและตักเตือนให้นักศึกษามีความซื่อสัตย์ต่อผลการทดลอง ให้มีความเพียรพยายามต่องานและแจ้งให้ทราบทันทีที่เกิดปัญหา

3.11 อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ควรจัดให้มีการพบปะเพื่อปรึกษาหารือผลการทดลองระหว่างนักศึกษากับคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์อย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ เพื่อจะรับทราบผลการทดลองแก้ไขข้อบกพร่องได้ทันการ

3.12 อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ควรดูแลให้งานวิจัย และการเขียนวิทยานิพนธ์เสร็จสิ้นก่อนอนุมัติให้นักศึกษากลับไปปฏิบัติงานที่ต้นสังกัด มิฉะนั้นการเขียนวิทยานิพนธ์จะไม่เสร็จตามกำหนดเวลา

3.13 เมื่อผลการวิจัยเสร็จสิ้น อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ควรสนับสนุนให้นักศึกษานำเสนอผลงานในที่ประชุมวิชาการ หรือตีพิมพ์ในวารสารวิชาการภายในประเทศหรือต่างประเทศ

3.14 ปลุกฝังให้รักการทำวิจัยและสนับสนุนต่อไปแม้จะสำเร็จการศึกษาแล้ว

3.15 ส่งเสริมและสร้างสรรค์ให้นักศึกษารู้จักทำงาน ประสานงานกับผู้อื่น เป็นผู้รู้ลึก ใฝ่รู้ ทำงานด้วยใจรักด้วยสมอง ด้วยฝีมือ

ส่วน สุรวุฒิ บัดโธสง (2540, หน้า 28) ได้กล่าวว่า อาจารย์ผู้สอนระดับบัณฑิตศึกษาก็มีความสำคัญยิ่ง คุณสมบัติของผู้สอนที่ทางมหาวิทยาลัยกำหนดไว้เป็นเกณฑ์มาตรฐาน เช่น ผู้ที่เป็นที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ของนิสิตระดับปริญญาโท ต้องสำเร็จปริญญาโท และมีตำแหน่งทางวิชาการเป็นรองศาสตราจารย์หรือเป็นที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอก ต้องเป็นศาสตราจารย์ เป็นต้น เกณฑ์เหล่านี้เป็นรูปแบบที่สะท้อนสาระทางคุณภาพของอาจารย์ที่เกี่ยวข้องกับการผลิตบัณฑิตระดับนี้ว่า จะต้องเป็นผู้มีประสบการณ์การวิจัยในระดับที่สามารถเป็นที่ปรึกษาให้กับนิสิตทั้งในด้านเนื้อหา หรือองค์ความรู้ในสาขาวิชาใด ๆ และวิธีวิทยาการวิจัย อันเป็นกระบวนการสร้างองค์ความรู้ที่มีประสิทธิภาพดังได้กล่าวมาแล้ว ฉะนั้นการวิจัยหรือวิทยานิพนธ์ของนิสิตสาขาวิชาใดมีคุณภาพมากน้อยเพียงใดนั้นจึงขึ้นอยู่กับอาจารย์ผู้สอนและผู้ที่เป็นที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์อยู่มาก

ในทำนองเดียวกัน มนตรี จุฬาวัดนพล (อ้างใน ศุภลักษณ์ ล้อมลาย และศศิธร ไทยรินทร์, 2540, หน้า 4) ได้กล่าวถึงลักษณะของการให้คำปรึกษาวิทยานิพนธ์ของอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ควรคำนึงถึง

1. ลักษณะของการทำงาน เป็นการทำงานร่วมกัน (joint venture) ระหว่างนักศึกษา กับอาจารย์ที่ปรึกษา

2. ในระยะแรกอาจารย์ที่ปรึกษาจะเป็นผู้แนะนำและพัฒนานักศึกษาไปจนกระทั่งมีลักษณะ เป็น partner

3. อาจารย์จะเป็นผู้แนะนำปัญหาให้แก่นักศึกษาเพื่อหา solution โดยต้อง modify ปัญหาให้มีความเป็นไปได้

4. ควรมีทักษะในการสื่อสารระหว่างนักศึกษาและอาจารย์ที่ปรึกษา (communication skill) ให้ดี

5. อาจารย์ต้องสอนนักศึกษาถึงวิธีการเขียนและการใช้ภาษาที่ดีและถูกต้อง (writing, language)

6. การตีพิมพ์และเผยแพร่งานวิจัย ควรให้ credit แก่นักศึกษา

7. อาจารย์ที่ปรึกษาควรทราบวัตถุประสงค์ในการให้คำปรึกษาคืออะไร ระหว่าง ability & result (ability : ความสามารถที่จะเป็นนักวิจัยต่อไปในอนาคต, result : ผลที่ได้จากการวิจัยเพื่อเขียนวิทยานิพนธ์)

และในอีกแง่มุมหนึ่งของ อานันท์ กาญจนพันธุ์ (อ้างใน ศุภลักษณ์ ล้อมลาย และศศิธร ไทยรินทร์, 2542, หน้า 4) ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับลักษณะการให้คำปรึกษาวิทยานิพนธ์ดังนี้

1. การศึกษาระดับบัณฑิตศึกษามีลักษณะ เป็นการสอนแบบตัวต่อตัว เป็นลักษณะ craftsmanship ทั้งอาจารย์และนักศึกษาต้องเข้าใจในบทบาทซึ่งกันและกัน

2. การทำวิทยานิพนธ์เป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างอาจารย์และนักศึกษาเพื่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ ซึ่งต้องปรับความสนใจให้ใกล้เคียงกันเพื่อร่วมกันผลักดันงานวิจัยออกไป โดยอาจารย์อาจเป็นผู้ให้แนวคิดแก่นักศึกษาเพื่อนำไปสร้างเป็นงานวิจัยที่เป็นรูปธรรม

3. ควรมีการสร้าง ความเข้าใจให้ตรงกันว่าการทำวิทยานิพนธ์ไม่ใช่การทำงานขั้นสุดท้าย การทำวิทยานิพนธ์เป็นเพียงแบบฝึกหัดขั้นต้น ควรใช้การแก้ไขเป็นการปรับปรุงงานให้ดีขึ้น

4. อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ควรเข้าใจในความหลากหลายในความคิดและการให้ คำปรึกษา ไม่ควรยึดติดทฤษฎีใดทฤษฎีหนึ่ง

สำหรับ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (อ้างใน ศุภลักษณ์ ล้อมลาบ และคศิธร ไทยรินทร์, 2542, หน้า 5) ได้พูดถึงบัญญัติ 5 ประการ ของอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ที่มีคุณภาพไว้ดังนี้

1. มีลักษณะ เป็นแบบอย่างที่ดีได้
2. มีความรับผิดชอบและมีวินัยในการทำงาน
3. มีคุณธรรม จริยธรรม เมตตาธรรม และความยุติธรรม
4. มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี มีทักษะในการให้คำปรึกษา และการสื่อสารที่ดี
5. มีความรู้ ความสนใจ ประสบการณ์ในเรื่องที่เกี่ยวข้องอย่างลึกซึ้งและแท้จริง

กระบวนการจัดการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา

การบริหารงานของคณะกรรมการบัณฑิตศึกษาประจำคณะ

อดุลย์ วิริยเวชกุล (2541, หน้า 60-67) ให้ความคิดเห็นพอสรุปได้ว่าระบบการบริหารบัณฑิตศึกษานั้น โครงสร้างพื้นฐานที่สำคัญอย่างยิ่งอีกประการหนึ่งที่จะส่งผลกระทบต่อคุณภาพของผลผลิตยิ่งถ้าใช้ "คุณภาพ" ของผลผลิตจากระบบบัณฑิตศึกษาเป็นดัชนีกำกับ ระบบบริหารบัณฑิตศึกษาจะเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการทำให้เกิดความเชื่อมั่นในคุณภาพของผลผลิต ความสำคัญของระบบการบริหารบัณฑิตศึกษาจะมีเป็นทวีคูณในมหาวิทยาลัย หรือสถาบันอุดมศึกษาที่มีการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษาอยู่ในหลายคณะ/สถาบัน/วิทยาลัย/หรือหน่วยงานที่มีชื่อเรียกอย่างอื่นแต่มีหลักสูตรบัณฑิตศึกษาหรือมีการผลิตบัณฑิตศึกษา โดยเฉพาะหน่วยงานที่เป็นสถาบันสมทบ ที่สำคัญที่สุดที่จะปรากฏชัดก็คือ คุณภาพของมหาบัณฑิตและดุษฎีบัณฑิตที่เป็นผลผลิตจากคณะ/สถาบัน/วิทยาลัย/หรือหน่วยงานที่มีชื่อเรียกอย่างอื่นนั้นจะมีคุณภาพที่ "แตกต่างกัน" หรือ "ไม่ทัดเทียมกัน" ทั้ง ๆ ที่ได้ชื่อว่าจบการศึกษาจากมหาวิทยาลัยหรือสถาบันอุดมศึกษาที่มีชื่อเดียวกัน ถ้าหากการบริหารบัณฑิตศึกษานั้นไม่มีความเป็น "เอกภาพ" หมายความว่า มีการให้คณะ/สถาบัน/วิทยาลัย/หรือหน่วยงานที่มีชื่อเรียกอย่างอื่น ตลอดจนสถานสมทบมีอำนาจ หรือสิทธิที่จะกำหนด "ข้อกำหนด" ที่เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบและปัจจัยของกระบวนการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับ "คุณภาพการศึกษา" ได้ด้วยตนเอง ข้อกำหนดที่กล่าวถึงนี้ได้แก่ ข้อกำหนดที่เกี่ยวกับคุณสมบัติและวิธีการรับนักศึกษา เข้าสู่หลักสูตรบัณฑิต

ศึกษา โครงสร้างหลักสูตร อาจารย์ การจัดการเรียนการสอน โครงสร้างพื้นฐานที่เกี่ยวกับห้องสมุด การได้มาซึ่งข้อมูลข่าวสารและสารสนเทศ วิทยานิพนธ์ และการประเมินผลการศึกษา การที่ผลผลิต ระดับมหบัณฑิตและดุษฎีบัณฑิตที่สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัย หรือสถาบันอุดมศึกษาเดียวกัน แต่มีคุณภาพที่ไม่ทัดเทียมกัน หรือใกล้เคียงกันนั้น นับได้ว่ามีผลกระทบต่อชื่อเสียงและเกียรติภูมิของ มหาวิทยาลัยเป็นอย่างยิ่ง

สำหรับมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ได้เริ่มเปิดสอนระดับบัณฑิตศึกษาตั้งแต่ปีการศึกษา 2517 โดยคณะวิทยาศาสตร์ได้เปิดรับนักศึกษาระดับปริญญาโทเป็นคณะแรก และต่อมาได้จัดตั้งบัณฑิตวิทยาลัย ขึ้นเมื่อปีการศึกษา 2519 โดยเป็นส่วนราชการ มีฐานะเทียบเท่าคณะ เพื่อเป็นหน่วยประสานงาน ด้านการเรียนการสอนและด้านมาตรฐานหลักสูตรในชั้นบัณฑิตศึกษา และจัดดำเนินการด้านอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับบัณฑิตศึกษาร่วมกับคณะที่เปิดสอนระดับบัณฑิตศึกษา

ปัจจุบันมีคณะต่าง ๆ ที่เปิดสอนชั้นบัณฑิตศึกษาจำนวน 15 คณะ (รวมทั้งบัณฑิตวิทยาลัย ซึ่งดูแลประสานงานหลักสูตรสาขาวิชาร่วม) มีหลักสูตรที่ได้รับอนุมัติให้เปิดสอนแล้วจำนวน 122 หลักสูตร ข้อมูล ณ เดือนสิงหาคม 2541 (รายงานประจำปี 2540 ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย เชียงใหม่)

ภาระหน้าที่ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้แก่

1. กำหนดมาตรฐาน กำกับ ดูแล การศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา
2. จัด ควบคุม และอำนวยความสะดวกศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา
3. บริหารจัดการหลักสูตรสาขาวิชาร่วม

ในการบริหารงานชั้นบัณฑิตศึกษาของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มีคณะกรรมการชุดต่าง ๆ ซึ่งมหาวิทยาลัยแต่งตั้งเป็นผู้ร่วมวางนโยบาย กำหนด และควบคุมมาตรฐานทางวิชาการ คณะกรรมการดังกล่าวมี 5 ชุด ประกอบด้วย

1. คณะกรรมการประจำบัณฑิตวิทยาลัย
2. คณะกรรมการวิชาการบัณฑิตวิทยาลัย
3. คณะกรรมการบัณฑิตศึกษาประจำคณะ
4. คณะกรรมการบริหารหลักสูตรบัณฑิตศึกษาประจำสาขาวิชา
5. คณะกรรมการบัณฑิตศึกษาสาขาวิชาร่วม

ตามข้อบังคับมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2542, หน้า 21-22) ซึ่งว่าด้วยอำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการประจำ และการจัดระบบการบริหารงานในบัณฑิตวิทยาลัย พ.ศ.2531 ดังนี้

คณะกรรมการบัณฑิตศึกษาประจำคณะ แต่งตั้งโดยอธิการบดี มีอำนาจหน้าที่และองค์ประกอบ ดังนี้

1. อำนาจหน้าที่

1.1 พิจารณาเสนอรายชื่อผู้มีคุณสมบัติตามที่มหาวิทยาลัยกำหนด เพื่อให้บัณฑิตวิทยาลัย ดำเนินการแต่งตั้งเป็นอาจารย์ในบัณฑิตวิทยาลัย

1.2 พิจารณาชื่ออาจารย์หรือคณะกรรมการอื่น ๆ นอกเหนือจากที่ระบุไว้ใน 1.1 ซึ่งทำหน้าที่เกี่ยวกับการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษาที่ระบุไว้ในข้อบังคับหรือระเบียบของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และเสนอชื่อต่อบัณฑิตวิทยาลัยเพื่อดำเนินการแต่งตั้ง

1.3 พิจารณาหลักสูตร รายละเอียดของหลักสูตรและกระบวนวิชาในระดับบัณฑิตศึกษา เพื่อนำเสนอบัณฑิตวิทยาลัย

1.4 อนุมัติหัวข้อโครงร่างการค้นคว้าแบบอิสระ ตลอดจนแต่งตั้งอาจารย์ที่ปรึกษา การค้นคว้าแบบอิสระของสาขาวิชาต่าง ๆ ระดับบัณฑิตศึกษา

1.5 ให้ความเห็นชอบหัวข้อ และโครงร่างวิทยานิพนธ์ของสาขาวิชาต่าง ๆ ในระดับบัณฑิตศึกษา เพื่อนำเสนอบัณฑิตวิทยาลัย

1.6 ประสานงานด้านบริหารและวิชาการเกี่ยวกับ การรับนักศึกษา การสอน การวิจัย การจัดการการสอน การจัดการรายสอบ

1.7 พิจารณาการวัดและการประเมินผลการศึกษานักศึกษาสาขาวิชาต่าง ๆ ในระดับบัณฑิตศึกษา

1.8 ประเมินผลการจัดการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา

1.9 เสนอรายชื่อนักศึกษาที่เรียนครบตามหลักสูตรการศึกษาต่อบัณฑิตวิทยาลัย

1.10 ประสานงานด้านอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับการบัณฑิตศึกษาทั้งภายในและภายนอกคณะ และระหว่างคณะกับบัณฑิตวิทยาลัย

2. องค์ประกอบ

2.1 คณะ เป็นประธาน

2.2 กรรมการประกอบด้วย

- (1) รองคณะ และ/หรือผู้ช่วยคณะที่รับผิดชอบงานบัณฑิตศึกษา
- (2) หัวหน้าภาควิชาที่เปิดสอนในระดับบัณฑิตศึกษา
- (3) ประธานกรรมการบริหารหลักสูตรบัณฑิตศึกษาประจำสาขาวิชา
- (4) กรรมการวิชาการบัณฑิตวิทยาลัยที่สังกัดคณะ ซึ่งมีได้เป็นกรรมการตามข้อ

(1)-(3)

(5) อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัยที่สังกัดคณะ ซึ่งคณะเสนอเพื่อแต่งตั้ง มีจำนวนไม่เกินกึ่งหนึ่งของกรรมการตามข้อ (2)

2.3 เลขานุการ ให้ประธานแต่งตั้งบุคคลหนึ่งบุคคลใดเป็นเลขานุการโดยมีวาระการดำรงตำแหน่งเท่ากับประธาน ถ้าคณะกรรมการบัณฑิตศึกษาประจำคณะทั้งหมดไม่ครบ 5 คน ให้คณะเสนอจากอาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัยที่สังกัดคณะเพิ่มเติมเพื่อแต่งตั้งให้ครบ 5 คน

3. วาระการดำรงตำแหน่ง มีวาระการดำรงตำแหน่งคราวละ 2 ปี กรรมการซึ่งพ้นจากตำแหน่งตามวาระ อาจได้รับการแต่งตั้งใหม่อีกได้

สำหรับคณะกรรมการบริหารหลักสูตรบัณฑิตศึกษาประจำสาขาวิชา แต่งตั้งโดยคณะของคณะที่สาขาวิชาสังกัดอยู่ มีอำนาจหน้าที่และองค์ประกอบดังนี้

1. อำนาจหน้าที่

1.1 รับผิดชอบในการดำเนินงาน และประสานงานด้านวิชาการของหลักสูตรให้เป็นไปโดยเรียบร้อย มีคุณภาพและประสิทธิภาพ

1.2 พิจารณาหัวข้อและโครงร่างวิทยานิพนธ์ และการค้นคว้าแบบอิสระในระดับบัณฑิตศึกษา เพื่อนำเสนอกรรมการบัณฑิตศึกษาประจำคณะ

1.3 ประเมินผลการจัดการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษาของสาขาวิชา

1.4 ปรับปรุงหลักสูตร รายละเอียดเกี่ยวกับหลักสูตร และกระบวนวิชาเพื่อนำเสนอกรรมการบัณฑิตศึกษาประจำคณะ

2. องค์ประกอบ

2.1 หัวหน้าภาควิชา หรือผู้ที่หัวหน้าภาควิชามอบหมายเป็นประธานกรรมการในกรณี
ที่สาขาวิชาไม่ได้สังกัดภาควิชาใดให้ประธานสาขาวิชาหรือหัวหน้าสาขาวิชาเป็นประธานกรรมการ

2.2 กรรมการประกอบด้วย อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย ซึ่งร่วมสอนในสาขาวิชานั้น
จำนวนไม่น้อยกว่า 4 คน

2.3 เลขานุการ ให้ประธานแต่งตั้งบุคคลหนึ่งบุคคลใดเป็นเลขานุการ โดยมีวาระ
การดำรงตำแหน่งเท่ากับประธาน

3. วาระการดำรงตำแหน่ง มีวาระการดำรงตำแหน่งคราวละ 2 ปี กรรมการซึ่งพ้นจาก
ตำแหน่งตามวาระ อาจได้รับการแต่งตั้งใหม่ได้อีก

ส่วน คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,
2541, หน้า 17) ในช่วงพ.ศ.2525-2541 เป็นช่วงเปิดสอนระดับปริญญาโททั้งภาคปกติและภาค
พิเศษจำนวน 15 สาขาวิชา โดยมี 9 ภาควิชา เป็นโครงสร้างบริหารของคณะกรรมการประจำคณะ
และมีคณะกรรมการบัณฑิตศึกษาประจำคณะ ประกอบด้วยประธานกรรมการบัณฑิตศึกษาประจำคณะ
ศึกษาศาสตร์ ประธานกรรมการบริหารหลักสูตรของแต่ละสาขาวิชา และหัวหน้าภาควิชาต่าง ๆ
ซึ่งมีหน้าที่บริหารกิจการของบัณฑิตศึกษาในคณะ ขณะที่ภายในภาควิชามีคณะกรรมการบริหารหลักสูตร
ปริญญาโทที่บริหารโครงการอย่างอิสระ

การบริหารงานของภาควิชา

ปริศนา ชัยดวง (อ้างใน จรุง สมมา, 2535, หน้า 34) กล่าวว่า หัวหน้าภาควิชา
เป็นผู้บังคับบัญชา รับผิดชอบงานของภาควิชา และภาควิชาเป็นหน่วยวิชาการหลักและสำคัญของ
มหาวิทยาลัยที่จะผลักดันให้มหาวิทยาลัยปฏิบัติภารกิจให้ลุล่วงไปด้วยดีและมีประสิทธิภาพ หัวหน้า
ภาควิชาจึงเป็นผู้บริหารระดับต้นที่สำคัญในแง่ที่เป็นผู้บริหารงานภาควิชาให้เป็นไปตามนโยบายของ
มหาวิทยาลัย และเป็นผู้ใกล้ชิดกับอาจารย์และนักศึกษามากที่สุด เป็นผู้ประสานงานกับผู้บริหารงาน
วิชาการระดับมหาวิทยาลัย คณะวิชา อาจารย์ในภาควิชา ประสานกับนายทะเบียนเกี่ยวกับ
ความต้องการห้องเรียนและดำเนินกิจกรรมด้านอื่น ๆ ในการจัดการเรียนการสอน

ความสำคัญของภาควิชา มีบทบาทสำคัญยิ่งต่อการพัฒนาคุณภาพนักศึกษา ทั้งทางด้านวิชาการและจริยธรรม หัวหน้าภาควิชา ควรมีการตื่นตัวทางวิชาการสูง มีความรู้ความเข้าใจในการศึกษาและการเคลื่อนไหวทางการศึกษาที่พอสมควร ส่วนการเรียนการสอนนั้นควรมีการวัดผลและการประเมินผลอยู่เสมอ นอกจากนั้นจะต้องพิจารณาการศึกษาข้อบกพร่องของหลักสูตร พร้อมทั้งควบคุมดูแลให้การเรียนการสอนเป็นไปด้วยดี

หัวหน้าภาควิชาจึงเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาคุณภาพทางวิชาการและจริยธรรมในสถาบันอุดมศึกษา ถ้าหัวหน้าภาควิชาไม่ทำหน้าที่ตามที่กำหนดก็หวังได้ยากมากที่จะพิจารณาคุณภาพของผลผลิตได้ งานที่ทำภายในภาควิชา ก็จะเป็นเพียงลักษณะของงานประจำ (routine) เท่านั้น นอกจากนั้นหัวหน้าภาควิชา มีบทบาทสำคัญในการวางแผนปรับปรุงพัฒนาภาควิชา พิจารณาอัตรากำลังบุคลากรภายในภาควิชาอีกด้วย

นอกจากนี้ บริศนา ชัยดวง (2533, หน้า 20) ได้สรุปการบริหารงานของภาควิชาดังนี้

1. กิจกรรมด้านการเรียนการสอน เป็นภารกิจแรกของภาควิชาที่จะต้องจัดและอำนวยความสะดวกโดยจัดรายวิชาต่าง ๆ ให้พร้อม ตรงตามโปรแกรมทั้งรายวิชา สำหรับสาขาวิชาเอกและสาขาวิชาอื่น ๆ กิจกรรมนี้รวมถึงกิจกรรมการสอนในชั้นเรียน การจัดทำตารางสอน กิจกรรมเกี่ยวกับการให้คำปรึกษาทางวิชาการแก่นักศึกษา การปรับปรุงพัฒนากระบวนวิชาและหลักสูตรทางการศึกษา
2. กิจกรรมด้านการวิจัย ภาควิชาต้องจัดควบคู่ไปกับการเรียนการสอน ภาควิชาควรมีวัตถุประสงค์และเป้าหมายการวิจัยที่แน่นอนในแต่ละปี เพื่อสะดวกต่อการจัดทรัพยากรสนับสนุนและเพื่อเป็นการพัฒนาคณาจารย์ในด้านการวิจัยด้วย
3. กำกับดูแลบุคลากรในภาควิชาให้ปฏิบัติงานเป็นไปด้วยความเรียบร้อย และทำหน้าที่ประสานงานกับหน่วยงานอื่น ๆ ในสถาบันเดียวกัน

ในทำนองเดียวกันกับ ไพฑูรย์ สิ้นลาร์ตัน (อ้างใน จรุง สมมา, 2535, หน้า 35-36) ได้สรุปลักษณะการบริหารงานวิชาการในสถาบันอุดมศึกษาเอาไว้ 5 ประการด้วยกันคือ

1. การบริหารมีลักษณะเป็นการประสานงานร่วมมือกัน เมื่อสถาบันอุดมศึกษา มีความแตกต่างกันสูง มีอิสระและเสรีภาพสูง การบริหารจึงจำเป็นต้องมีการประสานงานและร่วมมือกันสูง จะสั่งงานจากเบื้องบนมาสู่เบื้องล่างอย่างเดียวไม่ได้

2. การบริหารมีลักษณะเป็นองค์คณะบุคคลหรือกรรมการ โดยที่สถาบันอุดมศึกษามีความแตกต่างกันสูง ดังนั้นการบริหารจึงต้องใช้คณะบุคคลซึ่งมีผู้แทนจากสาขาวิชา หรือกลุ่มที่แตกต่างกัน มาร่วมกันตัดสินใจ รูปแบบการบริหารแบบนี้เรียกว่า การบริหารแบบมีส่วนร่วม (participative administration) การบริหารแบบนี้มีลักษณะเด่น คือ คณาจารย์มีส่วนร่วมในการบริหารและตัดสินใจในงานของสถาบัน ผู้บริหารทำหน้าที่ประสานงานและให้บริการ การตัดสินใจในนโยบาย เป็นอำนาจของผู้แทนกลุ่มต่าง ๆ ที่เข้าร่วมเป็นกรรมการของสถาบัน มีอำนาจตัดสินใจเรื่องต่าง ๆ อย่างเป็นอิสระ ตั้งแต่การกำหนดหลักสูตร การสอบไล่ การจบของนักศึกษา เป็นต้น อย่างไรก็ตาม การบริหารแบบมีส่วนร่วมถึงแม้จะใช้ได้ดีในสถาบันอุดมศึกษาซึ่งมีผู้รู้มากมาย แต่มีจุดอ่อนตรงที่ บางครั้งการประสานงานกันแล้วไม่ได้ผลจริงจึงเพราะต่างฝ่ายต่างรักษาผลประโยชน์กันอยู่ ทำให้ตกลงกันยาก จึงมีผู้เสนอรูปแบบการบริหารใหม่ชื่อว่า รูปแบบการเมือง (political model) ซึ่งต้องเข้าใจระบบการเมืองในสถาบันควบคู่กันไปกับการประสานความร่วมมือ

3. การบริหารมีลักษณะเป็นการกระจายอำนาจ การกระจายอำนาจมีความสำคัญต่อการบริหารงานวิชาการมาก ภาควิชาและคณะควรมีอำนาจที่จะตัดสินใจทางวิชาการด้วยตนเอง เพื่อก่อให้เกิดความคล่องตัวในการปฏิบัติงาน

4. การตัดสินใจถือผลประโยชน์ทางวิชาการเป็นหลัก ไม่ถือผลประโยชน์ของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งหรือพวกของตน ดังนั้นผู้บริหารในระดับอุดมศึกษาจึงควรมีลักษณะพิเศษคือยึดถือวิชาการ มีความสามารถประสานงาน ทำงานเป็นทีม มีจิตใจเป็นประชาธิปไตย และส่งเสริมให้ผู้อื่นทำงานอย่างเต็มที่

5. สถาบันต้องมีอิสระในการบริหารงาน สืบเนื่องจากสถาบันอุดมศึกษาต้องมีการกระจายอำนาจให้ภาควิชาและคณะตัดสินใจทางวิชาการได้เอง เพื่อให้เกิดความคล่องตัวในการปฏิบัติงาน ดังนั้นควรมีอิสระในการบริหารงาน จึงเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นควบคู่กันไป

การจัดการศึกษาระดับมัธยมศึกษา

จากการประชุมคณะมนตรีศึกษาธิการ ครั้งที่ 2 2534 (อ้างใน จิตรารักษ์ อุตตโม และคณะ, 2541, หน้า 16-17) ได้สรุปถึงความเป็นมาของการจัดการศึกษาระดับมัธยมศึกษาว่า การจัดการศึกษาระดับมัธยมศึกษาของประเทศไทย เริ่มตั้งแต่ช่วงท้ายแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม

แห่งชาติ ฉบับที่ 1 พ.ศ.2504-2509 การขยายการศึกษาระดับมัธยมศึกษา เนื่องจากขาดกำลังคนระดับสูงกว่าปริญญาตรี การส่งคนไปศึกษาต่อต่างประเทศมีจำนวนมากได้ผลไม่คุ้มค่ากับค่าใช้จ่าย เพราะหลักสูตรในระดับมหาวิทยาลัยของต่างประเทศไม่สัมพันธ์กับความต้องการของประเทศไทย ดังนั้นสภาการศึกษาแห่งชาติในขณะนั้นจึงพิจารณาขยายการศึกษาระดับมัธยมศึกษาในมหาวิทยาลัยที่มีอยู่แล้วให้มากยิ่งขึ้น ในปี พ.ศ.2509 มีการโอนคณะรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มาจัดตั้งสถาบันนิติพัฒนบริหารศาสตร์ ปี พ.ศ.2510 มีการจัดตั้งโครงการพัฒนามหาวิทยาลัย ปรับปรุงมาตรฐานของมหาวิทยาลัยในประเทศไทยให้ทัดเทียมมาตรฐานสากล มีการจัดตั้งบัณฑิตวิทยาลัยขึ้นในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ในปัจจุบันมีมหาวิทยาลัยและสถาบันเกือบทุกแห่งได้มีการเปิดสอนระดับมัธยมศึกษา ซึ่งทบวงมหาวิทยาลัยได้สนับสนุนมหาวิทยาลัย/สถาบันที่มีการสอนระดับมัธยมศึกษา โดยกำหนดให้มีบัณฑิตวิทยาลัยขึ้นในสถาบันการศึกษา เพื่อทำหน้าที่รับผิดชอบประสานงานการผลิตมัธยมศึกษา โดยประสานงานกับคณะ โดยทบวงมหาวิทยาลัยพิจารณาเห็นว่ากรณีบัณฑิตวิทยาลัยทำหน้าที่ประสานงานจะมีประสิทธิภาพดีกว่าการที่แต่ละคณะ จะจัดการศึกษาระดับมัธยมศึกษาเอง

ดังนั้นในรายละเอียดนโยบายและมาตรการในการดำเนินงานตามแผนพัฒนาการศึกษา ฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540-2544) ของทบวงมหาวิทยาลัย ข้อ 8 เร่งผลิตกำลังคนระดับมัธยมศึกษาให้เพียงพอและตรงกับความต้องการของประเทศไทย โดยกระจายความพร้อมของแต่ละสถาบัน โดยมีมาตรการดังนี้

1. สนับสนุนให้สถาบันอุดมศึกษา เปิดสอนระดับมัธยมศึกษาในสาขาวิชาที่มีความเชี่ยวชาญ และมีความพร้อม
2. จัดให้มีการร่วมมือการผลิตมัศัตระดับปริญญา เอกในสาขาวิชาที่ขาดแคลนทั้งในและต่างประเทศ
3. ปรับระเบียบการลาศึกษาต่อให้อาจารย์มีสิทธิ์ได้รับการเลื่อนขั้นเงินเดือนประจำปีได้
4. ให้รัฐสนับสนุนมหาวิทยาลัยที่มีศักยภาพและความพร้อมผลิตมัศัตถึงระดับปริญญา เอก

ส่วนวัตถุประสงค์ นโยบาย มาตรการและเป้าหมายแผนพัฒนาการศึกษา ฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540-2544) ของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้กล่าวถึงด้านการจัดการศึกษา ข้อ 6 ให้มีการเปิดหลักสูตรระดับบัณฑิตศึกษาตามความต้องการของประเทศ รวมทั้งการศึกษาต่อเนื่อง โดยมี มาตรการดังต่อไปนี้

1. ให้สร้างและพัฒนาระบบเครือข่ายการถ่ายทอดทางเทคโนโลยี เพื่อให้การจัดการศึกษา และกิจกรรมที่สะท้อนความต้องการของชุมชนได้เพิ่มขึ้น และเพื่อส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิต เพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการประกอบอาชีพและการรักษาสมดุลของสภาพแวดล้อม

2. สนับสนุนให้มีการร่วมมือกับสถาบันในประเทศและนานาชาติในการเปิดหลักสูตรทั้งในระยะสั้นและระยะยาว

3. ส่งเสริมให้มีการเปิดหลักสูตรการศึกษาต่อเนื่องในระดับหลังปริญญา

และบัณฑิตวิทยาลัยได้กำหนดวัตถุประสงค์ นโยบาย เป้าหมาย แผนพัฒนาบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540-2544) ดังนี้

วัตถุประสงค์

เพื่อพัฒนาทรัพยากรบุคคลและพัฒนาวิชาการระดับสูงของประเทศ ให้สอดคล้องกับพัฒนาการขององค์ความรู้ การขยายตัวทางเศรษฐกิจ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมของประเทศ ภูมิภาค และของโลก

นโยบาย

ด้านการบริหาร

1. ให้ความสำคัญในการสร้างเอกภาพ ด้านนโยบายของหน่วยงานต่าง ๆ ในการพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานบัณฑิตศึกษา

2. ให้ความสำคัญหลักสูตรสาขาวิชา ร่วม โดยเฉพาะการเปิดหลักสูตรใหม่ กลไกการบริหาร และจัดการ

3. ให้ความสำคัญในการแสวงหาความร่วมมือทางวิชาการกับสถาบันการศึกษาและ เอกชน ในประเทศ เพื่อพัฒนาความหลากหลายและคุณภาพบัณฑิตศึกษา

4. ให้ความสำคัญหลักสูตรเฉพาะทางที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่มีความชำนาญเพื่อเชื่อมโยงความร่วมมือกับสถาบันและองค์กรต่างประเทศ เพื่อนำมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ไปสู่การยอมรับในระดับประเทศและนานาชาติ

ด้านการจัดการศึกษา

จัดการศึกษาให้สอดคล้องกับปรัชญาของหลักสูตรตามสายอาชีพ สายวิชาการและสายพัฒนาตนเองต่อเนื่อง

ด้านการปรับปรุงคุณภาพการศึกษา

1. พัฒนากลไกการบริหารและจัดการให้งานวิจัยในบัณฑิตศึกษาและงานวิจัยในสถาบันวิจัยเอื้ออำนวยต่อกัน
2. เพิ่มทรัพยากรให้กับสำนักหอสมุด เพื่อจัดหาทรัพยากรสารสนเทศ และเพิ่มประสิทธิภาพในการให้บริการข้อมูล
3. เพิ่มทรัพยากรและส่งเสริมให้อาจารย์ นักศึกษาพัฒนาประสิทธิภาพในการใช้คอมพิวเตอร์เพื่อการสอนและการวิจัย
4. จัดให้มีการประชุมวิชาการเป็นประจำอย่างต่อเนื่อง

ด้านการบริหารวิชาการ

1. ปรับปรุง ระเบียบ ข้อบังคับ และการจัดการ ให้เอื้อต่อบุคคลภายนอกเข้ามาศึกษาในกระบวนวิชาที่เปิดสอนตามหลักสูตร
  2. จัดให้มีการเผยแพร่ผลงานวิจัยบัณฑิตศึกษาอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง
- #### ด้านกิจการนักศึกษา
1. พัฒนาและส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ในเชิงคิดสร้างสรรค์ และเรียนรู้ด้วยตนเองให้กับนักศึกษา
  2. จัดให้มีทุนช่วยงานสอนและวิจัยให้กับนักศึกษาจำนวนร้อยละ 10 ของนักศึกษาใหม่ทุกปีการศึกษา

เป้าหมาย

ด้านการบริหาร

1. คุณภาพและมาตรฐานบัณฑิตศึกษา มีความเป็นเอกภาพ
2. มีการปรับปรุง กลไกการบริหารและจัดการหลักสูตรสาขาวิชาพร้อม อย่างมีประสิทธิภาพ
3. บัณฑิตศึกษาได้รับการยอมรับในระดับชาติและนานาชาติ

ด้านการจัดการศึกษา

1. มีการเปิดหลักสูตรสาขาวิชาเดี่ยวและหลักสูตรสาขาวิชาพร้อมใหม่ ๆ
2. มีความหลากหลายในบัณฑิตศึกษา และมีความเป็นเอกภาพในมาตรฐานและคุณภาพ

ตามปรัชญาของหลักสูตร

3. มีการเปิดหลักสูตรนานาชาติที่เป็นเอกลักษณ์ของมหาวิทยาลัย เชียงใหม่

ด้านการปรับปรุงคุณภาพการศึกษา

คณาจารย์และนักศึกษามีเอกสารวิชาการและคอมพิวเตอร์ประกอบการเรียนการสอนและวิจัยอย่างเพียงพอ และทันต่อพัฒนาการทางวิชาการ

ด้านบริการวิชาการ

บุคคลภายนอกสามารถใช้ประโยชน์จากงานวิจัยบัณฑิตศึกษา และเข้ามาศึกษาหาความรู้เพื่อพัฒนาตนเอง

การจัดการบัณฑิตศึกษาของมหาวิทยาลัย เชียงใหม่ เพื่อสนองต่อนโยบายมหาวิทยาลัยตามวัตถุประสงค์และ เป้าหมายของมหาวิทยาลัย เชียงใหม่ ตลอดจนแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาต่าง ๆ การบริหารจัดการบัณฑิตศึกษาของบัณฑิตวิทยาลัยจึงต้องมีความหลากหลายที่จะต้องให้บริการแก่กลุ่มคนที่มีความต้องการการจัดการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษาต่างลักษณะมากขึ้น เช่น การอบรมระยะสั้น การเรียนการสอนทางไกล การจัดการเรียนการสอนร่วมกับสถาบันอื่น ๆ การเปิดสอนภาคค่ำหรือภาคพิเศษ ฯลฯ วิธีการบริหารแบบใหม่ที่ตอบสนองความต้องการของกลุ่มผู้ต้องการศึกษามากขึ้นต้องมีการแข่งขัน (competitive) กับสถาบันอื่นและแข่งขันกับตนเอง ต้องรู้จักการร่วมมือ (cooperative) เพื่อลดการซ้ำซ้อน มีการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ ตลอดจนความตระหนักในการที่มหาวิทยาลัยต้องใกล้ชิดกับชุมชนและสังคม

ในทำนองเดียวกัน นลินี จารุกาญจนกิจ (2540, หน้า 72) ได้ให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการพัฒนาการจัดการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษาว่า มหาวิทยาลัยควรนำเอาเทคโนโลยีที่ทันสมัยมาใช้ในการเรียนการสอนระดับบัณฑิตศึกษา เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการเรียนการสอน เช่น การสอนทางไกลผ่านดาวเทียม ระบบเครือข่ายสารสนเทศ การใช้ระบบมัลติมีเดีย การใช้ Internet ช่วยศึกษาค้นคว้า และควรให้ความสำคัญกับการประชาสัมพันธ์ การจัดการระดับบัณฑิตศึกษาและผลงานวิจัยเพิ่มขึ้น

ส่วน สุมณฑก พรหมบุญ (2540, หน้า 11) กล่าวว่า บัณฑิตศึกษาเป็นการศึกษาในระดับซึ่งไม่ได้จัดให้กับทุก ๆ คน แต่เป็นการศึกษาที่จะให้สำหรับผู้ที่จะค้นคว้าวิจัย สร้างองค์ความรู้ใหม่เพื่อนำไปสู่การแก้ปัญหา ไม่ใช่เป็นการศึกษาเพื่อต่อยอดสูงขึ้นไปเท่านั้น และกล่าวอีกว่า บัณฑิตศึกษามีจุดประสงค์เฉพาะคือ ไม่ใช่เพื่อสร้างคนที่เป็นฐานของการผลิต แต่เป็นการสร้างกำลังคนให้เป็นผู้ค้นคว้าวิจัยสร้างองค์ความรู้

สำหรับ อุทัย ดุลยเกษม (2540, หน้า 17) สรุปว่า การศึกษาระดับบัณฑิตศึกษาต้องมีการทำวิจัยหรือทำวิทยานิพนธ์เพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่หรืออย่างน้อยที่สุดได้ "วิธีวิทยา" ซึ่งมาจากกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นการคิด การวิเคราะห์มากกว่าความจำ กระบวนการเรียนรู้ที่สามารถสร้างมโนทัศน์ (conceptualization) ในสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างมีระบบและการเรียนรู้ต้องมีการวิเคราะห์ ที่ความและนำเสนออย่างเป็นระบบ

ซึ่งสอดคล้องกับความคิดเห็นของ สุรวุฒิ บัดไซสง (2540, หน้า 26) ที่กล่าวว่า คุณภาพของการจัดการศึกษาในระดับบัณฑิตศึกษาของสถาบันอุดมศึกษานั้น ต้องมีหลักสูตรที่กำหนดรายวิชาการเรียนการสอนที่สอดคล้องกับเป้าหมายของการจัดการศึกษา ประกอบกับการคัดเลือกผู้ที่จะเข้ามาศึกษาที่มีความรู้ ความสามารถพื้นฐานเหมาะสมกับหลักสูตร และที่สำคัญคืออาจารย์ผู้สอนต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถในด้านการวิจัย โดยเฉพาะด้านวิธีวิทยาการวิจัยและมีประสบการณ์ในการทำวิจัย

หลักสูตรระดับบัณฑิตศึกษา

หลักสูตรเป็นสิ่งที่กำหนดคุณลักษณะของบัณฑิต และใช้เป็นแนวทางในการจัดการเรียนการสอน (งานประกันคุณภาพการศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2541, หน้า 29)

ส่งค อุทรานันท์ (2530, หน้า 137) กล่าวว่า ด้วยเหตุที่สัมฤทธิ์ผลของหลักสูตรขึ้นอยู่กับการใช้หลักสูตรเป็นอย่างมาก เพราะหลักสูตรจะสร้างให้คิดเพียงใดก็ตาม ถ้าการนำหลักสูตรไปใช้เป็นไปอย่างไม่มีคุณภาพ หลักสูตรก็จะประสบความล้มเหลวอย่างสิ้นเชิง ดังนั้นจึงต้องมีความจำเป็นที่จะต้องให้ความสำคัญกับการศึกษาและพัฒนาทฤษฎีเกี่ยวกับการใช้หลักสูตร ซึ่งสอดคล้องกับความเห็นของ วิชัย วงษ์ใหญ่ (อ้างใน ปรีกษา ชัยดวง, 2533, หน้า 11) ว่าความจริงแล้วการนำหลักสูตรไปใช้จริงเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของหลักสูตรเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ เป็นศาสตร์ในแง่ที่ว่า การนำหลักสูตรไปใช้ต้องมีการวางแผนอย่างเป็นระบบ มีการนำเทคโนโลยีต่าง ๆ มาช่วยสนับสนุน ส่วนเป็นศิลป์หมายถึง การที่ผู้บริหารและผู้สอนซึ่งเป็นผู้ใช้หลักสูตรจะมีบทบาทมากต่อการทำให้หลักสูตรบรรลุผลสำเร็จมากน้อยเพียงใด ดังคำกล่าวที่ว่า แม้จะปรับปรุงหลักสูตรอย่างไร ถ้าผู้สอนไม่เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการสอน หลักสูตรนั้น ๆ ก็จะไม่ได้ตามที่คาดหวัง นอกจากนี้ วิชัย วงษ์ใหญ่ (2533, หน้า 15) ยังได้กล่าวถึงปัจจัยที่ส่งผลให้การใช้หลักสูตรประสบผลสำเร็จมากหรือน้อยนั้นประกอบด้วย

1. ปัจจัยเกี่ยวกับผู้สอนในความรู้เกี่ยวกับหลักสูตรและความสามารถในการสอน
  2. ปัจจัยเกี่ยวกับสถาบัน ได้แก่ ความสัมพันธ์ของอาจารย์ในสถาบัน ขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงาน และระบบการบริหารงาน
  3. ปัจจัยเกี่ยวกับหลักสูตร ได้แก่ ความซับซ้อนของหลักสูตร การช่วยเหลือ สนับสนุนจากฝ่ายบริหาร และประสิทธิภาพการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการของผู้สอนอย่างกว้างขวางและลึกซึ้งเกี่ยวกับการใช้หลักสูตรและการสอน
  4. ปัจจัยเกี่ยวกับผู้เรียน ได้แก่ จำนวนผู้เรียน ความรู้ ความสามารถ รวมทั้งความสนใจต่อวิชาที่เรียนก็เป็นปัจจัยที่จะส่งผลเกี่ยวกับการใช้หลักสูตรให้ประสบผลสำเร็จมากหรือน้อยด้วย
- สำหรับ ปราณี กุลละวณิชย์ (2540, หน้า 141-145) ได้กล่าวถึงความสำคัญของหลักสูตรและขั้นตอนในการพิจารณาหลักสูตร ดังนี้

1. การจัดทำหลักสูตร ในการจัดการศึกษาเพื่อให้ได้มาซึ่งบัณฑิตที่พึงประสงค์ ขั้นตอนสำคัญในการดำเนินงานได้แก่หลักสูตร เปรียบเสมือนแผนที่ในการเดินทาง หากได้วางและเลือกเส้นทางการเดินทางไว้อย่างรอบคอบแล้วการเดินทางก็ไม่เสียเวลาและค่าใช้จ่ายมาก

โดยไม่จำเป็น ทั้งไปถึงจุดหมายได้ตามประสงค์ ด้วยเหตุที่หลักสูตรมีความสำคัญดังกล่าว การจัด
ทำหลักสูตรจึงมีความสำคัญยิ่ง ในการจัดทำหลักสูตรนั้นอาจพูดถึงส่วนสำคัญ 3 ส่วนด้วยกัน คือ
วัตถุประสงค์ โครงสร้างและรายวิชา การวางวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน มีผลโดยตรงกับโครงสร้าง
ของหลักสูตร โครงสร้างหลักสูตรที่ดีต้องสอดคล้องกับวัตถุประสงค์และสะท้อนวัตถุประสงค์ได้ชัดเจน
ถ้าวัตถุประสงค์ของหลักสูตรชี้ชัดว่า บัณฑิตจะต้องมีความสามารถในการแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง
โครงสร้างหลักสูตรก็ต้องแสดงสัดส่วนที่ชี้ให้เห็นว่า นิสิต/นักศึกษาจะต้องฝึกฝนค้นคว้าด้วยตนเอง
รายวิชาในหลักสูตรก็เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่สำคัญ การคัดเลือกรายวิชาที่เหมาะสมและตอบสนอง
วัตถุประสงค์เป็นเรื่องที่ต้องการความคิดที่กระจ่าง ที่เกิดจากการกลั่นกรองอย่างละเอียด การเลือก
รายวิชาควรเป็นไปตามความเหมาะสมทางวิชาการ และแม้ว่าในขั้นต้นอาจไม่มีอาจารย์ประจำที่
เหมาะสมที่จะสอน และต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญจากที่อื่นก็น่าจะเป็นทางเลือกมากกว่าการเลือก
รายวิชาตามบุคลากรที่มีอยู่ ทั้งนี้เพราะภาควิชาอาจวางแผนกำลังคนได้ภายในเวลาที่กำหนดแน่นอน
การวางหลักสูตรที่สมบูรณ์โดยมีเป้าหมายที่จะดำเนินงานไปให้ถึงเป้าหมายในช่วง เวลาที่จำกัดนั้น
น่าจะเป็นวิธีการที่จะได้มาซึ่งหลักสูตรที่มีคุณภาพและมีการพัฒนาอย่างไม่หยุดนิ่ง

ข้อสังเกตอีกประการหนึ่งก็คือ หลักสูตรน่าจะมีลักษณะยืดหยุ่นมากกว่าหลักสูตรที่แน่นอน
และแข็งตัว เพราะหลักสูตรที่แข็งตัวจะไม่อาจตอบสนองความต้องการที่หลากหลายในปัจจุบัน และ
ไม่อาจตอบสนองความเปลี่ยนแปลงที่มีผลกับโลกวิชาการ การเปิดหลักสูตรปริญญาโทนอกเวลา
ราชการเคยเป็นทางออกให้แก่คณะ ซึ่งมีหลักสูตรที่มีผู้ทำงานแล้วอยากเข้ามาเรียนต่อ นับได้ว่า
เป็นการตอบสนองให้กับความต้องการ

2. การพิจารณาหลักสูตร หลักสูตรที่ได้จัดทำอย่างดีแล้วยังมิได้หมายความว่าหลักสูตร
นั้นจะสามารถผลิตบัณฑิตได้ตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ การเปิดหลักสูตรใหม่นอกเหนือจากการที่
หลักสูตรมีเนื้อหาทางวิชาการที่เหมาะสมแล้วยังจำเป็นต้องพิจารณาถึงความเหมาะสมอื่น ๆ ด้วย
เช่น ความเหมาะสมในเรื่องความสอดคล้องกับความจำเป็น และความต้องการบัณฑิตในสาขาวิชา
นั้น ๆ ในประเทศ ความพร้อมในเรื่องผู้สอน และอุปกรณ์การสอนที่จำเป็น และความต้องการ
ของบัณฑิตในสาขาวิชาต่าง ๆ มิไม่เท่ากัน ในเวลาที่ต่างกัน

ด้วยสาเหตุที่หลักสูตรต้องอาศัยความพร้อม การประสานงาน การสนับสนุน ฯลฯ การเปิดหลักสูตรจึงต้องมีขั้นตอนที่จะต้องผ่านการรับรู้และการพิจารณาของคณะกรรมการในหน่วยงานต่าง ๆ ตั้งแต่คณะ บัณฑิตวิทยาลัย และมหาวิทยาลัย โดยลำดับ ขั้นตอนเหล่านี้แม้จะดูเหมือนเป็นขั้นตอนที่ใช้เวลานานและเป็นพิธีการเกินความจำเป็น แต่หากหน่วยงานในระดับต่าง ๆ ได้ทราบถึงความรับผิดชอบของตนที่มีต่อหลักสูตรแล้ว ก็คงจะทำให้หลักสูตรเป็นแผนที่การเดินทางที่มีประสิทธิภาพและทำให้การเดินทางไปถึงจุดหมายได้โดยราบรื่นและมีประสิทธิภาพ

3. การติดตามหลักสูตร การติดตามหลักสูตรเป็นกระบวนการสำคัญในการประเมินว่าหลักสูตรนั้น ๆ ยังควรเปิดสอนต่อไปหรือไม่ หรือหลักสูตรนั้นควรมีการพัฒนาในเชิงคุณภาพในด้านใด การประเมินว่าหลักสูตรควรเปิดสอนต่อไปหรือไม่นั้นเป็นประเด็นคำถามที่สำคัญ หลักสูตรที่เปิดสอนแล้วไม่จำเป็นต้องคงอยู่ตลอดไป เป็นไปได้ว่าหลักสูตรขาดผู้เรียน เพราะสาขาวิชานั้นหมดความสำคัญลง และได้แปรเปลี่ยนไปเป็นสาขาใหม่ ในเรื่องนี้ต้องแยกกันระหว่างหลักสูตรดังกล่าวกับหลักสูตรที่ขาดผู้เรียน แต่ยังคงจำเป็นต้องเปิดสอนเพราะหลักสูตรเป็นพื้นฐานของการค้นคว้าระดับลึกกรณีหลังนี้ไม่อาจปิดหลักสูตรได้ แต่ต้องแสวงหาวิธีในการปรับปรุงวิธีการสอนและต้องหาวิธีที่จะทำให้มีผู้เรียนเพื่อผลิตบัณฑิตจำนวนหนึ่งซึ่งจะต้องรักษาศาสตร์หลักนี้ไว้ และค้นคว้าให้ศาสตร์ก้าวหน้าต่อไป

อดุลย์ วิริยเวชกุล (2541, หน้า 10-11) กล่าวว่า โครงสร้างหลักสูตรระดับบัณฑิตศึกษาเป็นกรอบที่สำคัญที่สุดที่จะกำหนดกระบวนการจัดการเรียนการสอนของหลักสูตรระดับบัณฑิตศึกษาต่าง ๆ ซึ่งรวมถึงขอบเขต วิธีการจัดการเรียนการสอนและเนื้อหาของวิชาต่าง ๆ ที่ตรงตามปรัชญาและวัตถุประสงค์การศึกษาของหลักสูตรบัณฑิตศึกษานั้น ๆ ในประเทศไทยโครงสร้างหลักสูตรระดับบัณฑิตศึกษาทุกหลักสูตรจะต้องเป็นไปตามเกณฑ์มาตรฐานของทบวงมหาวิทยาลัยที่ได้ประกาศใช้ตั้งแต่ปีพ.ศ. 2533 ซึ่งขณะนี้ทบวงมหาวิทยาลัยกำลังดำเนินการปรับปรุงเกณฑ์มาตรฐานนี้ใหม่ อย่างไรก็ตามก็ดียังคงจะมีหลักการเช่นเดียวกับเกณฑ์มาตรฐานหลักสูตรฉบับที่มีผลบังคับใช้อยู่ในปัจจุบัน โดยเฉพาะส่วนที่เกี่ยวกับจำนวนหน่วยกิตที่กำหนดไว้สำหรับการศึกษาระดับปริญญาโทและระดับปริญญาเอก

เมื่อพิจารณาถึงโครงสร้างของหลักสูตรบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ตามมติที่ประชุมของคณะกรรมการบัณฑิตศึกษาประจำบัณฑิตวิทยาลัย คราวประชุมครั้งที่ 2/2540 เมื่อวันที่ 30 พฤษภาคม 2540 ได้กล่าวถึงการจัดแบ่งโครงสร้างของหลักสูตรออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มหลักสูตรเชิงวิชาการ (academic program) เป็นการศึกษาในลักษณะของศาสตร์บริสุทธิ์ โดยมุ่งศึกษาสาระและวิธีของศาสตร์สาขาวิชาเป็นหลัก และกลุ่มหลักสูตรเชิงวิชาชีพ (professional program) มุ่งศึกษาในเชิงประยุกต์ เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติตามลักษณะของวิชาชีพนั้น ๆ จากข้อได้เปรียบในด้านวิชาการ ซึ่ง วิจิตร ศรีสุพรรณ และคณะ (อ้างใน วลัยพร ศรีเชียงราย, 2541, หน้า 31) ได้กล่าวว่า มหาวิทยาลัยเชียงใหม่มีนักวิจัยที่มีประสบการณ์และมีคุณภาพทางวิชาการในหลายสาขามานานพอสมควร นักวิจัยเหล่านี้ได้ทำงานค้นคว้าวิจัยในประเภทปัญหาต่าง ๆ จนได้รับการยอมรับในวงการวิชาการทั้งในประเทศและต่างประเทศ อีกทั้งยังมีเครื่องมือในการวิจัยขั้นสูงหลายประเภทที่มหาวิทยาลัยแห่งอื่นไม่มี นักวิจัยเหล่านี้ได้สะสมความรู้จนเกิดความชำนาญในการใช้เครื่องมือ ตลอดจนได้มีการพัฒนาความชำนาญในการวิจัยในสาขาของตนเอง ทั้งในด้านการวิจัยพื้นฐานและประยุกต์ ดังนั้นศักยภาพในการพัฒนาแนวทางการวิจัยเพื่อให้สามารถตอบสนองการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมในภาคเหนือและสามารถดำเนินงานวิจัยเชิงเปรียบเทียบในประเทศเพื่อนบ้าน ศักยภาพดังกล่าวสามารถแบ่งได้ 2 แนวทาง คือ สหวิทยาการ เช่น การนำเอาวิธีการทางวิทยาศาสตร์มาใช้ในการศึกษาในด้านศิลปวัฒนธรรม สังคมศาสตร์ การแพทย์ ความหลากหลายทางชีวภาคานิคมิตของชาติพันธุ์ เป็นต้น และการพัฒนาการวิจัยพื้นฐานอย่างควบคู่สัมพันธ์กับการวิจัยเชิงประยุกต์ เมื่อนำมาผนวกกับลักษณะโครงสร้างของหลักสูตรบัณฑิตศึกษากล่าวได้ว่า วิสัยทัศน์ของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ในปีพ.ศ.2550 จะเป็นมหาวิทยาลัยที่มีความเป็นเลิศทางวิชาการ โดยเน้นการวิจัย

จิตราภรณ์ อุดตโม สุพิศ ตั้งกมลกุล ศศิธร ไทยรินทร์ และวราลักษณ์ เศรษฐเสถียร (2541, หน้า 1-2) ได้สรุปว่า หลักสูตรที่เปิดสอนระดับบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มี 3 ระดับคือ

หลักสูตรระดับประกาศนียบัตรบัณฑิต ระดับปริญญาโทและระดับปริญญาเอก โดยแบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ หลักสูตรสาขาวิชาเดี่ยว (monodisciplinary program) และหลักสูตรสาขาวิชาร่วม (multidisciplinary program) สามารถแยกออกตามกลุ่มสาขาวิชาได้ดังนี้

1. กลุ่มสาขาวิชาวิทยาศาสตร์สุขภาพ
2. กลุ่มสาขาวิชาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี
3. กลุ่มสาขาวิชามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

การจัดการหลักสูตรระดับบัณฑิตศึกษา มีหลายลักษณะ ได้แก่

- หลักสูตรภาคปกติ
- หลักสูตรภาคพิเศษ
- หลักสูตรสาขาวิชาร่วม
- หลักสูตรภาษาอังกฤษ
- หลักสูตรนานาชาติ
- โครงการความร่วมมือกับสถาบันอื่น เช่น วิทยาลัยโยนกล่าปาง วิทยาลัยบรมราชชนนี

พะเยา Xian Medical University สาธารณรัฐประชาชนจีน

หลักสูตรภาคปกติ คือ หลักสูตรที่เปิดสอนในวันธรรมดา (จันทร์-ศุกร์) ขณะที่เปิดสอนในระดับบัณฑิตศึกษาจะมีการจัดการเรียนการสอนแบบดังกล่าวเป็นส่วนใหญ่

หลักสูตรภาคพิเศษ คือ หลักสูตรที่เปิดสอนนอกเวลาราชการ เช่น เสาร์-อาทิตย์, ศุกร์ (ช่วงเย็น) สำหรับการจัดการหลักสูตรจะแตกต่างจากหลักสูตรภาคปกติ อาทิ ค่าธรรมเนียมการศึกษา คุณสมบัติของนักศึกษาที่รับเข้า ฯลฯ

หลักสูตรสาขาวิชาร่วม เป็นการจัดการศึกษาที่อาศัยความรู้จากหลายสาขาวิชา หลายคณะมาร่วมกันสอน เพื่อให้เกิดความรู้เชิงสหศาสตร์หรือศาสตร์ร่วมสาขาวิชา บัณฑิตวิทยาลัยเป็นหน่วยงานกลางในการดำเนินการบริหารหลักสูตรและประสานงานกับคณะและสาขาวิชาในการเปิดสอนหลักสูตร

ในการบริหารหลักสูตรสาขาวิชาร่วมจะมีคณะกรรมการในแต่ละหลักสูตร จำนวน 2 ชุด คือ คณะกรรมการอำนวยการ และคณะกรรมการบริหารหลักสูตรบัณฑิตศึกษาประจำสาขาวิชา รับผิดชอบดูแลการบริหารและจัดการหลักสูตรสาขาวิชาร่วมต่าง ๆ

หลักสูตรภาษาอังกฤษ หมายถึง หลักสูตรที่มีการจัดการเรียนการสอนเป็นภาษาอังกฤษ โดยได้รับทุนสนับสนุนในด้านทุนการศึกษา อาจารย์ที่ปรึกษา อาจารย์ผู้สอน อาจารย์คุมวิจัย จากต่างประเทศเป็นส่วนใหญ่

หลักสูตรนานาชาติ (international program) ลักษณะของหลักสูตรนานาชาติจะต้องประกอบด้วย 3 องค์ประกอบ คือ

1. เป็นสาขาวิชาที่ทำการเรียนการสอนเป็นภาษาอังกฤษ
2. มีนักศึกษาต่างชาติร่วมในหลักสูตร และเป็นจำนวนที่เท่ากันกับนักศึกษาไทย
3. มีสถาบัน หน่วยงาน องค์กรต่างชาติร่วมดำเนินการหรือให้การสนับสนุนทางด้านวิชาการ เพื่อความมั่นใจในมาตรฐานระดับนานาชาติ

โครงการความร่วมมือกับหน่วยงานอื่น

นอกจากการเปิดหลักสูตรที่จัดให้มีการเรียนการสอนภายในมหาวิทยาลัยเชียงใหม่แล้วยังได้จัดให้มีโครงการความร่วมมือกับมหาวิทยาลัยหรือหน่วยงานอื่นอีก ได้แก่

- ความร่วมมือกับวิทยาลัยบรมราชชนนี พะเยา (ภาคพิเศษ)
- ความร่วมมือกับวิทยาลัยโชนกลำปาง (ภาคพิเศษ)
- ความร่วมมือกับ Xian Medical University สาธารณรัฐประชาชนจีน (เรียนบางภาคเรียนที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่)

สำหรับคณะศึกษาศาสตร์สังกัดในกลุ่มสาขาวิชามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ซึ่งในปัจจุบันหลักสูตรที่เปิดสอนระดับบัณฑิตศึกษามี 2 ระดับ ดังที่ ธีรนุช จงอารี (2542, หน้า บทนำ-2) สรุปไว้คือ หลักสูตรระดับประกาศนียบัตรบัณฑิต มี 1 สาขาวิชา คือ สาขาวิชาวิชาชีพครูและหลักสูตรระดับปริญญาโททั้งภาคปกติและภาคพิเศษมี 15 สาขาวิชา คือ

1. สาขาวิชาการบริหารการศึกษา
2. สาขาวิชาประถมศึกษา
3. สาขาวิชาการศึกษานอกระบบ
4. สาขาวิชาการวัดและประเมินผลการศึกษา
5. สาขาวิชาอาชีวศึกษา
6. สาขาวิชาการส่งเสริมสุขภาพ
7. สาขาวิชาเทคโนโลยีทางการศึกษา
8. สาขาวิชาหลักสูตรและการสอน

9. สาขาวิชาวิทยาศาสตร์ศึกษา
10. สาขาวิชาคณิตศาสตร์ศึกษา
11. สาขาวิชาการสอนภาษาอังกฤษ
12. สาขาวิชาการสอนภาษาไทย
13. สาขาวิชาวิจัยและสถิติการศึกษา
14. สาขาวิชาจิตวิทยาการศึกษาและการแนะแนว
15. สาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา

และมีสาขาวิชาร่วม คือ สาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม การเปิดสอนระดับปริญญาโทมี 2 ลักษณะ คือ หลักสูตรภาคปกติ คือ หลักสูตรที่เปิดสอนในวันธรรมดา (จันทร์-ศุกร์) หลักสูตรภาคพิเศษคือ หลักสูตรที่เปิดสอนนอกเวลาราชการ เช่น (เสาร์-อาทิตย์, ศุกร์ (ช่วงเย็น) สำหรับการจัดการศึกษาหลักสูตรภาคพิเศษจะแตกต่างจากหลักสูตรภาคปกติ เช่น ค่าธรรมเนียม การศึกษา คุณสมบัติของนักศึกษาที่รับเข้า ฯลฯ

หลักสูตรเป็นต้นแบบซึ่งคุณภาพบัณฑิตศึกษาอีกปัจจัยหนึ่ง มหาวิทยาลัยจึงได้มีแนวปฏิบัติในการควบคุมคุณภาพ ดังนี้

แนวปฏิบัติในการควบคุมคุณภาพ

1. มหาวิทยาลัยมีการวางระเบียบ ขั้นตอน และแนวปฏิบัติที่ชัดเจนในการพัฒนา และปรับปรุงหลักสูตร ทั้งในการเสนอหลักสูตรใหม่ การปรับปรุงหลักสูตร การปิดหลักสูตร และการเสนอกระบวนวิชาใหม่ กระบวนวิชาปรับปรุง และเปิดสอน
2. หลักสูตรมีการกำหนดปรัชญา วัตถุประสงค์ของหลักสูตร และคุณสมบัติของบัณฑิตอย่างชัดเจน
3. ผู้บริหารและผู้สอนมีความเข้าใจในปรัชญา วัตถุประสงค์ และโครงสร้างของหลักสูตรที่เปิดสอน
4. มหาวิทยาลัย คณะ มีหน่วยงานและบุคลากรรับผิดชอบในการดำเนินงานด้านหลักสูตร และการประสานงาน

5. คณะ สาขาวิชา ภาควิชา มีการแต่งตั้งคณะกรรมการบริหารหลักสูตรที่มีความรู้ความสามารถ เพื่อกำหนดนโยบาย ทิศทาง วางแผนงบประมาณ วางแผนการจัดการเรียนการสอน ทำแผนพัฒนาอาจารย์ในหลักสูตร สรรหาทรัพยากรเพื่อสนับสนุนการศึกษา สรรหาอาจารย์ ติดตาม และประเมินผลหลักสูตร ตลอดจนพัฒนากลไกการควบคุมคุณภาพหลักสูตร

6. การสร้างหลักสูตรใหม่ และการปรับปรุงหลักสูตรมาก ต้องมีผู้ทรงคุณวุฒิจากภายนอก ร่วมเป็นกรรมการด้วย

7. มหาวิทยาลัย คณะ ต้องมีการประเมินและปรับปรุงหลักสูตร อย่างน้อยทุก 5 ปี

8. มหาวิทยาลัย คณะ มีการจัดทำเอกสารหลักสูตร คู่มือ และแนวปฏิบัติที่เกี่ยวข้อง +IOH ตลอดจนประชาสัมพันธ์และให้ข้อมูลเกี่ยวกับหลักสูตรแก่บุคลากรทั้งภายในและภายนอกสถาน การเรียนการสอนระดับบัณฑิตศึกษา

เนื่องจากการจัดการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา เป็นการจัดการศึกษาเพื่อผลิตคนหรือบุคคล ในระดับสูงกว่าปริญญาตรีให้มีความรู้ความเชี่ยวชาญเฉพาะทางและแสวงหาความรู้ใหม่ ๆ เพราะ ฉะนั้นวิธีการจัดการเรียนการสอนในระดับบัณฑิตศึกษาควรจะแตกต่างจากการเรียนการสอนในระดับ ปริญญาตรี และควรจะต้องแตกต่างกันโดยสิ้นเชิงด้วย

ไพฑูรย์ สีนลารัตน์ (2530, หน้า 35) กล่าวว่า ในการเรียนการสอนระดับ บัณฑิตศึกษา ควรมีระบบการเสริมให้ผู้เรียนได้มีโอกาสพบปะอาจารย์ผู้สอน เพื่อพูดคุยในเรื่อง ทั่ว ๆ ไป ระบบอาจารย์ที่ปรึกษาควรมีประสิทธิภาพ มีห้องพักให้นักศึกษาพัก เพื่อจะได้มีกิจกรรม ร่วมกัน แล้วมีการชี้แนะในเชิงวิชาการ ก็จะเป็นรูปแบบที่ผู้เรียนน่าจะได้รับการประโยชน์มากยิ่งขึ้น อีกประเด็นหนึ่งก็คือ การเรียนระดับบัณฑิตศึกษาไม่ใช่การสอนแบบปริญญาตรีที่เน้น know how ควรจะต้องเปลี่ยนแปลงบ้างแล้ว ระดับบัณฑิตศึกษาจะต้องมีทั้ง know how และ know why นักศึกษาจะต้องเข้าใจว่าอะไรคือเหตุผลของความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ไม่เพียงแต่รู้ว่าคืออะไร แต่ต้องรู้ต่อไปด้วยว่า เพราะอะไรมันจึงกลายเป็นอย่างนี้ได้ ในอนาคตจะกลายเป็นอะไรได้อีก ดังนั้นอาจารย์ผู้สอนระดับบัณฑิตศึกษาจึงต้องทันต่อความเคลื่อนไหวทางวิชาการอยู่เสมอ นอกจากนี้ แล้วจะต้องลงไปคลุกคลีกับสภาพการณ์จริงด้วย

ในทำนองเดียวกัน เมธี บิลันธานนท์ (2541, หน้า 42-43) ได้กล่าวว่า การศึกษาระดับมัธยมศึกษาเป็นการเสริมสร้างความรู้ประสบการณ์และเกิดแรงคิดในแง่สร้างสรรค์ ก่อให้เกิดความเข้าใจปัญหาต่าง ๆ ในการอาชีพ สภพและสิ่งแวดล้อม มีโอกาสได้ใช้ความรู้ใหม่ ๆ ผสมผสานกัน สร้างแนวทางที่จะปรับปรุงข้อบกพร่องงานในหน้าที่ต่าง ๆ ให้ดียิ่งขึ้น อย่างไรก็ตามก็ยังมีจำนวนนักศึกษาไม่น้อยที่ไม่ประสบความสำเร็จในการศึกษา เช่น ตั้งใจจะศึกษาให้ได้ผลการเรียนดี แต่กลับได้ผลการเรียนระดับปานกลางหรือต่ำกว่า ตั้งใจจะสำเร็จการศึกษาให้เร็วตามแผนที่วางไว้ แต่ต้องล่าช้าเพราะต้องเรียนซ้ำบางวิชา หรือบางครั้งก็ไม่สำเร็จการศึกษาและต้องออกจากการศึกษาไป องค์ประกอบสำคัญประการหนึ่งที่มีผลต่อความสำเร็จทางการศึกษาระดับมัธยมศึกษา คือ การทำความเข้าใจในวิธีการหรือรูปแบบของวิธีการเรียนรู้ (learning style) การสอนและการเรียนมีความสัมพันธ์ และเกี่ยวข้องกันโดยตรง ถ้าการสอนเป็นที่ยอมรับของนักศึกษาย่อมเป็นตัวบ่งชี้ว่าเป็นผลที่ได้จากการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นแล้วทั้งสิ้น รูปแบบของการเรียนรู้ จึงเป็นวิธีที่แต่ละคนใช้ในการสนองตอบต่อสิ่งเร้าในสภาพแวดล้อมทั้งทางอารมณ์ สังคมและร่างกาย จึงมีผลงานวิจัยที่นักวิจัยพยายามจะศึกษาให้กระจ่างว่า นักศึกษามีลักษณะการเรียนรู้อย่างไรบ้าง เพื่อจะได้เป็นข้อมูลที่เป็นแนวทางจัดการศึกษาให้เหมาะกับนักศึกษา และจัดสภาพที่จะทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ดีที่สุด

ดั่งที่ อุดุลย์ วิริยเวชกุล (2541, หน้า 18-19) ได้กล่าวไว้ว่า การจัดการเรียนการสอนในระดับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อให้นักศึกษามีประสบการณ์การเรียนรู้ เป็นวิธีการหรือกระบวนการที่เมื่อนักศึกษาเปลี่ยนผ่านวิธีหรือกระบวนการนี้ไปแล้วจะมีการเปลี่ยนแปลงสถานภาพของตัวนักศึกษาจาก: "ไม่รู้-ไม่เข้าใจ" มาสู่สถานภาพที่ "รู้และเข้าใจ" "ไม่รู้จะแปลผลอย่างไร" มาสู่สถานภาพที่ "แปลผลได้ถูกต้อง" "ไม่รู้ปัญหา-วิเคราะห์ปัญหาไม่ได้-แก้ปัญหาไม่เป็น" มาสู่สถานภาพ "เข้าใจปัญหา-รู้วิธีวิเคราะห์ปัญหา-แก้ปัญหาได้ถูกต้องและเหมาะสม" "ทำไม่เป็น-ไม่มีทักษะ" มาสู่สถานภาพ "มีทักษะ" "ไม่มีความกระหายหรือสนใจที่จะเรียน-คิด" มาสู่สถานภาพ "กระตือรือร้น" เหล่านี้เป็นต้น

การเปลี่ยนแปลงสถานภาพจากคุณสมบัติอย่างหนึ่งไปสู่คุณสมบัติใหม่นี้ ส่วนใหญ่เป็นผลที่เกิดจากวิธีการจัดการเรียนการสอน ด้วยเหตุนี้วิธีการหรือกระบวนการจัดการเรียนการสอน และคุณภาพ

ของผู้ที่ทำหน้าที่ในการเรียนการสอน จึงนับได้ว่ามีความสำคัญที่สุดประเด็นหนึ่ง ที่จะเป็นเครื่องบ่งชี้ถึงคุณภาพการศึกษาของหลักสูตรบัณฑิตศึกษา

และเพื่อให้ได้คุณภาพที่ดีที่สุด กระบวนการจัดการเรียนการสอนจึงมีความจำเป็นจะต้องนำปัจจัยที่เกี่ยวข้องอย่างน้อย 4 ประการ มาพิจารณาประกอบ คือ

1. การจัดการเรียนการสอนให้ตรงกับปรัชญาของการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา
2. เนื้อหาของวิชาที่สอนก็ต้องให้ตรงกับปรัชญาและวัตถุประสงค์ของหลักสูตรบัณฑิตศึกษานั้น
3. วิธีการจัดการเรียนการสอนต้องสามารถที่จะแก้ไขข้อบกพร่อง หรือข้อด้อยของผลผลิต

ของการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษาของไทยที่มีอยู่ในปัจจุบัน

4. การพัฒนาความรู้ความสามารถอย่างอื่นที่ผู้สำเร็จการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษามีความจำเป็นต้องมีความรู้ความสามารถภายใต้ "เงื่อนไข" ของความเจริญก้าวหน้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านสารสนเทศและเทคโนโลยีสารสนเทศปัจจุบัน

นอกจากนั้น อุดุลย์ วิริยเวชกุล (2541, หน้า 22-24) ยังกล่าวไว้อีกว่า ควรจะมีการเน้นวิธีการจัดการเรียนการสอนที่ส่งเสริมหรือกระตุ้นให้นักศึกษาเรียนด้วยตนเอง อาจารย์จำนวนไม่น้อยยังเข้าใจว่าการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษาเป็นการศึกษา "ต่อเนื่อง" จากระดับปริญญาตรี ดังนั้นการจัดการเรียนการสอนส่วนใหญ่จึงยังเน้นการบรรยาย มีหลักสูตรบัณฑิตศึกษาจำนวนไม่น้อยที่กำหนดให้มีการเรียนคิดเป็นจำนวนหน่วยกิตมากเกินไป กล่าวได้ว่ามากเกินไป เกณฑ์ที่ทบวงมหาวิทยาลัยกำหนดไว้ว่าไม่เกิน 15 หน่วยกิตต่อภาคการศึกษา ผลจากการจัดการเรียนการสอนโดยการบรรยายมากเกินไปนี้ทำให้นักศึกษาไม่มีเวลาที่จะทำกิจกรรมอย่างอื่น เพราะทุกวันก็ต้องฟังการบรรยายจน "เพลีย" หรือ "หมดแรง" ดังนั้น นักศึกษาจึงไม่มีเวลาที่จะคิดเข้าห้องสมุดเพื่อค้นคว้า หรือศึกษาหาความรู้ด้วยตนเอง หรือทำกิจกรรมอื่นใดที่จะพัฒนาโลกทัศน์ของตนเอง นอกจากนั้น การจัดการสอนโดยการเน้นการบรรยายเป็นหลักในจำนวนหน่วยกิตที่ล้นทะเยียนมากเกินไปนั้น ยังมีผลทำให้คุณภาพของการ "รับ" ของนักศึกษามีปัญหามากยิ่งขึ้น อาจารย์จำนวนไม่น้อยไม่ได้ตระหนักว่า ความสำคัญของการเรียนการสอนในระดับอุดมศึกษาก็คือการมุ่งให้นักศึกษารู้วิธีเรียนด้วยตนเอง หรือ learning how to learn ไม่ใช่จะต้อง "ป้อน" ความรู้ให้ทุก ๆ อย่าง อาจารย์มีหน้าที่ที่สำคัญคือ การแสวงหากลวิธีที่จะให้นักศึกษารู้ถึงการเรียนด้วยตนเองอย่างมีประสิทธิภาพ

ด้วยเหตุผลดังกล่าว การจัดการเรียนการสอนจึงต้องมีการปรับอย่าง "ขนานใหญ่" โดยลดจำนวนชั่วโมงที่ใช้ในการบรรยายลงให้เหลือน้อยที่สุด และปรับเปลี่ยนไปเน้นวิธีการจัดการเรียนการสอนที่นักศึกษาต้องเรียนหรือแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง อาจารย์เป็นเสมือนหนึ่งที่ปรึกษาและให้คำแนะนำในวิธีการแสวงหาความรู้ที่เหมาะสมสำหรับนักศึกษา ในหลายกรณี อาจารย์ต้อง "ร่วมเรียน" ไปกับนักศึกษาด้วย ซึ่งจะเป็นประโยชน์สำหรับอาจารย์ในการพัฒนาตนเองให้ทันสมัยในด้านวิชาการไปด้วยพร้อม ๆ กัน สิ่งที่สำคัญก็คืออาจารย์จะต้องไม่มีความละอายในการที่จะร่วมเรียนกับนักศึกษา ถ้าจะกล่าวเป็นภาษาการศึกษา ก็คือ เป็นการเน้น student-centred มากกว่า teacher-centred และเน้น process-oriented มากกว่า content-oriented จะเป็นการสร้าง "นิสัย" และ "แรงจูงใจ" ให้นักศึกษามีความกระตือรือร้นและสนใจใฝ่รู้อย่างต่อเนื่อง พร้อม ๆ กับการรู้วิธีและมีความรู้ความสามารถ ตลอดจนทักษะที่จะแสวงหาความรู้ที่จะตอบคำถามต่าง ๆ ได้ด้วยตนเอง คุณลักษณะทั้งหลายเหล่านี้เป็นคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของมหาบัณฑิตและดุษฎีบัณฑิต เมื่อมีความรู้ความสามารถและทักษะดังกล่าวแล้ว นักศึกษาก็สามารถที่จะพัฒนาตนเองในส่วนของ "เนื้อวิชา" ได้ต่อไปและตลอดไป เป็นการพัฒนาในสิ่งที่ปัจจุบันนิยมเรียกกันว่า "เรียนรู้ตลอดชีวิต" (life-long learning) บทบาทของอาจารย์จะต้องปรับเปลี่ยนคือต้องเน้นในการเป็น facilitator มากกว่าเป็น teacher

วิธีการจัดการเรียนการสอนที่เน้นให้นักศึกษาเรียนด้วยตนเอง หรือแสวงหาความรู้ด้วยตนเองนั้นมีหลายวิธี อาทิ การอภิปรายกลุ่มย่อยโดยเฉพาะที่มี "ปัญหา" หรือ "คำถาม" เป็นฐานในการอภิปรายกลุ่มย่อย การสัมมนากลุ่มย่อย (ที่มีกระบวนการให้นักศึกษาได้มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น ไม่เข้มงวดเข้าสัมมนาเพื่อ "ฟัง" แต่เพียงอย่างเดียว) การให้ทำรายงานในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การกำหนด "หัวข้อเรื่อง" ให้นักศึกษาทำรายงาน แล้วนำมาอภิปรายใน "กลุ่มย่อย" รวมทั้งการที่อาจารย์ได้มีโอกาส "พบ" กับนักศึกษาในการให้คำแนะนำการเขียนและการแก้ไขรายงาน การสาธกในรูปแบบต่าง ๆ ที่ให้นักศึกษาเป็น "ผู้ทำ" โดยการควบคุมของอาจารย์ การทำการทดลอง หรือฝึกปฏิบัติในห้องทดลอง (ห้องปฏิบัติการ) การฝึกปฏิบัติ โดยเฉพาะที่มีอาจารย์ให้คำแนะนำ หรือควบคุม การฝึกภาคสนามที่นักศึกษาได้มีโอกาส "ฝึก" จริง เหล่านี้เป็นต้น

มาณี ไชยธีรานุกุลศิริ (2541, หน้า 59-60) กล่าวว่า ระบบการเรียนการสอน ประกอบด้วย 1) ปัจจัยนำเข้า คือ ผู้เรียน 2) กระบวนการ คือ กิจกรรมการเรียนการสอน และ 3) ผลผลิต คือ การเรียนรู้ของผู้เรียนตามเป้าหมาย กิจกรรมการเรียนการสอนจึงมีความสำคัญในการเปลี่ยนแปลงผู้เรียน รูปแบบกิจกรรมการเรียนการสอนที่เหมาะสมจะต้องสอดคล้องกับเป้าหมาย เนื้อหาสาระ และลักษณะของผู้เรียน

รูปแบบกิจกรรมการเรียนการสอนแบ่งเป็น 4 แบบ ได้แก่

1. การเรียนการสอนที่ยึดผู้สอนเป็นหลัก

พบมากในระดับอุดมศึกษา อาจารย์ผู้สอนมักใช้วิธีการบรรยาย อาจจะมีการฉายแผ่นใส ประกอบในการบรรยาย โดยนักศึกษาตั้งหน้าตั้งตาฟังและจด ส่วนจะคิดตามหรือไม่มันยังไม่อาจจะพิสูจน์ได้

2. การเรียนการสอนที่ยึดการมีส่วนร่วมเป็นหลัก

การสอนแบบอภิปรายให้อาจารย์ และนักศึกษาแลกเปลี่ยนความคิดเห็น อาจารย์และนักศึกษาร่วมกันแก้ปัญหาและหาข้อสรุป

3. การเรียนการสอนที่ยึดผู้เรียนเป็นหลัก

การให้นักศึกษาค้นคว้าศึกษาหาความรู้ด้วยตนเองจากแหล่งข้อมูลโดยตรง โดยมีอาจารย์ผู้สอนเป็นผู้ชี้แนะ

4. การเรียนการสอนที่ใช้เทคโนโลยีเป็นหลัก

แนวโน้มในอนาคตจะเปลี่ยนแปลงไปในวิธีนี้มากยิ่งขึ้น โดยนักศึกษาเรียนรู้เนื้อหาวิชา อยู่ที่บ้าน หรือที่ทำงานผ่านเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์ ทั้งในรูปแบบ Computer Aided Instruction หรือการสืบค้นองค์ความรู้ทางอินเทอร์เน็ต การสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้กับอาจารย์บนจอคอมพิวเตอร์ โดยไม่จำเป็นต้องมามหาวิทยาลัยทุกวัน นอกจากมีการนัดหมายเป็นการพิเศษเท่านั้น

สมคิด อิสระวัฒน์ (2541, หน้า 83) ได้อธิบายถึงวิธีการเรียนรู้ด้วยตนเอง (self-directed learning) ว่าเป็นวิธีการเรียนรู้ที่ทำให้ผู้เรียนมีความตระหนัก และรับผิดชอบต่อแผนการเรียนของตน ผู้เรียนจะทำการวางแผนและกำหนดกิจกรรมการเรียนรู้ เลือกแหล่งข้อมูล เลือกวิธีการเรียนรู้ และการประเมินผลด้วยตนเอง

คุณสมบัติของการเป็นผู้ที่เรียนรู้ด้วยตนเองควรมีอย่างน้อย 3 ประการ คือ

1. เรียนด้วยความเต็มใจ อาสาสมัครที่จะเรียน (voluntary)
2. เป็นแหล่งข้อมูลด้วยตัวของตัวเอง (self-resourceful)
3. รู้จักวิธีการที่จะเรียน (know how to learn)

วิธีการฝึกผู้เรียนให้เป็นผู้ที่เรียนรู้ด้วยตนเองนั้น อาจทำได้โดยเริ่มต้นจากการต้อง ปรึกษาปรึกษาหรือพึ่งผู้อื่น (dependence) ไปสู่การเป็นตัวของตัวเอง (independence) และการเรียนรู้จากกันและกัน (interdependence)

สำหรับงานประกันคุณภาพการศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (2541, หน้า 30) ได้สรุปว่า การเรียนการสอน หมายถึง กระบวนการที่อาจารย์ใช้เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความรู้ ความเข้าใจใน กระบวนวิชา พัฒนาทักษะทางปัญญา และความสามารถในการศึกษาด้วยตนเอง และได้มีการกำหนด แนวปฏิบัติในการควบคุมคุณภาพการเรียนการสอน ดังนี้

1. ผู้สอนมีการจัดทำแผนการสอน โดยกำหนดวัตถุประสงค์ เนื้อหา สื่อ วิธีการประเมินผล
2. ผู้สอนใช้วิธีการสอนแบบต่าง ๆ เช่น การเรียนอย่างมีส่วนร่วม การเรียนโดยใช้ปัญหา การบรรยาย การสัมมนา การสาธิต การสร้างสถานการณ์จำลอง เป็นต้น
3. ผู้สอนเน้นการให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้
4. ผู้สอนกระตุ้นให้ผู้เรียนพัฒนาทักษะในการคิด มีการใช้สมอง เกิดความคิดสร้างสรรค์ สามารถวิเคราะห์ วิพากษ์ แก้ไขปัญหา และใช้เหตุผล
5. ผู้สอนมีการใช้เทคโนโลยีการศึกษาประกอบการสอน เช่น สื่อผสมทางการศึกษา (multimedia) Computer Aided Instruction การสอนทางไกล เป็นต้น
6. ผู้สอนสร้างบรรยากาศให้ผู้เรียนสนใจ และติดตามการเรียนได้อย่างต่อเนื่อง และมีทัศนคติที่ดี
7. ผู้สอนมีการสอนแบบทีม หรือมีการเชิญวิทยากร ผู้ทรงคุณวุฒิมาจากภายนอกตามความจำเป็น
8. ผู้สอนชี้แนะแหล่งวิทยากรต่าง ๆ และส่งเสริมให้ผู้เรียนสืบค้นข้อมูล และศึกษาได้ด้วยตนเอง
9. ผู้สอนส่งเสริมให้ผู้เรียนใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ เพื่อช่วยในการเรียนอย่างสม่ำเสมอ

การบริการแหล่งค้นคว้าทางวิชาการ

การศึกษาในระดับบัณฑิตศึกษานั้น การบริการทางวิชาการมีความสำคัญอย่างมาก เพราะ การศึกษาในระดับนี้จำเป็นต้องศึกษาเรียนรู้ด้วยการค้นคว้า วิเคราะห์ วิจัย ด้วยตนเองจาก แหล่งบริการวิชาการต่าง ๆ แหล่งบริการค้นคว้าทางวิชาการที่นักศึกษาใช้บริการมากที่สุดในปัจจุบัน ก็คือ ห้องสมุดและระบบสารสนเทศ

ห้องสมุด หมายถึง แหล่งรวบรวมทรัพยากรสารสนเทศ ได้แก่ หนังสือ ตำรา วารสาร รายงานวิจัย สิ่งตีพิมพ์ สไลด์ วิดิทัศน์ โปรแกรมคอมพิวเตอร์และอื่น ๆ รวมทั้งการให้บริการสืบค้น ข้อมูลทางอิเล็กทรอนิกส์ เพื่อสนับสนุนการเรียนการสอนและการวิจัย

ระบบสารสนเทศ หมายถึง ระบบการดำเนินการรวบรวม จัดเก็บและจัดการข้อมูลเพื่อ ประโยชน์ในการเรียนการสอนและการบริหารจัดการ (งานประกันคุณภาพการศึกษา มหาวิทยาลัย เชียงใหม่, 2541, หน้า 33)

นอกจากนั้น ประจวบ ไชยสาส์น (2542, หน้า 11) ได้กล่าวถึงห้องสมุดว่า นอกจาก จะเป็นที่รวบรวมทรัพยากรสารสนเทศทั้งหลายแล้ว ยังบรรจุเอาสรรพวิทยาการหลายสาขาที่สมบูรณ์ ยังเป็นแหล่งช่วยให้นักศึกษามีปัญญาเพิ่มขึ้นอีกด้วย ฉะนั้นห้องสมุดก็เป็นเป้าหมายสำคัญในการที่ ทบวงมหาวิทยาลัยหรือรัฐบาลจะดำเนินการจัดสรรงบประมาณในการที่จะปรับปรุงสมรรถนะและขีด ความสามารถเพื่อให้ห้องสมุดของมหาวิทยาลัยได้มีสมรรถนะและขีดความสามารถและคุณภาพสูงขึ้น ถ้าห้องสมุดเปรียบเสมือนบ้าน ถ้าปลูกบ้านสวยงามปานใด ไม่มีคนอยู่ ไม่มีคนใช้ ไม่มีคนมาเยี่ยมเยียน ก็คงคล้ายกับสถานที่ที่นาน ๆ คนจะมาเยี่ยมทีหนึ่ง กลายเป็นโบราณวัตถุหรือกลายเป็นสถานที่ที่รวม ของบรรดาหนังสือ แล้วหนังสือก็อ่านกันเอง

ห้องสมุดควรจะมีหนังสือตำรับตำรา และระบบจัดการห้องสมุดที่ทันสมัยโดยระบบอิเล็กทรอนิกส์ หรือมีบรรณารักษ์หรือมีผู้บริหารที่ดี และก็คงหมายถึงกระบวนการในการที่จะทำให้ผู้คนหรือประชาคม ในมหาวิทยาลัยนั้นมาใช้บริการมาเสาะแสวงหาภูมิปัญญาและความรู้ในห้องสมุด และอุปกรณ์ในห้องสมุด ที่มีอยู่ การประเมินคุณภาพของห้องสมุดต้องดูปริมาณของสิ่งที่อยู่ในห้องสมุด และผลการใช้ห้องสมุด ว่าก่อให้เกิดองค์ความรู้และปัญญาอย่างไร น่าจะเป็นลักษณะที่ต้องประเมินทั้งรูปธรรมและนามธรรมด้วย

ความต้องการของผู้ใช้เป็นตัวกำหนดลักษณะคุณภาพปริมาณสิ่งของที่อยู่ในห้องสมุดนั้น มีความสำคัญพอ ๆ กัน ผู้เชี่ยวชาญที่จะต้องนั่งคิดนั่งเขียนว่าห้องสมุดนั้นควรจะมีอะไรบ้าง โดยไม่คำนึงถึงผู้ใช้หรือผู้ต้องการเสาะแสวงหาความรู้และปัญญา ดังนั้นการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการห้องสมุดก็น่าจะเป็นส่วนสำคัญด้วย

อตุลย์ วิริยเวชกุล (2541, หน้า 54-59) ได้กล่าวถึงความสำคัญของระบบห้องสมุด สารสนเทศ และเทคโนโลยีสารสนเทศไว้ว่า คุณภาพของการศึกษาไม่ว่าจะในระดับใด ๆ ในยุคปัจจุบันมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับการได้มาซึ่งข้อมูลข่าวสาร หรือ "สารสนเทศ" ความเจริญก้าวหน้าทางด้านบรรณารักษศาสตร์ร่วมกับความก้าวหน้าอย่างรวดเร็วในด้านคอมพิวเตอร์ และเทคโนโลยีสารสนเทศได้เปลี่ยนรูปแบบของห้องสมุดในยุคปัจจุบันไปอย่างสิ้นเชิง ห้องสมุดได้รับการปรับเปลี่ยนมาใช้เทคโนโลยีของระบบห้องสมุดดิจิทัล และมีการนำระบบห้องสมุดอัตโนมัติมาใช้ มีผลทำให้ผู้ใช้ได้รับทั้งความสะดวกและรวดเร็ว การปรับเปลี่ยนข้อมูลสารสนเทศมาเป็นระบบดิจิทัล และนำเครื่องมือของระบบอิเล็กทรอนิกส์อื่น ๆ มาใช้ทดแทนหนังสือที่เป็นรูปเล่มที่เคยเห็นวางหรือตั้งไว้บนชั้นหนังสือในห้องสมุดได้เปลี่ยนรูปแบบของห้องสมุดสมัยใหม่ในปัจจุบันให้แตกต่างไปจากห้องสมุดในรูปแบบที่บุคคล หรือผู้ใช้ส่วนใหญ่มีความเคยชินมาเป็นเวลานานไปอย่างสิ้นเชิง ห้องสมุดในสมัยปัจจุบันจึงมีลักษณะเป็น digital library และ electronic library การค้นหาข้อมูลจากห้องสมุดกระทำโดยระบบเครือข่ายคอมพิวเตอร์ (networking system) ทั้งเครือข่ายภายในห้องสมุด ภายในวิทยาเขตหรือบริเวณที่กว้างไกลกว่านั้น (wide area network) แม้แต่ข้อมูลสารสนเทศก็ได้มีการพัฒนาเป็นระบบฐานข้อมูล ระบบบทความเต็มฉบับที่สามารถ "วิ่ง" อยู่บนเครือข่าย อินเทอร์เน็ต ทำให้สามารถค้นคืนข้อมูลได้ตลอดเวลา ไม่มีความจำเป็นที่ผู้ใช้จะต้องไปห้องสมุดด้วยตนเองดังเช่นที่เคยปฏิบัติมาแต่ก่อน ยิ่งกว่านั้น ผู้ใช้ยังสามารถค้นหาข้อมูลที่เป็นนานาชาติได้ด้วยตนเองโดยผ่านอินเทอร์เน็ตอีกด้วย ทำให้สภาพไร้พรมแดนด้านข้อมูลข่าวสารมีความเป็นจริงมากยิ่งขึ้น ด้วยเหตุนี้ห้องสมุดและสารสนเทศจึงเป็นโครงสร้างพื้นฐานที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง และมีความสัมพันธ์อย่างชัดเจนกับคุณภาพของผลผลิตทั้งในระดับปริญญาตรีและระดับบัณฑิตศึกษา สิ่งสำคัญที่จำเป็นสำหรับระดับบัณฑิตศึกษาก็คือข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย โดยเฉพาะข้อมูลในวารสารเฉพาะทางที่มีความสำคัญในการอ้างอิงของการวิจัยในระดับบัณฑิตศึกษาที่เน้นความลึก

ของเนื้อหาวิชา ข้อขัดข้องที่สำคัญในัจจุบันก็คือวารสารหรือหนังสือตำราที่มีความเป็นเฉพาะทาง มักจะมีผู้ใช้น้อย และมีโอกาสที่จะถูกคัดออกจากการบอกรับเป็นประจำได้ง่ายด้วยเหตุผลที่มีผู้ใช้น้อย ไม่คุ้มกับราคาที่สูง วัตถุประสงค์อยู่ที่ความสมดุลและนโยบายในการบริหารงานและดำเนินการในกรณีที่ไม่สามารถจะหาแหล่งข้อมูลสารสนเทศทดแทนจากแหล่งอื่นได้ กับความมีมาตรฐานของงานวิจัยเฉพาะทาง ทั้งนี้ถ้าหากประเทศไทยต้องการที่จะมีผลงานวิจัยมีคุณภาพทัดเทียมกับคุณภาพที่มีในระดับนานาชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสาขาวิชาพื้นฐานและสาขาวิชาเฉพาะทางที่มีอาจารย์น้อย และไม่เป็นที่นิยมของผู้เรียน แต่ก็ยังเป็นสาขาวิชาที่ประเทศไทยมีความจำเป็นต้องพัฒนาสาขาวิชาเหล่านี้ให้มีความ "แข็งแรง" เพียงพอที่จะเป็นฐานสำหรับการพัฒนาบุคลากรในสาขาอื่น ๆ ที่มีความจำเป็นในการพัฒนาประเทศไทยโดยตรง

ประเด็นสำคัญที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ก็จะมีลักษณะที่คล้ายกับประเด็นในเรื่องอื่น ๆ อีกหลายเรื่อง นั่นคือ ความสามารถในการบริหารงานและดำเนินการ "จากนโยบายไปสู่ภาคปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม" ในความเป็นจริง มีบ่อยครั้งที่หน่วยงานระดับนโยบายกำหนดว่า "มีความเป็นสากล" หรือ มี "มาตรฐานสากล" หรือจะพยายาม "ผลักดัน" ไปสู่ความเป็นสากล แต่ในทางปฏิบัติจริงมักจะปรากฏว่าตรงกันข้ามกับนโยบาย เช่น วารสารที่ใช้น้อย เนื่องจากมีความเป็น "เฉพาะทาง" สูงมากก็มักจะถูก "คัดออก" ก่อน ด้วยเหตุผลที่ว่ามี "งบประมาณจำกัด" เมื่อมีผู้ใช้จำนวนน้อยจึงถือได้ว่า "ไม่คุ้ม" ทั้งนี้เพราะในการจัดลำดับความสำคัญในเรื่องนี้ในภาคปฏิบัติคำนวณจำนวนผู้ใช้เป็นหลัก คือไม่ใช่ความจำเป็นในการพัฒนาสาขาวิชาที่เป็นพื้นฐาน ด้วยเหตุนี้ การพัฒนาวิชาพื้นฐานที่มีความจำเป็นสำหรับการพัฒนาประเทศ ทั้งในด้านวิทยาศาสตร์ และศิลปศาสตร์จึงเป็นไปได้ยากยิ่งกว่านั้น ค่านิยมของคนในชาติในปัจจุบันมีความโน้มเอียงไปในเรื่อง "วัตถุนิยม" มากกว่า "ความรู้นิยม" ความขาดแคลนผู้ทรงความรู้ในวิชาพื้นฐานก็จะยิ่งถูกผลักดันทางอ้อมให้มีสัดส่วนน้อยลงไปกว่าเดิมอีก

ทั้งหมดที่กล่าวมานี้ก็เพื่อที่จะชี้ให้เห็นการเปลี่ยนแปลงในเรื่องการได้มาซึ่งข้อมูลข่าวสารและวิธีการต่าง ๆ ที่ใช้ในัจจุบัน การกำหนดข้อซึ่งที่จำเป็นต้องมีการปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับกาลสมัย เป็นต้นว่า การกำหนดจำนวนที่นั่งในห้องสมุดให้เพียงพอกับจำนวนนักศึกษา และจำนวนจุดที่นักศึกษาจะสามารถหาข้อมูลที่ต้องการได้ หากยังยึดติดกับวิธีการกำหนดข้อซึ่งคุณภาพของ

ห้องสมุดโดยใช้จำนวนที่นั่งในห้องสมุดว่าจะต้องมีจำนวน หรือสัดส่วนที่เพียงพอกับจำนวนนักศึกษา ผลก็จะปรากฏว่าห้องสมุดที่มีความทันสมัยก็จะถูกประเมินว่า "ไม่มีคุณภาพ" และยิ่งหากจะยืนยันใช้เกณฑ์ที่ล้ำสมัยนี้เป็นเครื่องชี้วัด แม้ห้องสมุดของมหาวิทยาลัยที่มีชื่อเสียงในต่างประเทศ เช่น ห้องสมุดของมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด เบล เคมบริดจ์ อ็อกซฟอร์ด ก็คงจะถูกประเมินว่า "ต่ำกว่า" มาตรฐานของไทย

ระบบเทคโนโลยีสารสนเทศในปัจจุบันได้มีการพัฒนาให้มีความก้าวหน้าไปมาก นักศึกษาทั้งในระดับปริญญาตรีและระดับบัณฑิตศึกษาในยุคปัจจุบันมีความจำเป็นจะต้องมีความรู้ความสามารถที่จะใช้เทคโนโลยีเหล่านี้ได้ ที่สำคัญที่สุดก็คือความสามารถในการใช้คอมพิวเตอร์และสามารถใช้โปรแกรม ซอฟท์ แวร์ ที่สำคัญ ๆ ได้ เช่น โปรแกรมที่เกี่ยวกับการพิมพ์ การจัดทำข้อมูลเสนอโดยใช้คอมพิวเตอร์ โปรแกรม spread sheet การติดต่อส่งข้อมูลข่าวสารทาง electronic mail ความสามารถในการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ เช่น อินเทอร์เน็ต และ world wide web นับได้ว่าเป็นความจำเป็นของผู้ที่จบการศึกษาในระดับอุดมศึกษาในปัจจุบัน ความจำเป็นที่นักศึกษาในระดับบัณฑิตศึกษาจะต้องมีความรู้ความสามารถในการวิเคราะห์ และประมวลข้อมูลทางสถิติโดยใช้คอมพิวเตอร์ การติดต่อส่งข้อมูลข่าวสารทางอิเล็กทรอนิกส์ การค้นคืนข้อมูลจากแหล่งข้อมูลนานาชาติ ทั้งนี้ก็เพื่อให้ผลผลิตระดับบัณฑิตศึกษาจากสถาบันการอุดมศึกษาของไทยมีคุณภาพมาตรฐานทัดเทียมหรือใกล้เคียงกับผู้จบระดับบัณฑิตศึกษาจากมหาวิทยาลัยนานาชาติที่มีชื่อเสียง

ประเด็นที่สำคัญที่เป็นผลมาจากพัฒนาการร่วมกันทางด้านระบบห้องสมุด สารสนเทศ และเทคโนโลยีสารสนเทศ ที่ปรากฏชัดก็คือ ความสัมพันธ์ระหว่าง "ความรู้" และ "ผู้เรียน" ที่ได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมอย่างมาก เช่นเดียวกับบทบาทของ "อาจารย์" ที่ได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมอย่างมากเช่นเดียวกัน ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยที่เป็นองค์ประกอบสำคัญของการผลิต "ผู้ทรงปัญญา" ที่ได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมอย่างมากนี้เองที่ทำให้ต้องมีการปรับเปลี่ยนกระบวนการจัดการเรียนการสอนให้เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงที่ได้เกิดขึ้น โดยเหตุที่การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ได้เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วภายในระยะเวลาอันสั้น อาจารย์จำนวนมากที่เคยชินกับกระบวนการจัดการเรียนการสอนในรูปแบบเดิมจึงไม่สามารถจะปรับเปลี่ยนตนเองได้ มีผลทำให้ไม่สามารถจะติดตามข้อมูลข่าวสาร หรือสารสนเทศในแนวใหม่นี้ได้ทันเท่ากับ ความทันสมัย

ทันเหตุการณ์ของอาจารย์จึงไม่เกิดขึ้น นำไปสู่วัฏจักรของความเสื่อมทางวิชาการ ซึ่งในที่สุดย่อมหมายถึง "คุณภาพ" ของบัณฑิตที่ผลิตขึ้นเองที่จะมีมาตรฐานความรู้ความสามารถ หรือความทรงปัญญา ความรู้ที่ "ต่ำกว่ามาตรฐานสากล" วนเวียนอยู่เช่นนี้ คงนั้นจึงมีความจำเป็นที่จะต้อง "ตัด" วงจรที่นำไปสู่ความเสื่อมโทรมในคุณภาพของผลผลิตอย่างไร้ที่สิ้นสุดนี้โดยรวดเร็ว

ในส่วนของห้องสมุดนั้น ต้องถือว่าเป็นปัจจัยหลักที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง ต่อการพัฒนาคุณภาพของบัณฑิต (วันชัย ศิริชนะ, 2541, หน้า 69) ห้องสมุดเป็นส่วนประกอบที่สำคัญมากในอนาคต เพราะห้องสมุดเป็นตัวที่ทำให้คุณภาพของบัณฑิตแต่ละแห่งมีความแตกต่างกันอย่างมาก ห้องสมุดมหาวิทยาลัยในต่างประเทศนั้นส่วนมากมีความพร้อมที่จะให้บริการในสิ่งซึ่งเป็นเครื่องมือในการสืบค้นในการเรียนรู้ต่าง ๆ เพราะฉะนั้นก็ต้องพยายามพัฒนาห้องสมุดให้มีคุณภาพ อยากรู้ให้ห้องสมุดทุกแห่งเป็น learning resource center ที่แท้จริง

นวนิตย์ อินทรามะ (2541, หน้า 78) กล่าวถึงการพัฒนาห้องสมุดให้มีคุณภาพนั้นได้ดังนี้

1. การพัฒนาองค์การ สำหรับการพัฒนาองค์การนั้นมีความสำคัญมาก ขณะนี้โลกกำลังก้าวหน้าอยู่ในยุคโลกาภิวัตน์ ต่างก็นำเอาเครื่องมือทันสมัยทั้งหลายเข้ามาใช้ในห้องสมุด เพราะฉะนั้นการดำเนินการในรูปแบบเดิมคงไม่เหมาะสมในสภาวะแวดล้อมในปัจจุบัน

1.1 การรื้อปรับระบบ อาจต้องมีการปรับเปลี่ยนแก้ไขของค์การ อาจจะเป็นการรื้อปรับระบบทั้งหมด หรือรื้อบางส่วน แล้วแต่สถาบันจะเห็นสมควร

1.2 การรวมกลุ่มกันทำงานบางอย่างเพื่อประหยัดค่าใช้จ่าย เช่น การบอกรับวารสารอิเล็กทรอนิกส์ ถ้าห้องสมุดต่าง ๆ บอกรับตั้งแต่ 5-7 ห้องสมุดขึ้นไป อาจจะลดราคาให้ครึ่งหนึ่ง จนถึงทุกวันนี้ห้องสมุดก็ยังรวมกันไม่ได้ ถ้ารวมกันได้ก็จะลดค่าใช้จ่ายลงมา นับว่าเป็นการพัฒนาองค์การอย่างหนึ่งเหมือนกัน

2. การพัฒนาบุคลากร บุคลากรในห้องสมุดขณะนี้ไม่ใช่เรียนวิชาชีพอย่างเดียว แต่บรรณารักษ์ต้องรู้เกี่ยวกับเทคโนโลยี การสื่อสารโทรคมนาคม ต้องรู้ถึงเครื่องมืออุปกรณ์ต่าง ๆ เหล่านั้น นำมาใช้เพื่อให้อุปกรณ์เหมาะสมกับลักษณะงาน ต้องมีความรู้ในด้านการบริหาร การบริการ การปฏิบัติงานเพื่อการผลิตและเผยแพร่สารสนเทศให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้ใช้ นอกจากนี้ยังมีความรู้อื่น ๆ ที่น่าจะต้องศึกษาทั้งทางด้านกฎหมาย ธุรกิจขนาดเล็ก เพราะเป็นเรื่องจำเป็น

สำหรับบรรณารักษ์ ต่อไปนี้บรรณารักษ์จะต้องทำหน้าที่ได้หลายอย่างรอบตัว jack of all trades หมายความว่า ควรเลือกกระบวนการที่ใช้ความเป็นผู้เชี่ยวชาญ มาเป็นการทำงานตามกระบวนการ คือทำหน้าที่ได้หลายอย่าง เช่น บรรณารักษ์สั่งซื้อหนังสือมาแล้ว ต้องลงทะเบียนหนังสือได้ ต้องจัดหมวดหมู่ กรอกข้อมูลเข้าคอมพิวเตอร์ ตรวจสอบ ตัดสันหนังสือ ได้โดยเสร็จสมบูรณ์ ตามกระบวนการ คือ ครบวงจร บรรณารักษ์ในปี 2020 ควรจะต้องมีลักษณะอย่างนั้น และต้องพัฒนาบุคลากรให้สามารถให้บริการที่ดีที่สุด เสร็จตามกำหนด ทำงานอย่างมีเป้าหมาย รับผิดชอบ เต็มที่ เปิดใจให้กว้าง เต็มใจเรียนรู้จากผู้อื่น

นอกจากจะพัฒนาในเรื่องคุณวุฒิของบุคลากรแล้ว ยังต้องพัฒนาด้านคุณธรรม มีจิตใจ เป็นนักบริหาร มีคุณธรรม เพราะฉะนั้นบุคลากรที่มีความคิด ความรอบรู้ ต้องมาจากสถาบันที่ผลิตบัณฑิต นักวิชาชีพทางบรรณารักษ์และสารสนเทศศาสตร์จะต้องมีการพัฒนาหลักสูตรให้รองรับความต้องการของผู้ที่จะมาทำงานในห้องสมุด สำหรับหลักสูตรของบรรณารักษ์ศาสตร์นี้ ได้มีผู้เสนอแนะว่า ให้ภาคีวิชาบรรณารักษ์สอนหรืออบรมบรรณารักษ์ให้มีคุณสมบัติ ดังนี้

- 1) ตระหนักถึงความสำคัญของตนเอง ในฐานะที่เป็นผู้มีความสำคัญในด้านการประกันคุณภาพทางวิชาชีพ
- 2) เป็นผู้นำหรือผู้ตามที่ดีในโอกาสอันควร
- 3) ต้องมีอุดมการณ์ในอาชีพ
- 4) คำนึงถึงวิธีการมากกว่ากฎเกณฑ์เพื่อที่จะพยายามปรับเปลี่ยนกระบวนการต่าง ๆ ให้เป็นโอกาสที่จะให้บริการแก่ผู้ใช้ อบรมให้แก่ปัญหาอย่างเป็นสากล
- 5) รู้จักแก้ปัญหาอย่างเป็นสากล
- 6) รับรู้พัฒนาการของเทคโนโลยี เพื่อให้เป็นผู้ใช้และผู้บริการที่ดี
- 7) เป็นนักคิดนักค้นคว้า นักประชาสัมพันธ์ และนักประสานประโยชน์
- 8) มีทักษะในการใช้ภาษาไทยและภาษาอังกฤษ และภาษาอื่น ๆ

ครรรชิต มัลย์วงศ์ (อ้างใน นวนิตย์ อินทรามะ, 2541, หน้า 80) ได้กล่าวว่า บรรณารักษ์ควรจะสนใจเรื่อง internet มากยิ่งขึ้น ศึกษาเรื่อง internet แหล่งทรัพยากรต่าง ๆ ที่มีใน internet และพยายามที่จะเอาข้อมูลใส่ไว้ใน internet โดยสิ่งที่จะใส่ไว้ใน internet นั้นได้แก่

- 1) ข่าวสารเกี่ยวกับวารสารหรือหนังสือ
- 2) ข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรต่าง ๆ ในห้องสมุด
- 3) ข้อมูลเกี่ยวกับกิจกรรม และการประชาสัมพันธ์ห้องสมุด
- 4) ให้ข้อมูลเกี่ยวกับหลักสูตร ซึ่งบางครั้งอาจไปเข้าชื้อกับมหาวิทยาลัย
- 5) บริการเชื่อมโยงเครือข่ายระบบห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษา
- 6) เผยแพร่เอกสารคำสอน ระบบ Hypertext Markup Language และอื่น ๆ
- 7) บริการข้อมูลทางการศึกษา

3. การพัฒนาด้านความร่วมมือระหว่างห้องสมุด ที่สำคัญคือการสร้างเครือข่ายสารสนเทศ หรือเครือข่ายข้อมูลต่าง ๆ เหล่านี้ไม่ควรจะจัดอยู่แต่สถาบันอุดมศึกษาเท่านั้น น่าจะกว้างขวางไปถึง ห้องสมุดเฉพาะ ห้องสมุดประชาชน หอสมุดแห่งชาติ ทำให้เป็นเครือข่ายเดียวกันทั้งประเทศ ซึ่งจะไม่เสี่ยงงบประมาณมากนัก

4. การพัฒนาการควบคุมคุณภาพของห้องสมุด การควบคุมคุณภาพ หมายถึง การจัดการ เกี่ยวกับการควบคุม ตรวจสอบติดตามและประเมินผล ตลอดจนสนับสนุนให้องค์การหรือส่วนประกอบต่าง ๆ ของห้องสมุด ซึ่งได้แก่ ทรัพยากรสารสนเทศ เทคโนโลยีเพื่อการจัดการ และเผยแพร่ สารสนเทศ และการจัดองค์การบุคลากรผู้ให้บริการ และผู้รับบริการ ให้ทุกส่วนต่างทำหน้าที่ของตน ให้สมบูรณ์ครบถ้วนถูกต้อง อย่างมีประสิทธิภาพและประสานสัมพันธ์กันอย่างสอดคล้อง เพื่อที่จะได้ ผลผลิตออกมาอย่างมีประสิทธิภาพ การควบคุมคุณภาพในห้องสมุดนั้น จะต้องมี

- 1) มาตรฐาน
- 2) การวัดผล
- 3) เกณฑ์ในการวัดมาตรฐาน
- 4) การเปรียบเทียบมาตรฐาน
- 5) การปรับแก้การดำเนินการ
- 6) การประชาสัมพันธ์เผยแพร่ สร้างการยอมรับ

อย่างไรก็ตามในการควบคุมคุณภาพห้องสมุดนั้น ผู้บริหารจะต้องรับรู้ในนโยบาย ให้การสนับสนุน อาจต้องออกกฎเกณฑ์บางอย่างซึ่งอาจจำเป็นต้องทำ เพื่อให้การควบคุมคุณภาพนั้นมีผล ดังนั้น ผู้บริหารจึงเป็นกลไกสำคัญในการควบคุมคุณภาพของห้องสมุด

แนวทางในการควบคุมคุณภาพของห้องสมุดอาจจะทำได้ในสองแนวทาง คือ ใช้องค์กรที่มีอยู่เดิมเป็นผู้ควบคุมคุณภาพ คือ เพิ่มหน้าที่ให้เป็นผู้ดูแลเกี่ยวกับการควบคุมคุณภาพ หรือถ้าเป็นห้องสมุดใหญ่ ๆ อาจจะจัดตั้งองค์กรขึ้นมาเพื่อทำหน้าที่ในการควบคุมคุณภาพโดยเฉพาะ แต่อย่างไรก็ตามหน้าที่ในการควบคุมคุณภาพในห้องสมุดนั้นเป็นหน้าที่ของทุกคนในห้องสมุดไม่ใช่ของคนใดคนหนึ่ง เพราะไม่เช่นนั้นการควบคุมคุณภาพจะไม่สมบูรณ์ ซึ่งผู้ที่จะอำนวยความสะดวกในการควบคุมคุณภาพคือผู้บริหารที่จะต้องมีความรู้ความสามารถในการอำนวยความสะดวก ต้องทำความเข้าใจกับผู้บังคับบัญชา ว่าถึงเวลาแล้วที่จะต้องควบคุมคุณภาพและอธิบายให้เข้าใจถึงความสำคัญ ไม่เช่นนั้นแล้วอาจจะไม่เข้าใจและขัดใจไม่เห็นด้วย อาจจะรู้สึกว่าคุณถูกควบคุม และจับผิด

งานประกันคุณภาพการศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (2541, หน้า 33) ได้สรุปถึงแนวปฏิบัติในการควบคุมคุณภาพห้องสมุดของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ไว้ดังนี้

1. สำนักหอสมุด ห้องสมุดคณะ ร่วมมือกับคณะอย่างใกล้ชิดเพื่อสนับสนุนการเรียนการสอน การศึกษาค้นคว้าและการวิจัย
2. สำนักหอสมุด ห้องสมุดคณะ มีทรัพยากรสารสนเทศที่มีปริมาณไม่น้อยกว่าเกณฑ์มาตรฐาน การศึกษาระดับอุดมศึกษาของทบวงมหาวิทยาลัย โดยคำนึงถึงคุณภาพ ความทันสมัย และสัดส่วนในสาขาวิชาต่าง ๆ
3. สำนักหอสมุด ห้องสมุดคณะ มีบริการซึ่งสอดคล้องกับความต้องการด้านการเรียน การสอน การศึกษาค้นคว้าวิจัย โดยเฉพาะการสืบค้นด้วยระบบ internet
4. สำนักหอสมุด ห้องสมุดคณะ จัดให้มีห้องสำหรับอาจารย์ นักศึกษาค้นคว้าอภิปราย เมื่อต้องใช้ทรัพยากรห้องสมุดเป็นสื่อประกอบ
5. สำนักหอสมุด ห้องสมุดคณะ ให้บริการนอกเวลาราชการ เพื่อให้ผู้ใช้มีโอกาสได้ใช้ทรัพยากรและบริการห้องสมุดมากขึ้น
6. มหาวิทยาลัย คณะ มีการดำเนินงานและให้บริการด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ เพื่อสนับสนุนภารกิจของมหาวิทยาลัยด้านการเรียนการสอน การค้นคว้าวิจัย การบริการวิชาการและการบริการแก่นักศึกษา บุคลากรและหน่วยงานต่าง ๆ ในมหาวิทยาลัยอย่างมีประสิทธิภาพ
7. มหาวิทยาลัยมีหน่วยงานและบุคลากรให้คำปรึกษา แนะนำ ตลอดจนช่วยเหลือในการวางระบบและดูแลระบบเทคโนโลยีสารสนเทศแก่คณะและหน่วยงานในมหาวิทยาลัย

8. มหาวิทยาลัย คณะ จัดฝึกอบรมให้ความรู้ด้านเทคโนโลยีสารสนเทศแก่บุคลากรและนักศึกษาในมหาวิทยาลัย เพื่อสามารถใช้เทคโนโลยีสารสนเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพ และสามารถติดตามทันความก้าวหน้าของเทคโนโลยีสารสนเทศ

9. มหาวิทยาลัย คณะ มีเครือข่ายสารสนเทศที่เชื่อมโยงหน่วยงานภายในและภายนอกมหาวิทยาลัย และดูแลการทำงานให้มีประสิทธิภาพ

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งผู้วิจัยสามารถได้นำผลการวิจัยมาเป็นแนวทางในการวิจัย ดังนี้

พรทิพย์ ทิพย์พิช (2528, หน้า 68) ได้ทำวิจัยเรื่องการวิเคราะห์ตัวแปรที่สัมพันธ์กับระยะเวลาที่สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาโทของข้าราชการครูกรมสามัญศึกษา ซึ่งได้รับอนุมัติให้ลาศึกษาต่อเติมเวลาระหว่างปีการศึกษา 2521-2523 และผลการวิจัยพบว่าผู้ที่สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัย เชียงใหม่ใช้เวลาเฉลี่ยในการศึกษา เนื้อหาวิชามากที่สุดคือประมาณ 4 ภาคการศึกษา แต่ใช้เวลาในการทำวิทยานิพนธ์น้อยที่สุดคือประมาณ 14 เดือน

ส่วนปัญหาด้านนักศึกษานั้น ได้มีนิสิตปริญญาโท สาขาการศึกษาผู้ใหญ่ รุ่นที่ 5 ของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ (2530) ทำวิจัยเรื่อง ปัจจัยส่วนบุคคลที่มีผลต่อการไม่สำเร็จการศึกษาตามระยะเวลาของหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิตของผู้คงสภาพนิสิต สาขาการศึกษาผู้ใหญ่ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ปีการศึกษา 2529-2530 ผลการวิจัยพบว่า ผู้ที่ไม่ลาศึกษาต่อนั้นต้องเข้าร่วมกิจกรรมของหน่วยงานเดิม และมีความกังวลใจในเรื่องของการสอบความรู้หรือการสอบสัมภาษณ์ขั้นสุดท้ายมากกว่าผู้ที่ลาศึกษาต่อ ขณะเดียวกัน ผู้ที่ลาศึกษาต่อก็มีความรู้สึกว่าการสอบประเมินผลไม่ยุติธรรม กิจกรรมนอกหลักสูตรมาก และใช้เวลาส่วนใหญ่ไปในเรื่องของการกิจส่วนตัวมากกว่าผู้ที่ไม่ลาศึกษาต่อ เมื่อพิจารณาถึงสถานภาพสมรส พบว่าบุคคลที่สมรสแล้วมีลักษณะที่ไม่สามารถค้นคว้าหาเอกสารจากห้องสมุดมหาวิทยาลัยได้เพียงพอ เข้าร่วมกิจกรรมของหน่วยงานเดิมมากขึ้น เป็นห่วงความก้าวหน้าทางอาชีพการงาน มีภารกิจรับผิดชอบในครอบครัวมากกว่านิสิตที่มีสถานภาพโสด

อรพินทร์ ชูชม และอัจฉรา สุขารมณ์ (2531) ได้ทำวิจัย เรื่อง การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างคะแนนสอบคัดเลือกผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนระดับปริญญาตรี ปัญหาส่วนตัว ทักษะคิดและนิสัยการเรียนกับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนิสิตระดับปริญญาโท ผลการวิจัยสรุปได้ว่า

1. ลักษณะทั่วไปของนิสิตปริญญาโท ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง มีอายุระหว่าง 26-30 ปี เป็นโสด มีประสบการณ์ในการทำงาน ได้เกรดเฉลี่ยสะสมในระดับปริญญาตรีน้อยกว่า 2.50 และได้เกรดเฉลี่ยสะสมในระดับปริญญาโททั้งสองภาคเรียนอยู่ระหว่าง 3.26-3.50 นิสิตปริญญาโทส่วนใหญ่มีปัญหาด้านอารมณ์และความรู้สึกนึกคิดเกี่ยวกับตนเอง ปัญหาด้านการปรับตัวทางการเรียน ปัญหาด้านห้องสมุด ปัญหาด้านอาจารย์และปัญหาด้านหลักสูตร

2. นิสิตปริญญาโทที่มีสถานภาพต่างกันในเรื่องเพศ และประสบการณ์ในการทำงานมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนระดับปริญญาโทแตกต่างกัน กล่าวคือ นิสิตหญิง และนิสิตที่มีประสบการณ์ในการทำงาน มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนระดับปริญญาโทสูง ส่วนนิสิตปริญญาโทที่มีสถานภาพต่างกันในเรื่องสถานภาพการสมรส จำนวนครั้งที่สมัครเข้าศึกษา ลักษณะการลาศึกษาต่อ ระดับการศึกษาของบิดามารดา มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนระดับปริญญาโทไม่แตกต่างกัน

3. กลุ่มที่สอบวิชาเอกเพียงฉบับเดียว พบว่า ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนระดับปริญญาตรีและคะแนนสอบคัดเลือกวิชาเอก มีความสัมพันธ์ในทางบวกกับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนระดับปริญญาโท สำหรับกลุ่มที่สอบวิชาเอกสองฉบับ พบว่า คะแนนสอบคัดเลือกวิชาเอกฉบับที่ 1 คะแนนสอบคัดเลือกวิชาภาษาไทย และปัญหาด้านอาจารย์มีความสัมพันธ์ในทางบวกกับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนระดับปริญญาโท

4. กลุ่มที่สอบวิชาเอกเพียงฉบับเดียว พบว่า กลุ่มตัวพยากรณ์ที่มีประสิทธิภาพสูงเรียงตามลำดับความสำคัญ ได้แก่ คะแนนสอบคัดเลือกวิชาเอก ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนระดับปริญญาตรี การหลีกเลี่ยงการผลัดเวลา และวิธีการทำงาน โดยทั้ง 4 ตัวพยากรณ์มีอำนาจในการพยากรณ์ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนิสิตปริญญาโทได้ร้อยละ 35.10

กลุ่มที่สอบวิชาเอกสองฉบับ พบว่า กลุ่มพยากรณ์ที่มีประสิทธิภาพสูงเรียงตามลำดับความสำคัญ ได้แก่ คะแนนสอบคัดเลือกวิชาเอกฉบับที่ 1 ปัญหาด้านอาจารย์ และรายได้ โดยทั้ง 3 ตัวพยากรณ์มีอำนาจในการพยากรณ์ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนิสิตปริญญาโทได้ร้อยละ 44.00

ส่วนปัญหาพื้นฐานที่สุดตร มंत्री จุลสมัย และคณะ (2531) ได้ทำวิจัยเรื่องการศึกษาประสิทธิภาพทางการศึกษาบางประการของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล พบว่าการที่ประสิทธิภาพทางการศึกษาเชิงปริมาณค่อนข้างต่ำมากนั้นอาจเป็นเพราะนักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษาของมหาวิทยาลัยมหิดลส่วนมากเป็นข้าราชการลาเรียนและทางราชการอนุมัติให้ลาศึกษาได้เพียง 2 ปี และให้ข้อเสนอแนะว่า บัณฑิตวิทยาลัยและผู้รับผิดชอบโครงการบัณฑิตศึกษา ควรมีการทบทวนหลักสูตรและการเรียนการสอนเสียใหม่ โดยเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวกับจำนวนนักศึกษาที่ต้องเรียนจนจบหลักสูตร จำนวนรายวิชาและการทำวิทยานิพนธ์ ซึ่งควรมีการทบทวนเงื่อนไขต่าง ๆ ในการทำวิทยานิพนธ์ เช่น จำนวนหน่วยกิตของวิทยานิพนธ์ ลักษณะของวิทยานิพนธ์ รวมทั้งขั้นตอนการทำวิทยานิพนธ์ด้วย เป็นต้น ทั้งนี้ เนื่องจากทุกหลักสูตรกำหนดว่านักศึกษาสามารถเรียนจบได้ภายใน 2 ปี แต่ความเป็นจริงมีนักศึกษาเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่เรียนจบได้ตามที่กำหนด

ในด้านการจัดการเรียนการสอน จรุงย สมมา (2535) ได้ทำวิจัยเรื่องความคิดเห็นของอาจารย์และนักศึกษาต่อการจัดการเรียนการสอนในระดับปริญญาโท สาขาส่งเสริมการเกษตร สถาบันเทคโนโลยีการเกษตรแม่โจ้ ผลการศึกษาสรุปได้ดังนี้

1. อาจารย์มีความคิดเห็นว่าการผลิตนักศึกษาปัจจุบันขยายตัวในด้านปริมาณมากกว่าคุณภาพ การสอบคัดเลือกเข้าศึกษาไม่เป็นไปตามเกณฑ์มาตรฐาน นักศึกษาไม่พยายามศึกษาค้นคว้าหาความรู้นอกเหนือจากที่เรียนในห้องเรียน และบัณฑิตศึกษาไม่มีอิสระในการบริหารงาน ไม่มีระบบการติดตามผลและประเมินผลที่ดี
2. นักศึกษามีความคิดเห็นว่า อุปกรณ์การสอนมีจำนวนน้อย ไม่เพียงพอสำหรับใช้ประกอบการเรียนการสอน
3. อาจารย์และนักศึกษามีความคิดเห็นว่า ห้องสมุดได้รับงบประมาณน้อย ทำให้หนังสือมีปริมาณไม่เพียงพอต่อการค้นคว้า
4. อาจารย์มีปัญหามากในเรื่อง ผู้บริหารบัณฑิตศึกษาขาดความรับผิดชอบ ไม่รักษากฎระเบียบของบัณฑิตศึกษา ขาดการพัฒนาเพื่อความเป็นเลิศทางวิชาการและไม่รักษามาตรฐานการศึกษาของบัณฑิตศึกษา และนักศึกษาไม่มีความรับผิดชอบต่อการศึกษา ไม่อุทิศเวลาศึกษาค้นคว้าตำราเรียนนอกเหนือจากที่เรียนในห้องเรียน

5. อาจารย์และนักศึกษามีปัญหาตรงกัน คือ จำนวนหนังสือในห้องสมุดและหนังสือวิชาการใหม่ ๆ ในห้องสมุดมีจำนวนน้อย

6. ปัญหาอื่น ๆ ที่อาจารย์และนักศึกษาเสนอมาก ได้แก่ นักศึกษาเข้าพบอาจารย์ที่ปรึกษาบางท่านยาก ไม่อยู่สำนักงาน ระเบียบจัดไม่เป็นกันเอง ไม่กำหนดเวลาให้นักศึกษาเข้าพบ มีเวลาให้นักศึกษาเข้าพบน้อย

จิตราภรณ์ อุตตโม และคณะ (2536) ได้ทำวิจัยเรื่อง การศึกษาที่มีปัจจัยที่สัมพันธ์กับการสำเร็จการศึกษาของนักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและเปรียบเทียบถึงระดับความคาดหวัง และความเป็นจริงของนักศึกษาและอาจารย์ในการศึกษาและจัดการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา เพื่อศึกษาความคิดเห็นของนักศึกษาและอาจารย์เกี่ยวกับการเรียนการสอนในระดับบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ในด้านหลักสูตร การเรียนการสอน ข้อบังคับของบัณฑิตวิทยาลัย และความพร้อมของมหาวิทยาลัย เพื่อศึกษาและรวบรวมปัญหาอุปสรรคและปัจจัยต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์กับการสำเร็จการศึกษา และทำให้สำเร็จการศึกษาล่าช้า ผลการวิจัยโดยภาพรวมพบว่า นักศึกษามีความต้องการมากที่สุด คือ ได้รับความรู้จากการเรียนตามหลักสูตร ได้รับการเอาใจใส่ดูแลจากอาจารย์ที่ปรึกษาการวิจัยและห้องสมุดมีหนังสือ ตำราวารสารสำหรับค้นคว้าเพียงพอ

ส่วนอาจารย์ต้องการให้คัดเลือกนักศึกษามีคุณภาพมากที่สุด และอาจารย์มีโอกาสนพัฒนาเพิ่มพูนความรู้ทางด้านการวิจัย ในด้านการจัดการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา ทั้งนักศึกษาและอาจารย์เห็นว่ายังมีปัญหาด้านหลักสูตร อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ตัวนักศึกษา และระเบียบข้อบังคับของบัณฑิตวิทยาลัย และความพร้อมของมหาวิทยาลัย ส่วนปัจจัยที่สัมพันธ์กับการสำเร็จการศึกษาล่าช้า ได้แก่ ระยะเวลาที่ใช้ทำวิจัย ลักษณะการลาศึกษาต่อ ระยะเวลาที่ใช้เรียนกระบวนวิชาเกรดเฉลี่ยสะสมระดับปริญญาโท อาชีพ อายุและสถานภาพสมรส ตามลำดับ สำหรับปัญหาด้านอาจารย์และปัญหาด้านหลักสูตร ก็เป็นสาเหตุหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการสำเร็จการศึกษาของนักศึกษา

สำนักงานปลัดทบวงมหาวิทยาลัย (2536) ได้ทำวิจัย เรื่อง ประสิทธิภาพ การผลิตกำลังคนระดับสูงกว่าปริญญาตรี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประสิทธิภาพและความสูญเสียเปล่าในการผลิตกำลังคนระดับสูงกว่าปริญญาตรี ซึ่งได้แก่ หลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิต ปริญญาโทและปริญญาเอก

ในสถาบันอุดมศึกษาของรัฐ รุ่นปีการศึกษา 2525-2529 การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิเคราะห์ประสิทธิภาพในการผลิตกำลังคนระดับสูงในสาขาวิชาต่าง ๆ รวมทั้งอัตราความสูญเปล่าซึ่งเกิดจากการที่นิสิต/นักศึกษาไม่สามารถสำเร็จการศึกษาได้ตามเวลาที่กำหนด หรือต้องออกกลางคันก่อนสำเร็จการศึกษา ผลของการวิเคราะห์จะสามารถนำมาประกอบการกำหนดนโยบายและวางแผนการจัดการศึกษาระดับสูงกว่าปริญญาตรี ให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด

ผลการวิจัย พบว่าผู้เข้าศึกษาในระดับสูงกว่าปริญญาตรีมีอัตราการสำเร็จการศึกษาเฉลี่ยร้อยละ 63-77 มีอัตราการออกกลางคันเฉลี่ยร้อยละ 23-37 ผู้ที่สำเร็จการศึกษาส่วนใหญ่ใช้เวลาศึกษาจนสำเร็จการศึกษามากกว่าที่กำหนด โดยประสิทธิภาพการผลิตเฉลี่ยร้อยละ 37-58 และมีความสูญเปล่าเกิดขึ้นเฉลี่ยร้อยละ 42-63

สำหรับผลการวิจัยจำแนกตามระดับการศึกษา มีดังนี้

ระดับประกาศนียบัตรบัณฑิต ผลการวิจัยพบว่า ผู้เข้าศึกษาสามารถสำเร็จการศึกษาเฉลี่ยร้อยละ 77 โดยใช้เวลาในการศึกษาจนสำเร็จการศึกษาเฉลี่ย 1 ปี 3 เดือน มีประสิทธิภาพการผลิตเฉลี่ยร้อยละ 58 มีความสูญเปล่าเฉลี่ยร้อยละ 42 ซึ่งความสูญเปล่าในการผลิตกำลังคนในระดับนี้เกิดจากการออกกลางคันและใช้เวลามากกว่ากำหนดในอัตราที่ใกล้เคียงกัน

ระดับปริญญาโท ผลการวิจัยพบว่า ผู้เข้าศึกษาสามารถสำเร็จการศึกษาเฉลี่ยร้อยละ 72 โดยผู้เข้าศึกษาได้ใช้เวลาในการศึกษาจนสำเร็จเฉลี่ย 3 ปี 8 เดือน มีประสิทธิภาพการผลิตเฉลี่ยร้อยละ 44 มีความสูญเปล่าเฉลี่ยร้อยละ 56 ซึ่งความสูญเปล่าในการผลิตกำลังคนในระดับนี้ส่วนใหญ่เกิดจากการใช้เวลามากกว่ากำหนด

ระดับปริญญาเอก ผลการวิจัยพบว่า ผู้เข้าศึกษาสามารถสำเร็จการศึกษาเฉลี่ยร้อยละ 62 และส่วนใหญ่เป็นผู้สำเร็จหลังกำหนด มีผู้สำเร็จตามกำหนดเฉลี่ยเพียงร้อยละ 1 โดยผู้เข้าศึกษาได้ใช้เวลาในการศึกษาจนสำเร็จเฉลี่ย 4 ปี 7 เดือน มีประสิทธิภาพการผลิตเฉลี่ยร้อยละ 37 มีความสูญเปล่าเฉลี่ยร้อยละ 63 ซึ่งความสูญเปล่าส่วนใหญ่เกิดจากการใช้เวลามากกว่ากำหนด

ความสูญเปล่าในการผลิตกำลังคนในระดับสูงกว่าปริญญาตรี โดยเฉพาะในสาขาวิชาที่เป็นสาขาวิชาขาดแคลน เช่น ในสาขาวิชาวิศวกรรมศาสตร์ พบว่า มีอัตราการออกกลางคันสูงเฉลี่ยถึงร้อยละ 52 และ 78 ในระดับปริญญาโทและปริญญาเอกตามลำดับ อีกทั้งบางรุ่นไม่มี

ผู้สำเร็จการศึกษา และในส่วนที่สำเร็จการศึกษา ก็พบว่า ผู้เข้าศึกษาได้ใช้เวลามากกว่ากำหนด เป็นส่วนใหญ่ ดังนั้น ประสิทธิภาพการผลิตกำลังคนในสาขาวิชานี้จึงอยู่ในระดับต่ำ มีอัตราการสูญเสียสูงถึงร้อยละ 70 และ 85 ในระดับปริญญาโทและปริญญาเอกตามลำดับ ลักษณะเช่นนี้ จะเป็นปัญหาที่มีผลกระทบต่อการวางแผนการศึกษาของประเทศ และเป็นปัญหาต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมของประเทศ

ส่วนค่านี้ออมสมุด ผ่องพรรณ แยมแซไซ (2536) ได้ทำวิจัยเรื่อง ความต้องการใช้ทรัพยากรและบริการห้องสมุดของนักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

สภาพการใช้ห้องสมุด พบว่านักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษาที่เป็นกลุ่มตัวอย่างให้ความสำคัญกับการใช้ห้องสมุดมากถึงร้อยละ 93.7 ทำให้นักศึกษาทั้ง 3 กลุ่มสาขาวิชา คือ กลุ่มสาขาวิชามนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ กลุ่มสาขาวิชาวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี และกลุ่มสาขาวิชาวิทยาศาสตร์สุขภาพ เข้าใช้บริการของสำนักหอสมุดในจำนวนที่ไม่แตกต่างกัน แสดงให้เห็นว่า การแบ่งกลุ่มสาขาวิชาไม่ได้เป็นข้อจำกัดในการใช้บริการสำนักหอสมุดของนักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา และการวิจัยยังพบว่า กลุ่มตัวอย่างนักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษาที่เรียนภาคปกติเข้าใช้บริการของสำนักหอสมุดมากกว่านักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษาที่เรียนภาคพิเศษจริง ที่ระดับนัยสำคัญ .001 ทั้งนี้เพราะนักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษาใช้เวลาว่างระหว่างชั่วโมงเรียนมากกว่านักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา และเมื่อเปรียบเทียบการใช้ห้องสมุดแล้ว ปรากฏว่า นักศึกษาใช้ห้องสมุดคณบดีมากกว่าสำนักหอสมุดเนื่องจากการเดินทางสะดวก ใกล้ที่เรียน และห้องสมุดคณบดีหนังสือประกอบการค้นคว้าที่ตรงกับหลักสูตรมากกว่า อย่างไรก็ตาม นักศึกษาทุกสาขาวิชาเข้าใช้บริการของสำนักหอสมุด เพื่อค้นหาเอกสารประกอบการเขียนรายงานและวิทยานิพนธ์มากที่สุด โดยเฉลี่ยแล้วนักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษาใช้บริการที่สำนักหอสมุดสัปดาห์ละ 2-3 ครั้ง ในวันจันทร์-วันศุกร์ ระหว่างเวลา 08.00-17.00 น. ส่วนวิธีการค้นหาสิ่งพิมพ์ที่ต้องการนั้น นักศึกษาใช้บัตรรายการเป็นเครื่องช่วยค้นมากที่สุด และในขณะที่เดียวกันนักศึกษาก็มีความสามารถในการใช้บัตรรายการมากกว่าเครื่องช่วยค้นประเภทอื่น ๆ ด้วย เมื่อมีปัญหาในการใช้ห้องสมุด นักศึกษาได้แก้ปัญหาโดยการถามบรรณารักษ์และเจ้าหน้าที่ห้องสมุดมากที่สุดเช่นกัน นอกจากนี้เมื่อนักศึกษาเห็นด้วยกับการที่สำนักหอสมุดจะเรียกเก็บเงินค่าบริการบางประเภท เช่น บริการแปลเอกสาร บริการค้นข้อมูลจาก

คอมพิวเตอร์ ส่วนในด้านการใช้ทรัพยากรห้องสมุดนั้น นักศึกษาใช้หนังสือตำราภาษาไทยมากที่สุด รองลงมาใช้วิทยานิพนธ์ สำหรับการใช้อวารสาร นักศึกษาใช้อวารสารภาษาไทยมากกว่าวารสารภาษาต่างประเทศและใช้แปลกลับมากกว่าโสตทัศนวัสดุประเภทอื่น ๆ ในด้านการใช้บริการของสำนักหอสมุดปรากฏว่านักศึกษานำบริการให้ยืม-รับคืนหนังสือมากที่สุด

ปัญหาการใช้ทรัพยากรและบริการห้องสมุด ปัญหาที่นักศึกษาพบมากที่สุดในการใช้ทรัพยากรประเภทหนังสือคือ สำนักหอสมุดมีวิทยานิพนธ์ของสถาบันอื่นน้อย ไม่พอใช้ ปัญหาที่พบมากที่สุดในการใช้อวารสารคือ วารสารที่ต้องการไม่มีในห้องสมุด และปัญหาด้านโสตทัศนวัสดุที่พบ คือ ไม่ทราบวิธีค้นหาข้อมูลจากโสตทัศนวัสดุ ส่วนปัญหาในการใช้บริการที่พบมากที่สุดคือสำนักหอสมุดไม่ให้ยืมวิทยานิพนธ์ออกนอกห้องสมุด

ความต้องการให้สำนักหอสมุดปรับปรุงทรัพยากรและบริการห้องสมุด นักศึกษามัธยมศึกษา มีความต้องการให้สำนักหอสมุดเพิ่มเติมทรัพยากรประเภทหนังสือมากที่สุด รองลงมาคือวารสาร และโสตทัศนวัสดุตามลำดับ โดยประเภทของหนังสือต้องการให้เพิ่มเติมวิทยานิพนธ์มากที่สุด

ส่วนวารสารให้เพิ่มวารสารภาษาต่างประเทศและโสตทัศนวัสดุให้เพิ่มเติมแปลกลับ สำหรับความต้องการให้สำนักหอสมุดปรับปรุงบริการนั้น นักศึกษาต้องการให้ปรับปรุงบริการถ่ายเอกสารมากที่สุด

ผลจากการศึกษานี้ นำไปสู่ข้อเสนอแนะที่สำคัญสี่ประการสำหรับสำนักหอสมุดในการวางแผนเพื่อปรับปรุงการดำเนินงาน ดังนี้ (1) การกำหนดนโยบายในการจัดหาทรัพยากรห้องสมุดในระดับมัธยมศึกษา เป็นสิ่งจำเป็นที่สำนักหอสมุดและห้องสมุดคณะจะต้องพิจารณาร่วมกัน (2) การเปิดหลักสูตรใหม่ในระดับมัธยมศึกษา สำนักหอสมุดควรมีส่วนร่วมเพื่อเตรียมความพร้อมในด้านทรัพยากรห้องสมุด (3) ควรมีการปรับปรุงระเบียบการใช้ห้องสมุดเกี่ยวกับการยืมสิ่งพิมพ์ของนักศึกษาระดับมัธยมศึกษา (4) การให้บริการสารนิเทศเชิงพาณิชย์ เช่น บริการสืบค้นสารนิเทศด้วยคอมพิวเตอร์ จากฐานข้อมูลทั้งในประเทศและต่างประเทศ เป็นสิ่งที่ควรดำเนินการอย่างจริงจัง และควรมีการประชาสัมพันธ์บริการเหล่านั้นอย่างกว้างขวางด้วย

สมคิด อิศระวัฒน์ (2536) ได้ทำวิจัย เรื่อง แนวทางในการพัฒนาสมรรถภาพหัวหน้าภาควิชาของมหาวิทยาลัยมหิดล มีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาแนวทางในการพัฒนาสมรรถภาพของหัวหน้าภาควิชา ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างในการวิจัยครั้งนี้มีทั้งผู้ที่ดำรงตำแหน่งหัวหน้าภาควิชา

ในวาระที่ 1 และวาระที่ 2 ส่วนใหญ่ดำรงตำแหน่งในวาระที่ 1 เป็นรองศาสตราจารย์ อายุอยู่ในช่วง 50-60 ปี และเป็นเพศหญิงมากกว่าชาย การศึกษาส่วนใหญ่อยู่ในระดับปริญญาเอก เรียนรู้เรื่องการบริหารจากการทำงานในตำแหน่ง การเข้าร่วมประชุม และการศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง

ปัญหาของหัวหน้าภาควิชาอันเนื่องมาจากการบริหารระดับสูงและผู้บังคับบัญชาโดยตรงนั้นไม่มีส่วนใหญ่มักจะเป็นปัญหาอันเนื่องมาจากอาจารย์ที่ปรึกษาภายในภาควิชา เจ้าหน้าที่ซึ่งปฏิบัติงานบริหารธุรการ และเจ้าหน้าที่บริการวิชาการในภาควิชา ระบบการบริหารงาน ตัวของหัวหน้าภาคเอง ความต้องการของหัวหน้าภาควิชาในอันที่จะพัฒนา คือ ต้องการความรู้เกี่ยวกับงานในหน้าที่ และ ความรับผิดชอบ รวมทั้งงานอื่นที่เกี่ยวข้องและมีผลกระทบ ศาสตร์ และศิลป์ทางการบริหารจัดการ การเป็นผู้นำเพื่อการพัฒนาและเปลี่ยนแปลง การเป็นผู้บริหารวิชาการและบริการวิชาการ การสร้างความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันเพื่อพัฒนามหาวิทยาลัย วิธีการที่ต้องการคือการจัดสัมมนา โดยใช้สถานที่ของมหาวิทยาลัยและในต่างจังหวัดผสมกัน เวลาที่ใช้คือช่วงปิดภาคการศึกษาและ ไม่ควรเกิน 5 วัน โดยมีมหาวิทยาลัยเป็นผู้รับผิดชอบและดำเนินการ

พทิน แดงจวง (2537) ได้ทำวิจัย เรื่อง องค์ประกอบที่มีอิทธิพลต่อผลสัมฤทธิ์ทางการสำเร็จการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษาภาคพิเศษ ของนักศึกษาสังกัดสถาบันอุดมศึกษาของรัฐ ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อแสวงหาคำตอบว่ามีตัวปัจจัยสำคัญอะไรบ้างที่มีอิทธิพลต่อผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาของผู้เรียนระดับบัณฑิตศึกษาภาคพิเศษสูงสุด ผลการวิจัยครั้งนี้ได้ค้นพบตัวปัจจัยสำคัญเชิงจิตวิทยาจำแนกเป็น 8 ตัวประกอบ คือ

1. การบริการของสถาบันการศึกษา ในด้านห้องสำหรับค้นคว้าประจำสาขาวิชา จัดลำดับเนื้อหาวิชา (series) ที่มีความสัมพันธ์กันไว้ก่อน-หลัง ภารกิจของอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ (major advisor) ควรช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจวิธีการทำวิจัยเร็วขึ้น ฯลฯ

2. แรงจูงใจภายนอก ได้แก่ ให้กำลังใจผู้เรียนเมื่อผู้เรียนทำงานที่ได้รับมอบหมายได้ดี มีความชัดเจนและมั่นใจ ให้ความสนใจผู้เรียนเท่าเทียมกัน ผู้สอนเป็นกันเองกับผู้เรียน เตรียมการสอน สื่อการสอนอย่างพร้อมเพียง

3. กิจกรรมเสริม ได้แก่ ให้ทำงาน/ทำรายงานเป็นรายบุคคลและเป็นกลุ่ม ฯลฯ เน้นให้ผู้เรียนศึกษาหาความรู้ด้วยตนเอง เชิญวิทยากรภายนอกที่มีความรู้เรื่องนั้น ๆ มาบรรยายเสริมเป็นระยะ ๆ

4. สภาพแวดล้อม ได้แก่ ความสะดวกสบายในห้องเรียน เช่น โถงเก้าอี้ ความเป็นระดับแสง เสียง ขนาดและการจัดที่นั่งในห้องเรียน ความสงบปราศจากเสียงรบกวนจากภายนอกห้องเรียน

5. ค่านิยมของผู้เรียน ได้แก่ มีความภูมิใจที่ได้มีโอกาสศึกษาในหลักสูตรของสถาบันนี้ ผู้สอนมีความยุติธรรมในการตัดเกรด คิดว่าเมื่อสำเร็จการศึกษาจะมีโอกาสเลื่อนตำแหน่ง/บรรจุงานใหม่ มีความหวังอยู่ที่ได้รับปริญญาโทเป็นหลัก ประเมินความรู้ความสามารถของตนเองเป็นระยะ สนใจอ่านและทบทวนเอกสารที่ได้รับจากอาจารย์อย่างสม่ำเสมอ

6. ความพร้อมของผู้เรียน ได้แก่ สามารถจัดสรรเวลาว่างเพื่ออ่านเอกสาร/ค้นคว้าอย่างเพียงพอ ทราบวิธีการเรียนการสอนในหลักสูตรที่เรียนอย่างชัดเจน มีสุขภาพสมบูรณ์แข็งแรง

7. พื้นฐานทางวิชาการ ได้แก่ มีความรู้ด้านการวิจัยทุกประเภท มีความสามารถอ่านภาษาอังกฤษได้ดี มีประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับสาขาวิชาที่เรียน

8. เอกสารประกอบการเรียน ได้แก่ เอกสารต่าง ๆ ที่บังคับอ่านควรเป็นภาษาอังกฤษหรือภาษาไทยควบคู่เอกสารเสริม (ฉบับภาษาอังกฤษหรือภาษาไทย) มีบริการเพียงพอ เอกสารที่ให้อ่านมีความชัดเจน ง่ายต่อการค้นคว้าและพกพา

จิตรารักษ์ อุตตโม และคณะ (2541) ได้ทำวิจัย เรื่อง บทบาทบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ในการขยายโอกาสทางการศึกษา ผลการวิจัยพบว่า ปัญหาและอุปสรรคที่บัณฑิตพบมากในขณะศึกษาเรียงตามลำดับความสำคัญ ได้แก่ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์/การค้นคว้าแบบอิสระมีไม่เพียงพอ และไม่มีเวลาให้คำแนะนำปรึกษา งานวิจัย อาจารย์ผู้สอนมีวิธีสอนที่ไม่ทันสมัย หลักสูตรมีเนื้อหาวิชาไม่ทันสมัย อุปกรณ์เครื่องมือเครื่องใช้สนับสนุนการเรียนและวิจัยมีไม่เพียงพอ และไม่ได้รับความสะดวก รวมทั้งการบริการของบัณฑิตวิทยาลัย คณะ สาขาวิชา และหน่วยงาน การรับลงทะเบียน กองคลัง สำนักคอมพิวเตอร์

กาญจนา สันติพัฒน์ชัย และคณะ (2541) ได้ทำวิจัย เรื่อง การประเมินความต้องการการพัฒนาอาจารย์ที่ปรึกษาในวิทยาลัยสังกัดสถาบันพระบรมราชชนก ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

1. ในภาพรวม วิธีการพัฒนาที่อาจารย์ควรได้รับเพื่อปฏิบัติภารกิจหลัก (งานสอน) คือ การศึกษาต่อในประเทศ การฝึกอบรมโดยเฉพาะการฝึกอบรมระยะยาว วิธีการพัฒนาเพื่อปฏิบัติภารกิจรองโดยการให้ลงมือปฏิบัติงานนั้น ๆ โดยตรง ได้แก่ การทำวิจัย การเขียนตำราและ

บทความทางวิชาการ วิธีการพัฒนาเพื่อปฏิบัติงานเสริมและงานอื่น ๆ ใช้วิธีการศึกษาดูงานในประเทศ และการเยี่ยมชมสถานศึกษาในเรื่องที่เกี่ยวกับงานนั้น ๆ โดยตรง ได้แก่ งานกรรมการงานการให้บริการชุมชน งานทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม งานกิจการนักศึกษา รวมทั้งใช้วิธีการพัฒนาอื่น ๆ อีก ส่วนวิธีการประชุมสัมมนาวิชาการ และร่วมทำงานในรูปแบบคณะกรรมการวิชาการควรรู้ใช้น้อยกว่าวิธีการอื่น ๆ

2. ความรู้ ทักษะความสามารถเพื่อปฏิบัติการกิจหลัก (งานสอน) ภารกิจรอง งานเสริมและงานอื่น ๆ ซึ่งเป็นความต้องการการพัฒนาที่อาจารย์ควรได้รับ ได้แก่ 1) ความรู้ทางวิชาชีพในสาขาวิชาที่สอน 2) แผนพัฒนาที่เกี่ยวข้องกับวิชาชีพ 3) ความรู้ทางด้านการศึกษาที่มีใช้ เรื่องการเรียนการสอน และวิธีการสอนทั่ว ๆ ไป 4) การสอน/วิธีการสอนที่ทำให้เกิด critical thinking การสอนแบบ Problem Base Learning 5) การใช้เครื่องมืออุปกรณ์เทคโนโลยี โดยใช้คอมพิวเตอร์ 6) ทักษะการนำความรู้ประสบการณ์จากการปฏิบัติงานในคลินิกมาใช้ในการสอน 7) เทคนิคการเป็นที่ปรึกษา การให้คำปรึกษา แนะนำ 8) วิธีการวิจัยแบบใหม่ ๆ การเขียนบทความที่พิมพ์ในวารสารทั้งในและต่างประเทศ 9) การคิดวิเคราะห์เป็น 10) การเขียนตำราบทความและเอกสารทางวิชาการ 11) การสื่อสาร การพูด การเขียน และการอ่านบทความวิเคราะห์วิจารณ์ 12) การใช้ภาษาอังกฤษ 13) ความรู้ในศาสตร์อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องด้านสังคม เศรษฐกิจและการเมือง วิทยาศาสตร์สุขภาพ 14) ความรู้และทักษะความสามารถในงานบริหาร 15) ความรู้และทักษะความสามารถในงานธุรการ 16) ความรู้เฉพาะเรื่องในศาสตร์ของตนเองที่เป็นประโยชน์ต่อการทำงานในคณะกรรมการ การบริหาร/ธุรการที่นำไปใช้ในการประชุม บทบาทประธานและกรรมการที่เข้าประชุม 17) ความรู้และทักษะความสามารถในการพัฒนาบุคลากรในเรื่องการฝึกอบรม 18) การให้บริการชุมชนทั้งด้านการเป็นวิทยากรการฝึกอบรมและการให้บริการสุขภาพในชุมชน

3. คุณสมบัตินี้เพื่อปฏิบัติการกิจตามบทบาทอาจารย์ระดับอุดมศึกษา ซึ่งเป็นความต้องการการพัฒนาที่อาจารย์ควรได้รับ ได้แก่ 1) คุณสมบัตินี้เป็นครูทั้งเรื่องคุณลักษณะของอาจารย์ที่ดีคือมีความรู้อย่างดีในวิชาชีพระดับปริญญาโทขึ้นไป ความรู้ในสาขาวิชาที่สอน เชี่ยวชาญเฉพาะในเรื่องใดเรื่องหนึ่งตามที่ตนเองถนัดหรือสนใจ สร้าง/พัฒนาบุคลิกของอาจารย์ กระตือรือร้นศึกษาหาความรู้

หรือพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง ขยันและรักในการอ่าน-เขียน กล้าแสดงออกในเชิงความคิด มีวิสัยทัศน์ และมีคุณธรรมและจริยธรรม ได้แก่ ความอดทน เสียสละ มีธรรมะและสมาธิ ฯลฯ

2) คุณสมบัตินักศึกษา 3) คุณสมบัตินักวิชาการ 4) คุณสมบัตินักบริหาร 5) คุณสมบัติเป็นนักวิจัย 6) คุณสมบัติอื่น ๆ คือมีความสามารถเชิงสากล ทักษะการเรียนรู้ตลอดชีวิต ทักษะการบริหารจัดการ การมีค่านิยมร่วมทางสังคม รับรู้และปฏิบัติตามสังคม

4. ปัจจัยที่เอื้อและเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาอาจารย์ตามความคิดเห็นของอาจารย์พบว่า ในภาพรวมถ้ามีปัจจัยด้านโครงสร้างการบริหารองค์การ ด้านบุคคล ด้านสิ่งจูงใจ ด้านสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ และด้านสิ่งแวดล้อมทางสังคม จะเอื้อต่อการพัฒนาอาจารย์มาก แต่ถ้าไม่มีปัจจัยทุกด้านดังกล่าวจะเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาอาจารย์ปานกลาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านบุคคลและด้านสิ่งแวดล้อมทางสังคม

5. ปัจจัยที่เอื้อต่อการพัฒนาอาจารย์ตามความคิดเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิได้แก่ 1) โครงสร้างการบริหารองค์การที่จัดให้มีหน่วยงานที่รับผิดชอบการพัฒนาอาจารย์ อาจแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ องค์การประจำที่กำหนดในสายงานไว้ชัดเจน และองค์การที่ไม่เป็นทางการทำในรูปแบบคณะกรรมการชั่วคราวหรือเฉพาะกิจ 2) ปัจจัยบุคคลในเรื่องคุณลักษณะด้านประชากร 3) องค์ประกอบด้านสังคม เศรษฐกิจ และองค์ประกอบด้านอารมณ์และจิตใจของบุคคล 4) สิ่งแวดล้อมภายในองค์การหรือสถาบันที่อาจารย์ปฏิบัติงาน 5) สิ่งจูงใจทั้งที่เป็นวัตถุหรือเงิน และสิ่งจูงใจที่ไม่ใช่วัตถุหรือเงิน

ในด้านอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์นั้น สุ่มลักษณะ ล้อมลาย และคติธรรม ไทยรินทร์ (2542) ได้ทำวิจัย เรื่อง ความคิดเห็นของนักศึกษามหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ต่อการแนะนำ ควบคุม และให้การปรึกษาของอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อต้องการศึกษาความคิดเห็นของนักศึกษามหาวิทยาลัยเชียงใหม่ที่มีต่ออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ศึกษาถึงคุณสมบัติอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ที่พึงประสงค์ของนักศึกษา และคุณสมบัติที่เป็นจริงของอาจารย์ที่ปรึกษาตามความคิดเห็นของนักศึกษา ซึ่งผลการวิจัยพบว่า สำหรับด้านบทบาทของอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ที่นักศึกษาคาดหวัง ควรจะมีลักษณะดังต่อไปนี้

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ควรมีลักษณะของความเป็นคนมีคุณธรรมและ เมตตาธรรม ควรเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ในการเป็นประธานหรือกรรมการที่ปรึกษา และควรที่จะมีประสบการณ์ใน

การวิจัยมาก่อน ต้องสามารถให้คำปรึกษา คำแนะนำเกี่ยวกับระเบียบที่เกี่ยวข้องกับวิทยานิพนธ์ได้ เป็นอย่างดี รวมถึงอาจารย์จะต้องสนใจที่จะหาความรู้ เพื่อเพิ่มพูนความรู้ด้านการวิจัยอย่างสม่ำเสมอ ต้องเป็นผู้ใจกว้าง ยอมรับฟังความคิดเห็นของนักศึกษาและผู้อื่น ขณะเดียวกันต้องรู้จักใช้คำพูดที่เหมาะสมและสุภาพอ่อนโยน ต้องเป็นผู้มีการวางแผนการปฏิบัติงานอย่างชัดเจน รวมถึงอาจารย์ควรที่จะมีการแนะนำ หรือปฐมนิเทศให้แก่ศึกษาในความดูแลสามารถวางแผนการวิจัยไว้ล่วงหน้าได้ ควรแนะนำในเรื่องที่ตนเองมีความสันทัดมากที่สุด และประเด็นสำคัญอีกอย่างหนึ่งคือ ควรมีการนำบุคคลภายนอกเข้ามาเป็นกรรมการร่วมสอบวิทยานิพนธ์ด้วย (external examiner) อาจารย์ควรที่จะให้คำแนะนำหรือข้อเสนอแนะในเชิงวิชาการ และไม่ยากที่จะเห็นความขัดแย้งที่ไม่ใช่ทางด้านวิชาการระหว่างอาจารย์กับนักศึกษา

ส่วนปราณี หะซัน (2542) ได้ศึกษา เรื่อง การปฏิบัติตามบทบาทที่เป็นจริงและที่คาดหวังของอาจารย์ที่ปรึกษา ในทัศนะของนักศึกษาคณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ผลการศึกษาพบว่า ในภาพรวม นักศึกษาเห็นว่าอาจารย์ที่ปรึกษา คณะเกษตรศาสตร์ ปฏิบัติตามบทบาทที่เป็นจริงได้น้อยกว่าบทบาทที่นักศึกษาคาดหวังไว้ทั้ง 5 ด้าน คือ ด้านวิชาการ ด้านวิธีการให้คำปรึกษา ด้านบุคลิกภาพ ด้านการให้ความช่วยเหลือนักศึกษา และด้านการพัฒนานักศึกษา เมื่อพิจารณาในรายละเอียดแต่ละด้าน นักศึกษามากกว่าร้อยละ 50 เห็นว่าอาจารย์ที่ปรึกษาคณะเกษตรศาสตร์ได้ปฏิบัติตามภารกิจตามบทบาทที่เป็นจริงดังนี้ ในด้านวิชาการ ได้ให้คำปรึกษาเกี่ยวกับวิธีการในการลงทะเบียนเรียนและให้คำแนะนำเกี่ยวกับวิธีการแสวงหาความรู้ ด้านวิธีการให้คำปรึกษา ยอมรับฟังความคิดเห็นของนักศึกษา ด้านการพัฒนานักศึกษา ได้ให้คำแนะนำเกี่ยวกับการรู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ และได้ส่งเสริมให้นักศึกษามีความกระตือรือร้นในการทำงาน และในด้านบุคลิกภาพอาจารย์ที่ปรึกษาปฏิบัติตามบทบาทที่เป็นจริงทุกเรื่อง

สำหรับด้านการให้ความช่วยเหลือศึกษานั้น ตามบทบาทที่เป็นจริง นักศึกษามากกว่าร้อยละ 50 เห็นว่า อาจารย์ที่ปรึกษาไม่ได้ช่วยแก้ปัญหาเกี่ยวกับที่พักในระหว่างที่ศึกษา ช่วยเหลือในการเข้าพักหอพักในมหาวิทยาลัยและช่วยแก้ปัญหาเกี่ยวกับการเงิน

กรอบแนวคิดรวบยอด (Conceptual Model)

แผนภูมิที่ 1 การสร้างมหาวิทยาลัย คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

